

Жапарали Осмонкулов

An illustration of two children and a dog in a forest. The child on the left is a girl with dark hair, wearing a red dress, looking slightly sad. The child on the right is a boy with dark hair, wearing a red shirt and pants, smiling and reaching out. A small brown dog with white paws is sitting on the ground between them. The background consists of yellow and orange vertical stripes representing trees, with a blue sky and green grass at the bottom. A red and green plant is on the right side.

**Досчул
бала**

Жапарали Осмонкулов

ДОСЧУЛ БАЛА

*Балдар үчүн
аңгемелер*

Бишкек - 2009

УДК 82/821-93

ББК 83.1

О-74

Осмонкулов Жапарали

О - 74 **Досчул бала:** Аңгемелер жыйнагы: Балдар үчүн —
Б.: 2009. — 176 б.

ISBN 9967-22-661-7

Педагог жазуучу, Кыргыз Республикасынын Жаштар жана Тоголок Молдо атындагы сыйлыктардын лауреаты **Жапарали Осмонкуловдун** бул китебине балдар үчүн жазылган чыгармалары кирди. Китептеги окуу-тарбия принциптерине нык сугарылган канаттуу аңгемелери табият менен эриш аркак мамиледе болууга, Ата журтту сүйүүгө, коргоого жана терең ой жүгүртүүгө үйрөтөт.

О 4803300100-09

УДК 82/821-93

ББК 83.8

ISBN 9967-22-661-7

© **Осмонкулов Ж.**, 2009

ДОСЧУЛ БАЛА

Кыш. Айлана агарып ак мамыкта уктап жаткандай тунжурайт. Кыштоодо кулак-мурун тызылдаткан ызгаар көптөн бери өкүм сүрүүдө. Бүгүн күн ачык тийгендиктен чабан саарлап койлорун: “Күн жеп, басып келсин” деп жайытка айдаган. Чабандын короосу Кырк-Күнгөй бөксө тоосундагы күнөстө. Күнгөй бетте кар узакка жатпайт.- Бат эле эрип кетет. Буер чабандын жылда кыштаган жайы.

А тигил анын эркектайы. Аты Кенжегул. Ал дагы ишке камыр-жумур аралашып, атасына каралашканды жакшы көрөт. Өзү тили буудай кууруган, тыпыйган чыйрак бала. Досторуна, ата-энесине айрыкча күйүмдүү. Анын достору сары тай, ала торпок, мүйүздүү кочкор, Алапар дөбөт. Колу бошоду дегиче сары тайы менен ала торпогунун куйругуна чап жармашат. Алар ары-бери сүйрөшөт. Жылгаяк тебишет. Мүйүздүү кочкор абдан жоош. Сүзбөйт. Минип алса көпкө чейин жонунан түшпөйт. Каржайган мүйүзүнөн кармап алып онго бурса онго, солго бурса солго басат. Минип алып адырандап кой тосконучу. Бала кечке короодо жүрө берет, оюнга тойбойт. Достору чарчаса да ал чарчабайт.

Кенжегулдун эч кимге айта элек, эч ким биле элек досу бар. Ал - Күн. Аны менен көптөн бери ынак. Өздөрү макулдашкандай досу эртең менен эрте ойготот. Күндүн жебелери колу-бутун кытыгылаганда ал жалкоолонбойт. Ичиркенбейт. Шып эле ыргып турат. Кийинет. Жуунат. Тамактанат. Ак тонун, көрпө тебетейин, кийиз өтүгүн кийип тышка чыгат. Достору менен чыйрак көрүшөт. Жем, суу берет. Күн досу экөө таң кылайгандан иңир киргенче бирге болушат. Күн досунун үйү тоонун аркы бетинде.

-Кайыр досум, эртеңкиге чейин аман бол! – дейт күн досу жылмайып.

Күн досунун эшиктен чыгып, айнектен киргенине Кенжегул түк капаланбайт. Анткени, ал өзү да эшиктен кирип, айнектен чыккан, анкайып күтүп калган Алапарын “баа-а” чочуткан күндөрү көп эле болгон. Мунун адепсиз

экендигин досуна айтайын деп эле жүрөт. Бирок түшүндүрө албайт. Атасы айткандай ал азыр “узакка созулган каникулда” жүрөт окшобойбу. Чонойгондо чыгынып сөзсүз айтат. Азыр сүйлөшө турганы башка.

-Эй, дос! Азыр атам койго барат, ачык тур ээ? А мен болсом сүрөт тартканы кеттим. Сүйлөштүкпү?- серепчилей көктү карайт. Күн досу түшүнөт. Кыштын күнү төбөдө чакчайып тура берет. Ысык бөлмөдө сүрөт тартып отурган Кенжегулдун колунан калем сабы шыпырылат. “Ээ, дос, мен азыр чыгам, күтүп тур, ээ?!” дегенин унутат. Көшүлүп уктап кетет.

Кенжегул үйгө кирип кеткенде аба ырайы ачык эле. Досунун жалгыз таштап кеткенине таарындыбы, же өзүнүн көңүлү бузулдубу, күн тырчыя түштү. Түндүктөн соккон шамал баятан үйдүн морусунан сызылып чыгып жаткан көк түгүндү катуу жапырды. Асманды калдаган кара булуттар каптады. Табигаттын түрү заматта бозоруп, күндүн көзү көрүнбөй чүргөөлөндү. Бороон бууктуруп, тегерек чакчелекей түштү. Чыкыроон бурганак кар сапырып, аяз терезени черткиледи. Кенжегул чочуп ойгонду. Шаша-буша кийинип, сыртка атып чыкты.

- Ай-ий, көптөп жатышкан турбайбы! Э-эй, булут эмне түнөрөсүн! Досуму тоспо, тоспо дейм!...

Жарк этип көрүнө калган Күн досу карарган асманда шолоктоп ыйлап жаткандай туюлду, балага. Кенжегул сары тайдай атырылды.

-Эй, көк бет, күндүн көзүн ач! Бөгөбө! Атам койго кеткен. Кыйналат. Шашпагың сени элеби?!... Ээй, угуп атасыңбы?!...

Булут эчтемени уккан жок. Уккусу да келбеди, сыягы. Түнөргөндөн түнөрүп капкагың жаап мелтиреп тура бергени баланын кыжырын кайнатты. Ага кошул-ташыл шамал ышкырды.

- Ой... ой, ой! Сен эмне этек жеңден тарткылайсың?! Коё бер деп атам. Эгее-е!... - Бала кыйлага дейре дегдендеп, жыгыла турган болуп онолду. Ичкериден апасы үн катты:

-Кенжеш, үйгө кир балам. Шамал ушундай. Сени укпайт. Жини келсе эч кимди карабайт, учуруп кетет.

- Аа-а, баарын чакчелекей түшүргөн сен турбайсың-бы! Уяты жок десе, мен сени менен дос болбойм. Сен таш боорсун! Таш боор, таш боор! – тилин соройтту. Шамал тоотподу. Кайра тапан балага өчөшкөндөй коюн-колтугун аралады. Ичиркентти. Ызалантты.

- Сага уят эмеспи? Мени, апамы үшүттүн, атамы, койлорду үшүттүн. Булуттарды айдап келдин. Эзели бирөөгө жакшылык кылып көрбөсөң керек. Сен сууксун, сен мококосуң!...

Бала дагы сүйлөй берет беле, бирок бөрүдөй жорткон жел аны аптыктырып, оозунан кебин жула качты. Өдө-ылдый теңселтти. Бая ичиркентти эле, эми кадыресе кожойтуп тондура баштады. Бала өзүн катуу кармады, чыйралды. Көгөрө мындай деди:

- Баары бир сен мени тондура албайсың! Сен жамансың. Мен сага эч качан багынбайм. Мен деген койчунун баласымын. Мен чыйракмын, үшүбөйм. Карап тур, азыр атамын артынан барып кой айдашып келем. Ошондо сен ушундай бир ыза болосун, тимеле адамдын боору ачыгандай ункулдап боздойсун! Ошон үчүн биз коркпойбуз, биз күчтүүбүз! – бала чечкиндүү арыш керди.

Кар жиреп, боргулдана тердеген Кенжегул кулак-мурдун тыз-тыз каарыган аязды сезип койбоду. Көктүгүнө сүйөнүп, кар малтап кете берди. Айдөштөн чыга бергенде Алапар ити «күрс-күрс» үрүп, кууп жетти. Алар бирибирине эш байлады. Бороонго төшүн тоскон бала жүрөгү жок шамалды анчейин тоотподу. Ырдап кете берди.

- Мына көрдүңбү, биз кандайбыз! А сен ары жок шамал бирөөнү кожойтсом, буттан алып жыксам эле дейсин! Бирок биз жыгылбайбыз, биз өжөр жаралганбыз! Э-эй, Алапар, алгаа-а!...

Анча узабай уйгу-гуйгу көк беттенген шамал баланын чыдамкайлыгына тан бердиби, же чын эле андан

ыза жедиби, же аядыбы , а балким моюн сунуп дос болгусу келдиби, айтор билип болбойт, биртке басаңдай түштү. Багытын өзгөрттү. Бозоргон мунарыкты, түнөргөн булутту аркы-терки сабалады. Басандаган ышкырыгы түздөн жонго, жондон белеске созулду. Карарган асмандан күн кайра жарк этип көрүндү.

- Шамал, мени кечирип койчу. Мен сени билбепмин. Сен да өзүнчө күчтүү экенсиң! Булутту айдадың, карды токтоттуң. Мындан ары экөөбүз дос бололу! Колунду бер, шамал дос!

Ойноок шамал жеңден алып, тыз беттен сылап өттү. Күн ачылды. Аппак кар жылт-жулт нур чачып, көз уялтты. Кенжегул досторунун көбөйгөнүнө кудундап, кар аймап баратты.

...Алыстан чубалган койлор, анын артынан карагерин теминген атасы көрүндү.

* * *

Күнгө жума. Асмандан бозоргон мунарык сүрүлүп, күн мемиреп ачык турду.Телмирген ак талаа, дүпүйгөн адыр, учтанган аскалардан көз карыгат. Айлана жылымык тартканы сонун болду, кургак, бүрдүү чөп кепшеген жандык мал күнөстөп. Кырк күнгөйдүн, короонун эркеси Кенжегулдун турганы качан. Ушинтип таң ата малга аралашкан күндөр аптада бир жолу кайталанат.Себеби эле атасы жемге барат.Сарай мал-салы менен Кенжегулга калат.Ошон үчүн ишти эрте бүткөрүү камын жеп үрүл-бүрүлдөн баштап атасы экөө өөдө көч, ылдый көч болушуп ноолорго чөп жайгаштырыштын көйүндө болушат.

-Жем алып келгенче күн ачык тургай эле,- деп атасынын күнгүрөнө сүйлөгөнүнө ишенимдүү бакылдайт.

- Күн сөзсүз ачык болот. Бияктан кам санабай бара бериңиз, ата. Бүгүн койду күнгөйгө мен айдаар кезегим.

- Сен аны кайдан билесиң? - суроолу тигилди.

- Билем да... досторум айтты.

- Аа-аа-а, досторун бирдеме деп кобурады дечи. Андай эле болсо жаңы жылга камына бер. Айылга барабыз,- деди атасы күлмүндөй.

- Айылгабы?! Эң сонун! Ураа-аа-а! Атаке, аякка качан барабыз? ,- бала атасын торой басты. Көздөрү жайнаган бала кубанычын жашыра албай чоң кап көтөргөн атасына теңелди.

- Ии-и-и, ошо күн бачым эле келсе экен. Мен айылга баргым келип атат!

- Аз калды, балам,чыда. Сен бүгүн азамат болдун , досторундан мурда ойгонуп...Мынакей бүтүп да калдык. Сен мындан ары эмне кылаарыңды унуткан жоксунбу?

-Унуткан жокмун. Кой чөп жеп бүткөндөн кийин жайытка чыгарам,чөпканага мал кийирбейм,түштө сугарам.

-Бир короонун өтүлүн алат деген ушу, балам. Жүр эми чайыбызды ичип алалы. Тигине апаң чакырып жатат.

Ата-бала чайдын артынан сары май кошулуп мелт-калт куюлган сыр аяктагы курутту керилте жутушту. Агала болгон уурттарын аарчышты. Дасторконго бата кылган атасы:

- Эми ар кимибиз иштин башында бололук,- деди түлкү тебетейин кийип жатып.

Бала үйдөн чыкканда күндүн жебелери жерге жайылып келаткан экен.Бала таза абадан кере-кере «оп» тартты. Теребелге сугу артып, эртеден бери көкүрөгүндө камалып, кытыгылап жаткан саламы жер жаңыртты.

- Ээ-ей! Саламатсыңбы Күн! Саламатсыңарбы улуу тоолор! - деп жүгүнүп койду.- Мына, мен келдим. Жакшы жатып, жай турдуңарбы?! Эй, Алапар, Ала- паа-ар! Биякка кел,ойнойбуз! Ураа - а! Кандай укмуш!

Кичине кожоюнунун үнүн уккан күрсүйгөн кара дөбөт арсылдап үрүп жөнөгөндө койдун ит тарабы жапырыла үрктү.

- Алапар, секин, баарын үркүттүн. Мунун жакшы эмес,- сөөмөйүн кезеди - Жүр, бекинип калалы,- деди Кенжегул кайра чөпкананы көздөй зуулдап.

Узун үймөк чөптө томолонуп - жумаланып балкыган баланын жан дүйнөсү, наристе кыялы кычыраган кыштан ысык жайды, жамандан жакшыны, ачуудан таттууну тандап, туругу жок булуттай ары көч, бери көч сызып ширин чабытта. Кирпиктери ийилип, үргүлөй жаздайт. Ак кочкорунун колунан жалаганы, итинин маңдайында шыйпандаганы, сары тайынын туйлашы, ала торпогунун көк беде иргегени көңүлүн ажайып кызытты да, каңылжыр өрдөп гүл жыттанган жашыл үймөк жазды эңсетти. Кыш өтүп батыраак эле жаздын кыштоого көчүп келишин көйүндө самап турган баланын оюна өткөн май айындагы чоң атасы менен болгон аңгеме-дүкөн көз алдына тартылды.

-Кенжеш, сен кайсы канаттууну жакшы көрөсүн?,- деп күтүүсүздөн чоң атасы собол таштаган.

-Чабалекейди. Менин чабалекейим мындан ары жакшылыктын, бейкуттуктун кушу болот! - деген небереси да ойлонбостон.

-Мен ошо дилинде баккан сулуу, адамга эң эле жакын, ынтымактуу турмуш курган, бөтөгөй канаттуу жөнүндө кеп уруп берейинби?- деп калды карыя көпчүлүктүн көзүнчө.

- Кантип?! - дешти Карбан бригадир менен башкы зоотехник.- Партия көгүчкөндү тынчтыктын символу деп зар какшап келатса, сиз каяктагы болбогон неме тууралуу ооз ачасыз

- Дүйнө дайыма кыймылда болот. Биринин ордуна бири келет. Ар ким өз шан-шөөкөтү менен өскөнү жакшы. Анан калса, бу жомок да,- деп чоң ата этегин кагынып басып кеткен, небересин жетелеп.

Ошо күндөн Кенжегул чабалакейдин адам менен достугу, эмне үчүн канаты ачакей болуп калгандыгы жөнүндөгү уламыш өзгөрүлмө сезимин кызыктырып, бу

сонун канаттууну сагынып калчу болгон. Көктү караган баланын кареги талып, уйку басты. Чоң атасынын пендечилик кылганына жыл айланып баратканына карабастан элеси ар качан баланы коштоп жүрөт. Небересине алдыртан аяр байкоо салып жаз чакырган кайталанма түшү баланын сезимин кытыгылайт. Түшүндө аба кемесин кубалап барат. Анысы ойкуп - кайкып көктү жиреген канаты балага карматпай чапкылап өтөт. Жетейин десе жеткирбей буйтап кетет. Тоо түзөндүн кызыл-тазыл, көк жашыл гүлдөрү бажыраят. Тээ бетегелүү, ышкындуу бетте эне аюу мамалактарына оюн көрсөтөт. Аска таштын кобурчагында бир үйүр кекилик жаагын жанбай сайрайт. Бийикте арча, карагайдын кыл учунда шакылыктаган сагызгандын сак үнүнөн түлкү ойт берип, кашкулак, коён элендеп, тыйын чычкан бутактан бутакка секирет. Бала жаратылышка суктанып баратып эски дүмүргө мүдүрүлүп кетти.

- Ох, бутум ии-ий! - бутун бир сыйра кармалап чыкты. - Ой-ий, мен го мейли, бу эмнеси? Оңбогон гана какшаал десе, сындырып тыныпсың да. Карачы, кандай аянычтуу! Ушу сен жазгы шамал бак-даракка суу жүгүрүп, көгөрө баштаган чакта аябай эле тентек болуп кетесиң, ээ! Түнү бою унутуп чыкпадыңбы?! Аяка бир зуулзуулдап, бияка бир зуулдап. Кылганың бу... - тилдене күбүрөй берди.

- Ух, жаным ооруп кыйналганын айтпайсыңбы. Балакай, сен мени кечирип койчу. Мен карыган дүмүр шамалга туруштук бере албай тамырым кошо жулунбадыбы. Этияттандым. Ооба, абайлаганыма карабай кашайып бутагым тийип кетпедиби деп ыйламырады жыгылып түшкөн кайын.

- Байкушум, сенин да жашпоо күнүң бүткөн экен ээ! Мен сага таарынбайм. Дүйнө өзгөрүлмө нерсе. «Бирөө орун бошотпосо, экинчиси кайдан тиргилик кылсын» - деп чоң атам айтчу. Баарыбыз ошо сыңарыбыз... - Бала ийилген кайын түптү тикелеп, шакшак жасап бет аарчысы менен

танып койду. Чабалекей жети кабат асманга сызып кеткенден чай кайнам убакыт өтпөй бийикте калдайган кара булут сү- рүлүп келип жамгырын шатыратып төгүп ийди.

- Ах, жамгыр деген кандай ажайып нерсе. Мен сага ыраазымын, булут досум. «Суу - өмүр азыгы» деп чоң атам айтчу. Жашыл ааламды тикелей бер! Жана сага да чабалекей досум. Акылдуум, кичинекейим түгөйүнө зымыра! - бала канаттууну башынан сылап алаканын жайды. Чабалекей кайдадыр канат күүлөп, бат эле түгөйүн үйгө жетелеп кирди. Танга жуук чаптаган уяны кечке жуук аякташкан укмуш «куруучуларга» тан берген бала:

- Карагылачы, адамдар үй курууну кимден үйрөнүшкөн,- деп кыйкырып жиберди.

- Ой, сен кимге кыйкырып жатасың?! Атаң болсо сага ишенип жемге кетсе. Ишенгени сен чөпкананын эргилчегин ачык калтырып, койлорду каптатып ийген жоругуң жолдо калсын, балам,- апасы кокуйлады.

Кенжегул ыргып турду. Чыйрыга түшүптүр. Чымыраган колу-бутун, бети-башын ушалаганча чөпкананы үймөлөктөшкөн койлорго көз жүгүрттү.

- Ко-ку-уй! Чын эле каптаган тура, Алапар, кайда-сың айдап чык! - Бүрүшүп жанында жаткан ит селт чо-чуду. Арсылдап үрдү.

- Кош, кош, кош!

- Ав, ав, ав!

- Маа-а, маа-а, маа-а!

Кенжегул менен Алапар үймөктү он айланып жатып койлорду араң айдап чыгышты. Сары тай, ала торпогун чөпканада бөлүп калаарда, апасы болбой мал менен кошо айдатты. Чубалган койлордун артынан салпактап ээрчиген ала торпогун, ак кочкорун айдап сары тайын булкунта теминген Кенжегул кар кечип баратты.

* * *

- Апа, жаңы жылга сиз да барасызбы? - Кенжегул күндө тажабай сурай берет. Кыбыр эткен жанга кызыгат.

- Мен да барам, атаң да барат, баарыбыз барабыз.
- А койлорду кимге калтырабыз?
- Койлордун курсагын кампайтып, Алапарга кайтар-тып коёбуз.
- Апа-оов, аякта мен курактуу балдар дагы болобу? Алар мени менен ойнройбу? Мени тааныбайт да...
- Оо-у балам, сени менен ойнобой, анан ким менен ойнойт. Баардыгы сага окшогон мотурайган сопсонун балдар дейсин, дароо достошо каласың.
- Апа, неге менин балдардан досторум жок. Болобу?!...
- Анткени биз малчыбыз да. Малчы деген жайында-сы жайлоодо, кышындасы кыштоодо болот. Сен да бал-дардан досторду табасың.
- Эх, апаке, эгер чоң атам болгондо кандай укмуш болот эле! Балдарга жомок айтып берсе алар абдан сүйүнмөк.
- Чоң атаңын жомогун сен айтып бербейсинби. Сени айтып берет деп керээз калтырбады беле.
- Ооба десениз, мен айтып берсем болот да. А бирок мен чоң атамдын орден, медалдарын тагынып, кичине чолондоп алсам болобу? Тимелечи, чыныгы баатырга окшоп калмакмын.
- Оу, кокуй, жаным, аны деген чоң атаң урушта ал-ган. Сага болбойт.
- Болот. Чоң атам дайыма: «Улуу демилге көтөрүп ишин алга жылбай кыйналып турган чагында тагынып ал! Мен сага уруксат берем. Ыйык согуштан алып кел-ген, чоң атаңын жыты сиңген темирлер кубат берет, демөөр байлайт» деп айтчу эмес беле.
- Эң эле туура. Канткен менен сен жан кыйнаган ишке бараткан жоксуң да. Сен кубанып жаңы жыл тоскону арча майрамына баратпайсыңбы.
- Каап, тагынып алсам ойдогудай болмок. Мейли, кийин деле тагынганга үлгүрөм да... И баса, биз арча майрамында эмне кылабыз ыя, апаке?

- Андабы?! Балдар арчаны тегеренип ойношот, бийлешет. Аяз ата жакшы ырдагандарга, бийлегендерге белек таратат.

- Кайсы арча?! Биздин капчыгайдагыбы?!

- Ооба, ошол арчадан. Токойчулар барып чоңураагын тандап кыйып келет. Үйлөргө деп кичирээгин кыйышат. Анан аны заңгыраган бөлмөгө орнотот. Майда-барат түрлүү оюнчуктарды илгенде укмуш эле кооз болуп жатып калат.

- Бя, апа, кыйып келгени эмнеси!

- Ээ, ботом, сен бүгүн не болуп турасың, эркем. Ооруп калгандан соосунбу? Кыйып дегени балта менен чаап, араа менен аралап келет дегени го. Эмне өмүрүндө көргөн жок белең?

- Чоң атамдын «дарак көрсөң кыйбай жүр, канаттууну атпай жүр» деген кеби арык кечпей калабы. Балким, ал чоң атамдын айтып жүргөн ысык жайга учуп кете албай жаралуу калган чымчыгынын түнөгү болуп жүрбөсүн? Арчаны кыйып алса байкуш талаада тонуп өлбөйбү!

- Бя, балам, муну сага ким айтып жүрөт?

- Чоң атам... Мен эч кайда барбайм. Аяз досума айтсам кыйгандарды көз ачып-жумганча кожойтуп, шамал досум алда кайда учуруп барып таштайт. Ушуну билесизби?

- Тынчтанчы балам, кечке сыртта жүрүп чарчаганың го. Жаныма келчи, эркем.

- Бкы...ыкы... Барбайм. «Биз мусулмандар жаңы жылды жер бачайы жамынып, теребел гүл жыттанган жаз айында тосчу элек!» дечү эле го чоң атам,- бала тыбырчылап ийди.

- Ал качаанкы болгон иш. Кагылып кетейиним, кандай балээни баштадым эле. Келчи, чырагым, жата турчу, төшөк салып берейин.

- Кыйгычтар, жырткычтар! Айтып коёюн көк арчаны бүлдүрбөсүн... Чоң атаа-а, чоң атаа-а!...

Капысынан башталчу добул сымал Кенжегулдун өңү кер сары тартып бир паста көңүлү көк иримдей ириди. Түнү

бою эти ысып, жөөлүп чыкты. Шашылыш дарыгерге чапкылашты. Атасы «Ал чоң атасынын кайсы жомогу эле?» деп ар кимден такып сурамжылай суй жыгылды. Ага жооп кайтарып чоң атасынын жомогу момундай эле деп эч ким саймедиреп бере албады. Сыртта унулдаган бороон, кар бүртүктөрүн учурган каардуу шамал короону будун-чан көргө айлантты. Сөз кыябын ошолор келтирди.

Бу, уу кырк үчүнчү жылдын суук оқобунда чоң атасынын кара каш, бүркүт кабак досунан уккан жомогу болчу. Бороон өз тилинде бирдемелерди күнгүрөнүп кулагы чалган жомогун миң түрлөнтүп аскадан аскага, кыштоодон кыштоого чарчадым-чаалыктым деп арам-заланбастан ташып жүрдү.

* * *

...Тээ байыркы заманда бүт жер жүзүн токой жыш каптап, Аяз ата өз өкүмүн жүргүзүп турчу мезгил тура. Токой дарагы көк тиреп тири укмуш суйкаят дейт. Баары бирдей түскө боёлуп, керемет шуулдап туруптур. Обону дүйнө кезип, жаратылыш мыйзамы дайыма так мөөнөтүндө аткарылчу экен. Ушундай сонун күндөрдө капысынан күз эрте түшөт. Дарактар жалбырактарын төгө электе албууттанган каран-дай суук кылычын кайрайт. Курт-кумурска, токой жаныбарлары жылдагыдан кыйла эрте чээнге кире качышат. Канаттуулар топ-тобу менен ысык жайларга учуп кете баштайт. Бир гана канатынан жаралуу балапан тобунан бөлүнүп калып, токойдо жалгыз калат. Чыкыроон сөөк какшатат. Балапан үшүйт. Тобурчактай денеси үдүйөт. Ырайым болоор бекен деп калчылдаган балапан жибек чачы сеңселдеген ак кайыңга кайрылат.

-Арбаңыз абаке! Мүмкүн болсо мага бутактарыңызда кыштап чыгууга ыракым этесизби?!- деп адамдын боору ачыгандай өтүнөт.

Кайың:

-Мен өзүмдүн узун чачтарымы караймынбы, же сени багамбы,- деп жанына жакын жолотпой коёт.

Үдүйгөн байкуш сапарын улайт. Чалынып, мүдүрүлүп жатып мөмөсү эзилип бышып турган долоного кезигет.

- Кечиресиз долоно ага, жазга чейин шагыңыздан жай таап бере аласызбы?- дейт.

Долоно:

- Мына сага, азган-тозгондордун баарын кабыл ала берсем биртке жыйнаган ашымдын тоголок бүдүрүн калтырбай жеп кетпейсиңерби,- деп моюн толгойт. Балапандын айтканына ынабастан жолго салат.

Ал эми тал-терек, ак чечек, четин, табылгы, алча, караган жаралуу балапан менен сүйлөшүүгө убакыт табышпаптыр. Алы куруп, жүндөрү үрпөйсө дагы балапан ушунчалык татына эле. Аялуу жандын көз жашы көлдөй төгүлөт. Брайымсыз шамал аласалдырып, жүдөтүп алыска бүркүп таштайт. Ушунча чоң токойдо кирээрге кычык таппай араң сүйрөлүп басып калды. Канаттары сынып, жаны ачыды. Жемсөөсү шалбырап, бөпүсүнө муз тоңгон мусапыр чымчык жыгыла турган болгондо көптү көргөн карт арча бооруна тарта кайрылат.

- Ай-ай, кичинекей сары оозум! Неге тобунан адашып жүрөсүң?

- Канаттарым жаралуу. Уча албайм...- деп ыйлап жиберет ал.

- Кой ыйлаба, бөтөгөйүм. Түз эле мага келбейсиңби. Бутак-шактарым калың, жумшак,- деди карт арча ийиле таазим кылып.

- Бар болуңуз, абаке! - деди кубанып кеткен балапан.

Карт арчага карагай, жапалак арча коңшу турчу экен.

- Сен көп эле кайгыра бербей! Биз сени кор кылбайбыз. Жемишибиз көп, сага жетишет,- деп сооротушат.

Капырай, чын эле табият канчалык бороонун боздо-туп, жамгырын жаадырабы же карын сапырабы арчанын түбү ар дайым тынч, кургак, жылуу болот. Тентек шамал күндө он маал токойду кыдырып жүрчү экен. Күздү эрте айдап келгендиктен аяздан минтип сураптыр.

- Аяз ата, бак-дарактарды жыланачтай берейинби? - деп.

Аяз айтыптыр:

- Кайын, тал-терек, караган, четиндин баарын күбүй бер. Жаралуу балапанды коргоого алгандарга тийбе! - деп буюруптур. Шамал Аяз атанын айтканын эки кылчуубу. Ишти буюргандай аткарып, арча, карагайдан дайым айланып өтчү болуптур. Ошол себептен алар түбөлүккө көк жашыл бойдон кала берген тура.

* * *

Жума ичи Кенжегулдун өңү азып кетти. Чөп башылап тамакка табити анчейин тартпады. Бороон басылган менен баланын ичтейи ачылбады. Кыштоодо баягы эле түйшүк: чөп кыркмай, кашек чыгармай. Көр тиргилик али бери картайчуудай кебетеленбейт. Күн кыска, түн узун. Босогодо жаңы жыл. Ызы-чууга толгон түш убагы. Кенжегул атасына каралашып жүргөн. Ангыча Алапар короону көздөй салган машинаны торой желди. Сарайга тез эле күрүлдөп кирип келген машинанын каби-насынан Карбан биргаттин секирип түшүп, кайра чыга качканы кызык көрүндү балага. Кенжегул тутамдаган чөбүн коё коюп итин чакырайын дегиче, Карбан бригадир баланы көрүп, билип турса да тийишип:

- Эй, ким бар? Итиңерди кет дебейсиңерби. Болбосо терисин тескери сыйрыйм! Ой-ой, асылганын. Кет дейм, жашабагыр! Бакпасаң бакпай кал! Эй эркек аттуу барбы, бу сарайда? Аяз атаны да ушинтип тосуп алабы? - Карбан бригадир кур бекер убара чегип жатты. Мурда бала биргат кабинадан чыга электе даяр турчу. Ал бу сапар баланын көңүлү кыраа жүргөнүн кайдан сезсин.

- Эй, бала итинди тоссоң белек берем, Жаңы жылга деп арча алып келдим, - жибий түшкөн биргат көз кыры менен Кенжегулдун али ордуна козголбой турганын байкап «ык» тутту. Сеп этип алганы сезилип турду.

- Эй, балакай, кармоочу болсом какамуштан башың кантип томуйганын билбей каласын! - деп бакырды.

Баланын тамашалашканга чагы жок эле. Ошентсе дагы биргатка карматкысы келбеди. Ансыз деле келген сайын какамуш ала берип жадатып бүткөн. «Итинен тос» деп калп эле күпүлдөп куудулданган биргаттин тамашасы ордуна чыкпай мышмыйды. Алапар күн алыс жем, туз ташып келчү эски таанышын көрүп, кабинадан түшкөндө эле куйругун шыйпандаткан.

- Эй, бок мурун, ме, балатыны ал да атаны чакыр! - кузовго чыгып эңиле берип балатыны ыргытты. Сүйүнүп кетет деп турган биргат баланын тескерисинче тырчыя түшкөнүн байкады.

- Ой, бу балаң эмне эле мурдун тарта албай калган. Алик да албайт, салам да бербейт. Мурчуют эле мурчуют!

- Үшүп калса керек да, болбосо балам тың эле... - деди безилдей атасы.

- Ошондой дейм да! Ме, башкарманын белегин. Мунусу аяшка, балана, а мобу болсо,... өзүнө. Хи, хи, хи, убакыт табаарсың дейм чыз-пызга... ыкы, ыкы. Балатыны балаңа тапшырдым.

Экөө тең Кенжегул тарапка көз чаптырышты. Ал байкуш балатыны туурасынан кучактап солкулдап ыйлап жатыптыр. Атасы эки аттап жетип баланы балаты-салатысы менен көтөрүп ичкери алып кирди. Биш жыттанган бөлмөнүн оту улууланды. Атасы баласын ороп-чулгап төшөккө жаткырды. Арчаны бурчка таштады. Кызарып күйгөн кой көндүн күлү түшүрүлүп, мешке кара казан асылды. Дасторкон жайылды. Шишенин пөркү жулунганда апасы бөлмөнү бир сыйра ысырыктап чыкты. Экөө бирден стакан бошоткондо сырттан болжошкондой эси чыккан почточу алаңдай баш бакты. Почточу оозун ачканда чабан не дээрин илгертпей туйду, лып ыргып турду. Мейманды төргө чыгарып, атын жайлады. Чакырып алып итин байлады. Себеби ал Алапардан гана эмес ит аттуулардан өлгүдөй коркчу. Отуруш эми кызыды. Буркураган арча жыты, чыз-пыз, бакашакадан олтургандардын жарпы жазылды. Сөз көбөйүп,

түтүн коюуланды. Ошол кезде Кенжегул ай талаада жыгылып-тыгылып шолоктоп келатты. Он гүлүнүн бир гүлү ачыла элек адамзатынын перзенти го акыры, ботодой боздоп келатты. Анан не кылмак. Басса-турса элеси кетпей кийинки төшөккө жатып калчуда, күндө көрүнчү болбодубу чоң атасы, периште болуп... Чоң атасынын арбагы жетелеп кетпедиби боздотуп, ыйлатып. Бөөдө дүнүйөсүн бузуп...

Ана... өңгүл -дөңгүл жолдо жүз мүдүрүлүп, жүз туруп бөтөгөй колу көк муштум болуп тонсо да, кучагынан балатысын түшүрбөй сыздап баратканын. Ух! Байкушум жана тайгаланып мурду менен карга сайылды. Арыды. Кайра кайтат дедим эле. Жок кайра турду. Тердеп алыптыр наристем. Мурдун шуу тарткан сайын жол арбый берди. Тулку боюнан алка-шалка тер куюлуп, жүзү дуулдап алоолонду. Эх, чиркин дүйнө! Адамдын максатына жетмеги ушунчалык кыйын белем, артын ойлобой шашылганын. Тигине, асман тиреген карагайлар, арчалар... Баланын жүрө бергени утук алып келди. Болбосо бая атасы жаткызганда үргүлөп барып, кайрадан жаңырган бака-шакадан чочуп ойгонгон. Ойгонгону ырас болуптур. Бет мандайында чоң атасы күтүп туруптур.

- Чоң ата, келдиңизби? - бала өксүп кучагына бой таштады.

- Келдим кулунум. Тура гой, береним! Чоң жигит да ыйлачуубу?

- Атаке, ыйлабайын дейм, бирок...бирок чыдабадым. Бышандады. -Айтчы садагам, дагы кайсы кара теке сүздү. Менин айткандарымы унуттунбу? - мөлтүрөгөн тунук жашын жени менен сүрттү.

- Жо, жоо-ок! Эсимде. Мынаке: «Жалгыз адамдын токойдо изи калат. Андан ашканы каршы-терши тапталган чыйыр салат. Селдей каптаса албуут толкундай эчтемени көзүнө илбей чөлгө айлантат. Андыктан канчалык бак-дарагың болсо дагы кыя бербе, аз болсо сакта. Жок болсо

отургуз. Отургуздунбу, бүрдөп кетишине көз сал! Ошондо гана жапжашыл учу кыйыры жок сыяктанган ааламды максатсыз кыйроодон сактап калабыз», - деп айткансыз.

- Ап баракелде, унутпапсын! Тимеле укмуш!...

- Чоң ата, эми не кылчумун? Адамдар жаңы жылга деп жаш балатыны кыя баш-ташыптыр. Бир күндүк салттын жөрөлгөсүнө шылтоолоп келечектин жапжашыл байлыгын кыя берсек не болот? Кайда барып такалабыз?

- Эх, кулунум! Сен азыр гана сезип жатасың, - карыя терең улугунду. Бу ойрон качан эле башталган. Алла - таалланын амири менен жаралган бейкүнөө макулуктарды, токой мейкиндигин адам деген неме кара курсактын айынан ар дайым, ар кандай шартта, күн - түн менен эсептешпестен, бөксөрүп тукум курут болуп кетет дешпестен каалагандай өлчөп кесип, качса жетип, бекинсе сууруп чыгып, кезикке-нин жулкуп тоноп келген. Ошентип жер үстүндө көп нерсе бар эле, азайды. Аз эле жок болду. Балким, сен бу кештин төркүнүнө түшүнбөй да калышың ыктымал. Бирок кийин соң алар сага периште болуп көз алдына тартылаар, коңгуроо болуп кулагында жаңыраар! Ошондо сен дүйнөнү ушу азыркы калыбында сактап калуунун өзү чоң эрдик экенин туярсың...

- Түшүндүм чоң ата. Ырас келбединизби, не кылаарымы билбей маң тургам. Турайынчы обол, жаш балатыны кыйышка эч кимдин акысы жок. Кыйыштырып койсом, жазда суу жүгүрүп бүрдөп кетээр...

- Ошент кагылайын! - чоң ата тим турбады да, шыкап койду.

Бала кийинди. Арчаны аяр кучактады. Астанага чыга бергенде тык токтоду. Төркү бөлмөнүн каалгасы жарым-жартылай ачык калыштыр. Асмандаган көк түтүн тышка созолонот. Чылымдын калдыгы дасторконго додо болуп үйүлүп кеткен. Ичип отургандар ооп-төгүлүп, апасы тамак менен күймөнүп жүрүп Кенжешинин чыгып кеткенин байкабай калышпадыбы, көзү кашайгырлар десе!

- Чоң ата, өңүмбү, же түшүмбү?! Тигилер ичип отурушабы. Почточу акем келген тура.

- Өңүн берекем. Бу көр дүйнөдө ар ким өз көйү менен алек. Баса бер...

Бала баса берди. Чыканактай неменин бөтөгөй изи чубалжып узаргандан узара, алыстагандан алыстай берди. Бургулдатып кара түтүн айдаган мору бара-бара кара чекитке айланды. Шамал күйүгө бут тосту. Ымыркай адамды аяды. Кылчайбай мүдөөсүн тездеткен бала көзүнө көрүнгөн менен сүйлөшүп баратты.

- Неге көк беттенесин, кайт артка! Кенжеке, кайт дегенде кайтсаңчы! - карандай шамал этек-жеңден тарткылады.

- Токтой тур, досум. Аз калды. Тээтиги арчаларга жетсем арманым болбостур! Баласына атасын кошуум абзел.

- Андан не пайда. Суранам эрте жарыкта келген жолуна түш. Болбосо өзүм да сени аягандан боздогону араң турам.

- Сабыр кылчы кичине, шамал дос! Күн мемиреп турбайбы.

- Алдамчы аба-ырайынын арты не менен аяктарын билесинби?

- Билем. Туман каптап, кар себелейт. Аягы бурганак менен бүтөт.

- Андай болсо мүдөөнөн не баш тартпайсың? Ушунчаңда ыраазы бол. Күн да батып баратат. Уңулдап ийсем айлана чакчелекей түшөөрүн туюп турам. Адаша-сың байкуш!

- Андан кам санаба. Алапар таап келет.

- Алапарды атаң почточуну каап алат деп чынжырлап койгону качан.

- Байлап... Өө-үү-ү, ошондой де!

Жүрөгү «шуу» дей түшкөн бала жалгыз экенин, кыбыраган кыр ашат дегендей тоого чыгып алганын, аны

издеп бул жакка эч ким келбесин сезгенде байкоостон кашка тиши батып кеткен кеберсиген эрдинен кан шүүшүндөдү. Кулак угуп көз көрбөгөн жымжырттык, ак мамыкта тунжураган токой чер, беймаал шакылык-таган шашма сагызган баланын таманын кызыттты. Шашылды. Тырмалады. Боору менен сойлоду. Урчук таштарга тилинген бытыгый колдору балатыны кучагынан түшүрбөдү. Акыры өлдүм - талдым дегенде жетчү чегине жетти. Мөөрөйүн талашканга бербеди. Калдайган карт арчанын айланасынан кыйылган дүмүрдү көрдү. Оор напас алды. Көздөрүнөн учкун чачыраган кыбыраган аран жан, бар күчүн жыйды. Балатыны эптеп жатып бет аарчысы менен кардан кылайып чыгып турган дүмүргө зорго бир байлады. Аябай алсыраган пенденин колдору карышты. Боюн токтото албай көмкөрөсүнөн күп сайылды. Баланын ысык деминен кар кадимкидей эрип жатты. Турам деп жан талашкан алсызды караган көздөн мөлт-мөлт жаш төгүлдү, сезген жер мундуу онтоду. Жок, балакайдын сааты бүтпөптүр. Ал башын өп-чап көтөрдү.

- Мүдөөмү аткардым... биртке эс алып алайын... анан кайтам. Балаты, күндү карачы, кандай сонун! Батып кетеби?! Күтө тур досум... мен азыр...

Эрди билинээр билинбес кыбыраган баланын кирпиги жумулгандан жумулат. Арадан аз өттүбү, көп өттүбү, ыргалган байкуш кадимкидей тиши тишине тийбей калчылдай баштады. Кымтыланды. Болбоду. Кынтайган калыбында буту-колу сенейип, каткан муздак тери карыштырды. Тулку бою чыйрыгып, ысыксуукту сезбей чүрүштү. Кызык! Калтыраган сайын магдырап бараткансыйбы... Ооба каккан казык киргенчелик көшүлүү, магдыроо түш тартуулады.

Түшүндө жер кулпунган жаз айы экен. Тилеген айы, супсулуу жашыл айы. Кашында аюунун мамалактары көпөлөк кууп оюн салат. Булактын көзүндө кашкулак, коён биринен бири чочуп тыбырчылаганына ырсайган

түлкү жойпулана куйрук булгайт. Касиеттүү булбул досу Кенжегул кыйыштырган балатыда отурбайбы тынбай сайрап. Ах, чиркин! Сүйгөн кушу чабалекейдин булут аралай сызганын карап суктанып кетти. Сүйүнүп кетти. Кадыресе адам болуп калыптыр. Жанындагы жибектей созулган өзү кырдуу балдарга бирдеме деп жылуу кобурагансыйт.

- «Курт-кумурска, чөп-чар, бак-дарак баары адам сыяктуу. Кадимкидей уктап түш көрөт. Жакшыга сүйүнөт, жаманга кайгырат. Шуулдаганы ырдаганы, термелгени бийлегени. Алар менен достошо билгиле, сырдаша билгиле, зарылы болуп турса көкүрөк тоскула! Мунсуз жашоо кызыксыз! Кыш өтүп, жаз келет. Силерди дайыма жаратылыш эстеп жүрө тургандай болсун. Муну жадынардан чыгарбагыла. Ох, кандай жыргал! Ысык жаз... Күн мээриминеге алыстайсың! Алыстаба... Су-ра-нам... Суук жаа-маан. ...Жалгызмын, ух, ичкий!»

Түшү чорт үзүлдү. Алсыз соккон жүрөгү тоңуп бараткан денесин жибите албады. Кирпик-кашына, желкентонуна, көрпөчө тебетейине кыроо туруп, музга айланды. Долу шамал тоо-ташты шуулдатып кыяматты чакырганда ак тонунун көкүрөгү жагжая керилди. Чоң атасынын эки орден, төрт медалынын турпаты жарк көзгө илээшти. Күндүн акыркы нуру темирге алсыз чакылды. Бала терең уйкуга чөмүлгөн. Шамалга термелген темир, кулак-мурдуна тонгон муз шыгыр-шыгыр муң созду... Шыгыр... Шыгыр... Уу...уу...у. Уу...уу...у..

Тоо-таш, кокту-колот, капчыгай-төр, аска-зоонун мундуу ыйы...

- Дуу-дуу, дуу!... Зуу- зуу, зуу!...

Бороон жетилип, кар бурганактай баштаганда, ааламды жүрөк түшүргөн коркунучтуу караңгылык ээледі. Караңгылык... Кар төшөнгөн балакай... Улуган бороон... Аяган пенденин жанын алчуудай сүрдүү.

Ушу тапта баланын апасы чачын жулуп, ичкендер соолугуп, тинтпеген, издебеген ой - чункуру калбай суй жыгылышты. Кандайдыр муун титиреткен коркунучту сезген Алапардын жан талашып капчыгай өрдөп үргөн ачуу үнү адамдарды акылынан ажыратты. Муздак чынжырды тиштегилей берген иттин оозунан шүүшүндөп кан жылжыды. Дарманы соолуп, үнү карыкты... Негедир эч кимдин оюна итти кое берүү, анын артынан из куу келбеди. Бирок ал адамдарды карарган тоого жүз бурууга, чечкиндүү кадам шилтөөгө күч берди. Жаны ачыган дөбөттүн үнү карыккандан карыкты... Бирок көк беттигин бербеди, булкуна берди.

Арийне, Алапардын чынжыры үзүлчүүдөй, бурганак басылчуудай, баланын дареги табылчуудай түрлөнбөдү. Тунгуюк оп тартып, аалам чүмбөттөлдү. Шамал ышкырып, токой-чер шуулдап, бороон боздоп жүрдү...Эгер темир чынжыр үзүлбөсө, бороон токтобосо баланын изи да, жыты да табылбасын эскерткендей, ышкырган шамал айлананы будуң-чаң көтөрдү. Издегендердин көкүрөгүн көк муздун ийнелериндей сайгылап баланы куткаруунун үмүтүн үздүргөндөй шуулдады...

Оо, кудай, ушундай да укмуш болобу?! Мындай кереметти эч качан көргөн эмесмин! Мындай чечкиндүүлүккө чыныгы гана достор барышат. Баланын эң жакын досу – Алапар эмеспи. Кайда жүрбөсүн баланын үнү – кичинекей кожоюнунун үнү кулагында жаңырып турган. Бу алааматта да анын алсыз доошун укту!! Бардык күчүн жумшап кайрадан булкунду...жана булкунду!! Кудайым жардам бердиби, ит акыры темир чынжырды чорт үздү! Каргыш тийген чынжырдан бошонуп, туура эле капчыгай өрдөп үрүп жөнөдү.

Артынан атасы апасы менен, бригадир Карбан жана почтальон – бири машина менен, экинчиси атчан, үчүнчүсү жөө жөнөдү...

...Анча убакыт өтпөй иттин үргөнү тоо тараптагы арчалуу көк жайыктан угулду...

АҚЫРКЫ АМАЛ

Картаң түлкү таң атпай айыл аралады. Көрүнгөн жерди тинтти, эптеп кампайтыш үчүн ичти. Картайганын ушунан бил: бели бүкчүйүп көзүнөн шоросу куюлуп, тырмагы небак мокоптур. Кур дегенде чычкан кармап жей албай, башкаларга күлкү болуптур. Бир убактагы жылтыр жүнү таза тозуптур. Өмүрүнүн өтүп баратканын ойлоп азалуу кыңшыласа, тимеле, эт-жүрөгү эзилип кетип атканына көп күндөр толуптур.

Ошондуктанбы, таянган таягын араң сүйрөп айылдан айыл кыдырды, эшиктен эшик тартты. Иш болбосо кайыр сурап, сынап көрмөк болду качан эле чалмага түшкөн таалай-бакты. Айбанаттар сүйлөшүп алгансып короолорун ачпай кыжынып жатты. Сүлөөсүн, аюу жашы он талаа кайырчыны короолоруна жуутпай катуу капты. Кашкулак, коён Түкөнүн карааны көрүнгөндө эле эшиктерин шашыла жапты. Бир короодон экинчисине шашылып жүгүрүп, мүдүрүлүп атты. Саарлап жумуруна бирдеме илинбеген бечаранын кайраты аябай качты. Чарчап-чаалыкканда айылдан обочо турган, кооз кештеленип жасалган көк дарбазаны бар үмүтү менен какты. Капыл-тапыл кыйчылдатып Кашабаң чакыртпай келген конокко шашылыш эшик ачты.

- Кечиресиз, Кашабаң мырза! Салам айттык, алик алыңыз. Тынчыңызды алып койдум. Келген себем, өзүмө ылайыктуу жумуш издеп жүрөм. Буламыктан башкасын көңүлүм чаппайт. Ошого жараша иш берсеңиз кызматыңызды кылайын, болбосо акырын жылайын,- дейт ачуулуу мырзанын сүрүнөн коркуп, көңүлүн таппай.

Кашабаң күттүрүп көпкө турбай, жообун берди, иш издегендин далысынан таптай.

- Садагасы, менде болбосо башкасында бар. Кечээ кошунам Балтек өзүнө «Жардамчы бирөө керек» деп жүргөнүн кулагым чалган. Ошого бар, мени айтты де.

Анан бересин кабар,- деп үйлөп ийсе жыгылчуудай илимийген Түкөнү каптайт. - Жок, жоо-ок! Шашылба, сага кошулуп ортомчу болуп мен да барайын. Мага да бирдеме ашып калгысы бардыр, арр-р, ырр-р!-деп эски кошунасынын көңүлүн баптайт.

Түлкү ойлонбой Кашабан айтканга жетип барды. Ошентип акыркы үмүтү Балтекте калды. Эшик кыйчылдап короого киргенде оозу ачылып, шилекейин чурурутуп кыңшылап алды. Анткени анда бөлөк-бөлөк тосмодо торопою чаңырып, козу-улагы маарап, табити тарткан түркүн түстөгү тоок, каз-өрдөгү жер тепкилеп шапар тээп жүрөт. Балапандарына эсеп жетпейт. Тимеле борбоюп баары семиз, чуркаган жери тегиз. Ичинен тиленди «Ушуларды жегиз!»- деп. Бет алдындагы көздөрүнүн нуру качкан, жүдөмүш түлкүнү көрүп ит тукуму мыйгыгынан жазыксыз күлдү, борсулдай үрдү.

- Ии, койкондогон алгырым! Тырмагың таарылып кайратың качкан экен. Буламыктан башкасы тамагыңан өтпөй таз кейпин кийип калыпсың. Деги сенин колуңан кандай иш келет?- деп аябай каарыптыр. Бирок Түкөнүн жообу Кашабанга, короочу дөбөткө абдан жагыптыр.

- Жок дегенде каз – өрдөк, тоокторго көз болсом...- деп бышындап ийет куу түлкү.

- Болбойт, алар сени угушпайт.

- А балапандарычы?!

- Болбочу күлкү,- деп Балтек тескери бурулуп кетти. Ошондо оозунан олжоосун алдыргандай шашып кеткен түлкү, тез улады кепти.

-Бирок, Балтек баатыр, жок дегенде менден кожоюнунузга сонун жака, ортомчудан жылуу талпак чыгаарын унутпасаңыз экен!- деп акыркы амалына барды.

«Жака», «талпак» дегенде Балтектин көздөрү өзгөчө жанды. «Макул» деп ийгенин өзү да сезбей калды, коронун топ ачкычын көздөрүнөн шоросу кулаган экөөнө таштап кетип калды. Коронун топ ачкычы колго тий-

генде экөө тең сүйүнгөндөн куйруктарын өзгөчө бул-
таңдатып... бултаңдатып алды.

- Күндүк өмүрүң болсо, түштүгүнө жорго мин деген
ушу, Кашабаң төрө! Арийне, чырак өзүн жагып, айла-
насын жарык кылыштыр,- деди түлкү кытмыр жылмай-
ып. -Биз да ошо сөздүн курмандыгы болдук сыңары...
Андыктан ишти тезарада балапандардан баштайлы, эч
биринен аянбайлы. Жаш келсе ишке, кары келсе ашка
деген акылман кеп бар эзелтен, андан качпайлы.

Ошентип күн алыс чырылдаган торопою, козу-улагы
изин таптырбай жоголуп жатты. Көзгө сүйкүм куш ба-
ласы киши колдуу болуп, кожоюну оголе убайым тарт-
ты. Кожоюндан тил угуп, шашма Балтектин иши
жүрүшпөй, көөнү онолбой, күндөн-күнгө кайгыга бат-
ты. Бирөөгө кайгы болсо, бирөөгө күлкү дегендей, күндө
ооздору майланышып түлкү менен карышкырдын иши
аябай жүрүштү. Укпаган жандык, кушту каалагандай
тамактап «абдан» күйүштү. Жогдор жүндөрү жылты-
рап, өндөрүнө чыкты. Жаш эт «синимдүү» деп кулкун-
дарына тоок -өрдөктүн жөжөлөрүн аябай тыкты.

Балтек акылына кеч келди. Ойлоп көрсө ит тукуму
карышкырга кой кайтарткан тура. Кеч да болсо Балтек
төрө кайратын кайрап, борсулдап үрдү. Түнү-күнү ачуу-
луу жүрдү. Күнөөлүүлөрдү көргөндө каардуу үрдү. Кың-
шыласа боор ачыгандай кулпунган түлкүнүн терисин
тескери сыйрып жака кылды, бөрүнүн талпагын ташка
жайды, бүтүрүп чырды.

Ошентип күндөн-күнгө бирден кемиген торопой, козу-
улактын, тоок, каз-өрдөктүн санын сактап, жаны аман
калды. Кожоюнун сонун жакалуу, жылуу талпактуу
кылган кыйындыгынан Бөрүбасар деген атка конду.
Кийин энчилеп алыштыр, тигилер жетебиз деп жетпей
калган таалай-бакты.

30-апрель, 2007-ж.

ААРЫ МЕНЕН ЧЫМЫН

Илгери бир убакта аары менен чымын дос болгон күндөр өтүптүр. Бирге учуп, бирге конгон экөө келери кечке жыргалда болушат. Алардын бактысына аба ырайы да жылуу тартып, тамак-аш дегенден өксүшпөйт. Каерде түн кирсе, ошоерде түнөп эртеси сайранын улантып кете беришет. Нечен гүлдүн ширесин бирге татып, танкы шүүдүрүмдөн бирге татышат.

Ошентип жүрүп чымын тарбайган, ыраны суук жөргөмүштүн торуна да түшөт, аары сары чымчыктын болот тырмагына илинет. Бирок ажал жетпесе өмүр өтө берет тура.

Арийне, ошол ажалдан кутулган жылы табият өз өкүмүн катуу жүргүзөт. Шамал күчөп, күн сууктайт. Күздүн каары аары менен чымындын көбүн үшүтүп, азын кырат. Ошондо араң жан канатын күүлөгөн аары:

- Чымын дос, аба ырайы ушинтип сууктай берсе тукум курут болуп кетээр бекенбиз. Андан көрөкчө кел, эртелеп үйгө киришели. Аяздуу кышта отту улуу жагалы. Бал чогултуп жаныбызды мыктылап багалы - дейт.

Күнүмдүгүн ойлогон чымын жөн турчубу, досунун үмүтүн таш каштырып, каяша айтып салды, оозду ачтырып алды.

-Аары дос, «Антип кетебиз, минтип кетебиз» деп башымды оорутпа! Мен жаралгандан түйшүк тарткан жан эмесмин. Ошон үчүн каалаган жеримде жыргап-куунап жүрө берем. Себеби менин ырыскым бардык жерде. Түн кайжерден түшсө, үйүм ошоерде.

- Мээнеттен качпа, досум. Мынаке, күз эрте түшкөнү турат. Шамалы эсти оодарып, кызыл-тазыл, сары-жашыл жалбырактарын күбүй баштады. Бак-шак биротоло жылаңачтанып түшүп калалекте экөөлөп там тургузалы. Көрүнгөн жерде салпактап жүрө берип канаттарыбыз да кертилди. Үйүбүз болсо жаныбыз калат. Күнүбүз куунак өтөт.

- Ай чунак аары! Мен сага эмеле айтпадымбы. Кай жерге консом, ырыскы кешигим, үйүм ошоерде деп. Же антип айткан жокмунбу. Ошондуктан мен түйшүк тартып үй да салбайм, азык да чогултпайм. Кыш түшсө жашынганга кудаанын дагы бир кобулу тургандыр,- деп досун каарып, ызылдап качат.

Аары кеч болсо да ошол эле күнү шымаланып үй салууга киришет, кышка азык камдай баштайт. А чымын досунун көп конгон жери акыр-чикир чогулган таштанды болгондуктан, ошоерден көбөйүп, ошоер турган турагы болуп калат.

9-сентябрь, 2007-жыл.

ЖАНДООЧ

Сагын шалбаада көп эле ойногон. Анда жанында такай эжеси Тоту жүрчү. Эми аны эч ким жандабай калды. Себеби эжеси өткөн күздө жатак - мектепке кирген. Биринчи класста окуйт. Ошондуктан чыканактай Сагын шалбаага жалгыз келди. Бу анын өз алдынча жасаган биринчи кадамы, биринчи дүйнө таанымы. Апей, жалгыз деп коём да. Апыртып ийгеними карачы! Экөө келиптир. Үйдөн чыкканда эле аны бирөө коштоп жүргөндөй болгон. Тимеле бура бастырбай тизгиндеп алганычы. Өдө басса өдөгө, ылдый басса ылдыйга басат. Отурса отурат, турса турат. Оңкочок атса оңкочок атып, жарыша күлөт. Таң калды. Жоругу жолдо калгыр! Сагын таш атты эле, анын да жарыша аткан ташы алыска кетти. Баш бармагын көрсөтсө, көрсөттү. Укмушун кур, бу эмнеси? Бала шалбааны аралай чуркады. Ал да артынан калбай безип жөнөдү. Чарчап же калып калса не? Калбады, чарчабады. Артынан сая кууп келе берди. Ошондо кичинекей Сагын тизгин тартты. Оозу чормойду. Желкесин кашыды. Капырай де, ойлонсо ойлонду. Анан оюна бир нерсе «кылт» этти. Астейдил саресеп салса, үйдөн

бирге аттанган жандоочу - өзүнүн көлөкөсү тура! Мурун-тан эмне ойлонбоду десен. Тапкан акылына маашырланды. Албетте, кубанды. Кубанган бала жөн турчуубу! Атырандап андан ары чуркады.

Ошо маалда капыстан асман күркүрөдү. Шамал аркырап, кара булуттарды каалагандай камчылады. Булуттар да өчөшкөндөй күндүн бетин тосту. Адыр, шалбааны көлөкө каптады. Ошондо канчалык далбастабасын Сагын күтүлбөгөн жерден жандоочун жоготуп алды. Ары издеди, бери издеди. Таппады. Каңырыгы түтөдү. Оюндун кызык жеринен үзүлгөнү жаман болду. Көнүл чөктүрдү.

Баамдаса аны кетирекей Сагын гана жоготуп албаптыр. Жандоочун секирсе бирге секирген чегиртке, учса бирге учкан көпөлөк, шуудураса бирге шуудураган гүлдөр да жоготуп алышып, ыйлап жатышыптыр. Апсайган кара булуттардын сүрүнөн чегиртке менен көпөлөк гүлдөргө башын катыптыр. А гүл байкуш жерге катуу ыктаптыр. Шамал күчөп, шалбааны жапырып кириптир. Ошондо айдөөштөн апасы көрүндү. Кол булгадай тынчсыздана үн катты:

- Ай, Са-гы-ын! Жаз жышааны эмеспи, өткүн келатат. Үйгө кир, балам! Бөөдө суу болосун!

Ангыча түнөргөн булуттан кылайып көрүнгөн күн бир жылмайып алды. Жандооч - көлөкө кайрадан пайда болду. Кандай кубаныч! Экөө бири - бирин сүйүнө карашты. Кызык, басса басты, чуркаса чуркады.

Асман көз жашын дыбырата төктү. Жамгырдан корунган экөө жарыша үй тарапка сызышты. Жаз айы кандай керемет! Күн кашкайып тийип турсада көктөн сызылган асмандын көз жашы эки досту шаштыра сабап баратты. Жандооч - көлөкө канчалык атырандабасын бала босогону аттаганда эле калып калды. Ушундай болду. Анткени бала кайра чыгаарын, экөө кайра бирге болоорун билет. Ошон үчүн таарынбады. Сыртта калды, сүйүнүп күтүп калды. Бирге болуу кандай сонун!

2008-жылдын 28-октябры.

АЯЗ АТА КАЕРДЕ ЖАШАЙТ?

Кайсы бир өткөн заманда ак сакалчан аяз кишилер көктөн түшүп, жер шарынын эң бир суук чеги - түндүк уюлга туруп калышат. Коломтодон от үзүлбөй, күндөрү куунак өтөт. Ангеме дүкөн куруп, жашоодон ырахат алгандан башка пайдалуу эч бир жумуш кылышпаптыр. Алтургай ал жөнүндө ойлоруна да алышпаптыр. Көштөленген кызыл өтүк, кызыл тебетей, кызыл узун чапан улуган бороондон, сөөк какшаткан сууктан сактайт. Аяз кишилер үргүлжү эркектерден тургандыктан, баары түгөл акбубак сакалчан болуптур.

Билинбей ортодон айлар өтөт, жылдар жылат. Аяз кишилер мурдагыдай болбой ал-күчтөн тайып, дарманы кете баштайт. Ошондо аяз кишилердин улукманы Аяз карыя от боюнда отурганда “Журт которуп, пайдалуу бирдеме кылуу керек” деп сарсанаа сырын ортого салат. Улукман карыянын оюн айттырбай билген Чилде балбан көпчүлүктүн атынан унчуккан тейде суроо узатты.

- Урматтуу Улукман Аяз, сиздин оюнузча биз кай жерге барып байыр алышыбыз керек?

Албетте, бу суроо одоно угулбаганы менен жөнөкөй суроолордон эмес эле. Ошондуктан Улукман Аяз аса муса таягын олуттуу силкип, санааркаткан кебин сыдыргыга салгандай сыдыра баяндады.

- О, кагылайын калкым! Мен мындай чечимге келгенче көп толгондум. Саресеп салсам, буерге келгенибизден бери итабар убакыт өтүптүр. Минтип күн кечкирте берсек, кудай ыроологон касиет-күчүбүздөн айрылып калабыз. Андыктан журт которолу, сооп иш кылалы. Ошол жер дүйнө калкына кубаныч тартуулаган түбөлүктүү турагыбыз, сүйгөн мекенибиз болуп калсын! Ошондо биз бу жалган дүйнөгө келген вазийпабызды туура өткөргөн болобуз. Мындай сунушка не дейсиздер, менин кымбаттуу боордошторум!.

Дымып турган көпчүлүктүн таман астындагы кар качырай түштү. Бүйрү кызыткан талаш-тартыштын араны ачылгандай болду. Мекен көйгөйү бири-бирин каратты, терең ойго батырды.

- Бу не деген шумдук! Өзүбүз аязда төрөлүп, аязда торолгон аяз кишилер болсок, дагы эмненин башын кылтыйтып жатасыз? Мага ушул жер бейиш өңдөнөт. Ошондуктан мен буерден жылбайм!- деп Тоңголок карыя өз оюн “балп” эттире айтып салды.

-Тоңголок карыя туура айтат. Дагы кайда тентийбиз. Көнгөн жайыбыз эле жакшы.

Топтон суурулган Үшүк карыя акбубак баскан аксакалдарга ушинтип кызандап алды. Көпчүлүк эмеспи, жаман-жакшы, өйдө -төмөн сөз болду.

-Өзгөрүүнү каалабагандар, өсүүнү каалабаганыңар. Улукман карыя, сиз жогоруда уккан сөздөргө терикпей эле коюңуз. Касиет-күчүбүздү, аруу тилек үмүтүбүздү адамдардын жакшылыгына ыроолойлу дегендин эмнеси жаман. Ошондуктан Улукман карыянын пикирин аягына чейин угалы. Тынчтангыла! - Карбубак карыя күүрү-күүнү тынчтандырып, колун көтөрдү. Улукман карыя жардагандарды сыдыра карады.

- Боордоштор, мындан аркы вазийпабыз адамзаттын жакшылыгы үчүн. Ушуну түшүнүп койгула. Ал биздин аткарчу парзыбыз. Антпесек өзүбүзгө кыйын болот. Биз аязбыз дебеле көк муздай көгөрүп отура берсек, бу жалган дүйнөгө келгенибиздин пайдасы не? Андыктан жыл жаңырап маалда бир жолу жер энебиздин балдарынын мүдөө-максатын, каалоо-тилегин орундатуу салтын кийирели. Ошол күн арча майрамына айлансын, балдар кубанычка бөлөнгөн күн болсун! Себеби балдардын күлкүсүн угуудан, ар бир үйбүлөнүн сый коногу болуудан артык эмне бар. Ушундай мандайыбызга жазылган бактылуулуктан баш тартууга болобу? Болбойт, мүмкүн эмес. Антип ойлоого акыбыз да жок.

Ишенимдүү айтылган кеп көңүл жибитти, жүрөк толкутту. Көбү жүрөгүндө калчаган ойду жактырып, аны жүзөгө ашырууга кам ургандай кыймылга келди.

-Туура сөздө тууган жок. Сиз айткандай балдардын сыйлуу коногу болуудан өткөн сыймык барбы. Ошон үчүн да алардан аянбайлы!

- Көпчүлүк киришкен иш ак болот. Чогуу чаран аракеттенели!- дешти туш-туштан.

-Канаке, Улукман Аяз жол баштаңыз. Кийинки байырлоочу жайыбыз кандай болот, баарыбызга белгисиз. Ошого азыртан даярдык көрөлү,- деди Бороон карыя дилгирлигин билгизип.

-Туура айтасын, Бороон карыя. Убакытты коротпойлу. Ишке киришели. Жолоочунун жолдо болгону жакшы. Шамал баатыр, сен Бороон, Карбубак, Ызгаар аксакалдарды алып алдыга жөнө. Биз мекен кылчу жердин кандай болоору ошол жердин шартына, элинин мамилесине байланыштуу. Албетте, чечим кабыл алуу бизден. Эгер туура чечим кабыл алсак, мекенибиз ошол жер болот. Ошол жерден туруп бүт жер жүзүн шаңга бөлөйбүз. Сапарыбыз узак жана татаал болот. Түйшүктү көп тартабыз. Ошондуктан кыйыры көрүнгөн мейкинге чана даярдап, бугуну чеккиле! Адыр-тоолорго топоз жаныбар, а чөлгө төө ылайыктуу. Эми, саякат-сапарыбызга аттанагылы! Жолубуз шыдыр, жолдошубуз кыдыр болсун!

Аяз карыя салабаттуу кадам шилтеп, чанага отурду. Башкы коңгуроо кагылды. Башынан аягы көрүнбөгөн Аяз көчү “дүр” ордунан козголду. Жол күн өткөн сайын арбыды. Коңгуроолор “шыңгыр-шыңгыр” үн алышып, бугу тарткан чана кербени убай-чубай мелтиреген уюлду басып өтүп, деңиз толкуну урчуктуу таштарга урунган жалама аскалуу Лапландия өлкөсүнө кирип келди. Ошол жерден жыл жаңырып, биринчи жолу жер энинин балдарын кызуу куттукташты. Түркүн түстөгү, ар кандай көлөмдөгү кутучаларга салынган белектерди тарка-

тышты. Аяз кишилердин кызматы балдарга аябай жаккандыктан Лапландияда көпкө туруп калышты. Ошол жерде туруп жер кезишти. Кайсы улут кандай кабыл алса, ошондой атка конушту. Кайсы бири Дедушка Мороз дешсе, экинчиси Санта Клаус, үчүнчүсү Аяз аталап чакырышты. Ким кандай атабасын алардын мээримине бөлөнбөгөн бир да эл, бир да улут калбады.

Майрам күндөр жөнөкөй күндөргө алмашканда убайчубай жөнөгөн жыл кербени түндү түн, күндү күн дебей саякатта болушту. Жерден жер, өлкөдөн өлкө калтырбай кыдырышты. Күндүз булуттун үстү, түнкүсүн жымындаган жылдыздардын жарыгы менен жүрүп олтурушту. Ошентип, кезек төөлөргө жетип, төөлөргө артынган жыл көчү кийинки балаты майрамын Африкада өткөрүштү. Кара континенттин балдарынын каалоо-тилегин орундатты. Куму эшилген чөлүнүн суусун кандырды.

Көч кайрадан жолго чыкты. Эми Африкадан Америкага, Америкадан Австралияга, аяктан Евразия материгине тизгин бурду. Аяз кишилерди бардык жерде салтанаттуу тосуп алып жатышты. Балдар менен жолугуу адаты көбүн сүйүнттү, бара-бара салттуу аземге айланды. Балатыны оюнчуктар менен кооздоо салты кирди. Жыл өткөн сайын күчү артты, ийгиликтен ийгилик жаратты.

Ошондой жылдардын бир күндөрүндө Индия, Кытай мамлекеттерин басып өтүп, адаттагыдай булут аралап, сызып келаткан аксакалдар кербени көк челип, шаңкайып турган кыркаар тоолорго келип такалды. Аяз кишилер жылгасында аюу, илбирс, кийик, аркар-кулжасы жайнаган тоолуу өрөөндүн аягына да, биягына да үнүлүштү. Кай жагынан, кай тарабынан карабасын көк тиреген аска-зоолуу чөлкөм көргөндүн көз жоосун алгандай керемет көрүндү. Учтуу чокуларын ак кар, көк муз каптаган, көкүрөк-көөдөнүндө көк майсаң тулаң, жыпар жыттуу гүлдөр жайнаган, аптабы бышырган эгин талаасына көктөн туруп көз чаптырган Улукман Аяздын ууртуна күлкү конду. Ичинен издегенин тапкандай

жаш балача кудундап, итабар чубалган жыл көчүн “Токтогула!” дегендей ишаарат кылды.

- Шамал баатырды чакыргыла.! Кайсы жерге келип калдык, билип келсин,- деп чабаганын чаптырды.

Аяз карыя буйругун берип коюп, ыраакка серепчи-лей сырдуу тигилди. Шамал баатырдын кулагы бардык жерде эмеспи. Күттүрбөй бат эле жетип келди.

- Улукман карыя, буер байыртан байырлап келген кыргыздардын турагы. Кыргыздардын улуу ханы Айкөл Манас өзү атаган Кара-Кулжа өрөөнү. Кыргыз Алатоосунун башаты ушул жерден созулуп кетет. Батыштан тоолуу айыл Сары-Камыш көрүндү.Тээ тиякты карасаныз! Чокусу булут аралаган бийиктикте аң уулап жүргөн кыз менен баланын кийгендери да биздикиндей кызыл чапан, кызыл чыптама экен. Ал эми түздөгү эркектердин башында бийик чокуларды элестеткен ак калпак, байбичелеринде ак элечек, кыздарында ай тегерек үкүлүү шөкүлө, балдарында тегерек такыя. Кыргыздар өздөрүн күндүн балдарыбыз деп аташкан эл.

-Карасаңар, карасаңар! Тээтиги тоо борундагы уюлдун карындай ашпак кылкылдаган кыргыз үйлөрдү! Аркы түзөндө жоон топ эркек ордо атып жатышат. Балдары жоолук таштамай ойноп, аялдары чимирилтип ийик ийрип, шырдак шырып атышат, -деп Чилде балбан сүйүнүчүн жашыра албай, шашкалактай кол жансады.

-Алардын ордо атканы да кызык. Алгач тапанда тегерек чийин чийип алышат. Так ортосун бырбыр атап, хан тигишип, айланасына түркүн боектогу чүкөлөрдү тизип алып домпой менен чоң чийинден чыгара аткан өнөрлөрү өзгөчө көрүнүш,- деген Шамал баатырдын баяны дагы бир жолу Улукман Аяздын күдүктөнгөн оюн ырастагандай болду. «Ойлогон элге, көксөгөн жерге келип калдымбы» деген күсөөсү көөдөн жарды.

-Кыргыздар жаралгандан жердин тоголок экендигин билишкен эл. Аны ырастаган мисалдын бир тобун Шамал баатыр менен Чилде балбан сонун баяндашты. Ка-

рап көрсөнөр алардын шырдагынан, кештелеринен, оймолорунан жер элесин, жер огун, жер ортосун табууга болот. Кыргыз үйдүн түндүгүндө эле канча сыр жатат. Кыргыз үйдү- кыргыз үй кылып кармап турган борбору – түндүгү. Ошондуктанбы түндүк алдындагы от жагылчу коломтосунун вазийпасы андан бешбетер сырдуу. Демек, жер ортосу кыргыз өлкөсү! Биз көптөн бери издеген жерибизди таптык, туугандар! Жыл көчүнүн тизгинин тарткыла! Жүктү түшүрүп, жерге казык каккыла! - деди Улукман Аяз карыя өктөм унчугуп. - Биз эми күн балдары менен мекендеш жашоого кам урушубуз керек. Алар өз жери менен кандай сыймыктанышса, биз да ошондой сыймыкты туу тутууга милдеттүүбүз!

Ангыча туш-туштан Улукман карыянын чечимин колдогон шаңдуу үндөр чокуларда жаңырды.

-Бах! Көз тайгылткан керемет көркүн карагылачы, чиркин!

-Көк тиреген - Алатоосун, жер бермети - Ысык-Көлүн!

-Жер шары сопсонун, бирок баардыгынан ушуер сонун өңдөнөт, чиркин! Тимеле, суктангандан сулуулугун сугунуп ийчүүдөй кооздугун, чиркин!

Боордошторунун ушундай суктануусунан, колдоосунан кийин Улукман Аяз жөн тура албады. Дароо бүтүм чыгарды.

-Урматтуу калкым, кудаанын көңүлү түшкөн жер - кыргыз өлкөсү, кыргыз мекени болсо, бүгүнтөп баштап кыргыз мекени, кыргыз өлкөсү - биздин өлкө, биздин мекен! Биз ал мекенибизди суук колдон сактап, эли жерин данктоого тийишпиз. Ушул мекенде туруп, дүйнө балдарын балаты майрамдары менен куттуктоого жол тартабыз! Анткени буер - жер ортосу, жер чокусу! Ушуерден ааламдын кайсы кыйыры болбосун бир мезгилде, бир убакта жетип барууга мүмкүнчүлүгүбүз бар! Жаңы конушуңар кут болсун, урматтуу калкым!

-Болсун, болсун! Конушубуз майлуу-сүттүү болсун! – дешти аяз кишилер бири-бирин кызуу куттуктап. Аң-

гыча Шамал баатыр аң уулап жүргөн кыз-баланы ээрчитип жетип келди. Күн балдары колдорун бооруна алып, салам айтышты. “Бу бизден шыралга” деп эки улар, эки кыргоолду аксакалдардын алдына ташташты.

-Бали! Шыралганарга ырахмат, балдарым! Ырахмат, кана, сүйлөй отургула. Атыңар ким, кайсы элденсинер?

Аяз карыя балдарга дитин буруп, кеп учугун чубап койду.

-Менин атым Барсбек. А бу кызды биз Аяз кыз деп коебуз. Себеби эч бир суукту тоотуп койбойт. Өз аты Алтынчач. Өзүбүз тоолору асман мелжиген, кокту-колоту, капчыгай төрү айбанат-илбээсиндерге, арча, карагай, кайыңга толгон, суусу мол, көлүндө каз өрдөгү, аккуусу чардаган, бир учурда жылдын төрт мезгилин көргөн кыргыз улутунанбыз. Сиздер биздин жерге токтоп туура кылдыңыздар. Анткени жер үстүндө бейиш болсо, кыргыз жери - ошо бейиштен нак өзү. Куш келипсиздер, бейиш төрүнө, урматтуу аксакалдар !

Балдар кайрадан таазим этишти. Жылуу кеп жүрөк туйлатты. Айрыкча Аяз кыз-Алтынчачтын элеси аксакал кишилердин сезимин бир башкача бийледи. Анткени кыргыз кызынын жолугуусунан улам балаты майрамында көкүрөк толтоолорунда жетишпеген бир боштугу, бир өксүгү табылгандай сүйүнүштү.

- Баракелде балдарым, баарыбызга тең болсун! Бирок кыйналып тапкан олжоңорду шыралгага таратып ийгениңер кандай?

-Ал биздин байыртадан кыла келген салтыбыз,- деди Алтынчач колун бооруна алып. - Кудаа бергенге берет. Андыктан ак эмгегибиз менен тапкан олжобузду ак дилибизден тартууладык. Алып коенуздар.

-Ак сөз, ак сөз. Эмне унааңар жок беле? Чарчаган түрүнөр бар.

- Бар болчу,- Барсбек ойлуу телмирди. – Өткөн айда ою жаман жанкечтилер жайыттан сүрүп кетишиптир.

- Эчтеке эмес, жоголгон нерсенин орду толот, балам.

-Айтканыңыз келсин, Аяз ата! Бизде “Ат - адамдын канаты” деген сөз бар. Ошондонбу, күлүктөрүбүздөн айрылып, канатыбыз кайрылгандай болуп турат.

-Кайрылган канаттын жараты бүтөт. Силерде “Уул-урмат, кыз- кымбат” деген да сонун макал бар эмеспи. Анын сыңарындай Алтынчач аттуу Аяз кыз, эми биздин ырыска шерик бол, кызым. Анткени, аялзат жандын жартысы. Ал үчүн жаныбыздан жан, каныбыздан кан бөлүшсөк аз болоор. Акыйкатта, сага окшогон кыз биздин жамаатка жетишпей жаткан. Эми биз аруу жан дүйнөнө, өң турпатыңа, кийген кийимине окшогон кызды ар жылы майрамдалчу балаты майрамына жандооч кылып алабыз. Ошондо сен биз аткарган ак кызматтын күбөсү, дүйнө балдарынын дилин агарткан, рухун тазарткан, жан дүйнөсүн байыткан тумары, Аяз кызы болосуң. Аяз ата, Аяз кыз деген ат кулакка кандай жагымдуу угулат...

-Оо, Аяз ата, чоң ишеним арттыңыз. Миң мертебе ырахмат. Кыргыз кызынын өңүндөй Аяз кыз дүйнө кыдырып жүргөндөн өткөн бактылуулук жок. Бизди аябай кубантып койдунуз.

- Ырыска шерик бол деген сөзүмдүн мааниси ушунда, кызым. Кудайым бизге жолуктурган сага да ыраазыбыз, Алтынчач – Аяз кыз, кызым! Силерди дайыма ийгилик коштоп жүрсүн! Меймандостугуңарга дагы бир жолу чоң ырахмат! Ар дайым бар болгула!

-Айтканыңар келсин, Аяз ата! Эми ылаажы болсо биз кайталы,- деди Алтынчач нур чачып.

О, албетте, албетте! Ак жолуңар ачылсын! Көрүшкөнчө бакубат болгула!- деп Аяз карыя узатып кала берди.

Барсбек менен Алтынчач-Аяз кыз аз бастыбы, көп бастыбы бир оокумда кылчайып артын карашса, эме- леки ашуу толо күжүлдөгөн кербендин изи да калбай көздөн кайым болуптур. Үйгө жакындаганда көк жайыкта жылкыларга кошулуп оюн салып жүргөн Барсбектин сур күлүгү менен Алтынчачтын боз жоргосу ки-

чинекей ээлерин кубанта тосуп алды. Ошондо аларга ашууда Кызыр - Аяз ата жолукканы айкын болду.

Арийне, ошол күндөн Кызыр - Аяз ата ыйыктын ыйыгы, бийиктин бийиги саналган кыргыз Алатоосун түбөлүк мекендеп, алатоолук болуп калгандыгын анда алар кайдан туюшсун да, кайдан билишсин. Кийин билишти. Анткени чексиз ааламдын төрт тарабынан көрүнгөн Алатоонун бийиктиги аркылуу дүйнө балдарына көз салып турган Улукман Аяз атанын ыйык деми, кудуреткүчү, улуу касиети Барсбек менен Алтынчач өндүү келечек ээлерин ар дайым эстеп, ар качан колдоп жүрдү.

Аяз ата ааламды Аяз кыз менен кыдыруу салты да алгачкы жолу кыргыз Алатоосунан из алганынын өзү эле кандай керемет, үлкөн сыймык. Бу жаңылыктын кудурет күчү дүйнө балдарынын жүрөгүнүн түпкүрүнөн орун алып, кыргыз өңүндөй кулпунган Аяз кыздын мээрим төгүп турушу элинин жанда жок меймандостугунан, табиятынын көз тайгылткан кооздугунан. Ал демилге кыргыз жергесинен кандай из алса, ушу азыркы күнгө чейин туура салтынан жазбай келаткандыгын элинин, жеринин улуулугу менен гана салыштырууга болот. Анан калса дүйнө аалымдары Аяз кишилердин бүтүмүнө ынанып Санта Клаустун –Аяз кишилердин мекени катары Кыргызстанды кабыл алып, кыргыз өлкөсүн атаганы эл аралык чоң аброй эмеспи.

Ошондуктан “Аяз ата - Санта Клаус кай жерде, кайсы өлкөдө жашайт?! “ деген дүйнө балдарынын суроосуна кыргызстандык кыз-балдар көз ирмемге буйдалбастан дароо “Кыргыз Алатоосунда жашайт. Санта Клаустун мекени, өлкөсү - Кыргызстан” деп бир ооздон ааламга жар салышкандыктары да ошондон.

Чынында ошондой эмеспи. Ишенбесеңер бир кайрылып өткүлө! Биз силерге Санта Клаустун жашаган кыргыз Алатоосун көрсөтөбүз. Анткени, Аяз ата - Санта Клаус ар дайым биз менен!

12-декабрь, 2007-жыл.

ЧЫЙЫРЧЫК

Май айынын соңку күндөрү. Айлана кызыл-ала гүлгө оронуп, кооз көрүнөт. Анан калса жер барган сайын кулпунуп, теребел текши көркүнө чыккан. Талаадагы жашыл майсан сыдырым желге толкуп жайкалса, береги, ала чокулуу тоолорго ыкташкан адырлардан бетеге, шыбактын жыты келет. Тээ ылдый, ээ-жаа бербей бейжайланып агып жаткан Тар дайрасынын боюндагы чакан айыл дүпүйүп бактуу да, көзгө сүйкүм. Ушундай сонун табигаттын кооздугуна көз артып отуруп, карегим тээ турган жоон түп мырза теректерге кадалды. Бу чынар теректер биздин тамдын үстүндө болоор эле. Жалбырактары күн нуруна киринишкендей жанга жагымдуу шуудураса, тимеле жүрөгүн ырдап жиберчүүдөй дакылдайт.

Ооба, бу зор теректерге нечен жылдар бою кара чыйырчыктар мекендешип, көптөгөн темир канат балапандарды көккө учурушту го! Биз дайыма таң алды менен чыйырчыктын муукам үнүнө куштарлана кулак түрчүүбүз. Алар адамга бүтпөс касиети менен бизди сыйкырлап узакка сайрашчу да, бир оокумда шар канат кагып учуп кетээр эле. Ушундай сонун күндөрдө жоон топ дүйүм бактан түнөк тапкан канаттуулар тарапка башкасы мындай турсун, кабак бүркөп карачу эмеспиз. Мал -жандан аярлап, бат-бат көзөмөлдөп турчуубуз. Кыш чыгаары менен чыйырчыктын жыгач үйүн ондоп - түздөө адатка айланган.

Тигине, алар үлп эткен желге ары-бери чайпалган балапандарга үйрүлүп түшүп, энелик мээримин төгүшүүдө. Алардын муукам үнүнө жүрөгүм дегдеп, кенже иним Маратты ойнотуп сыртка чыктым. Иним адатынча тентектене баштады. Жаны тынбай безеленген Маратты араң тыйып, андан обочороок барып отурдум. Канча убакыт өткөнүн билбейм, бир маалда аянычтуу чырылдаган чымчыктын үнүн угуп, илберинки жетип

бардым. Чынар түптүн алдында оозунан көбүк аралаш кан кетип, бырпырап чыйырчык жатат. Эңкейип ала койдум. Денеси дирилдеп, жарык дүйнөнү көз ирмеген-челик көрөйүн дегендей көзүн тез-тез ачып-жуумп, бутун керилте алдыга жүткүндү да, оозун чоң ачты. Жүрөгү дирт-дирт согуп, тулку бою титирегенде муунум бошоп кетти. Бир убакта жан берген окшойт, башы шылк эте түштү. Мен акырын бурулуп, ары жактан купкуу боло түшкөн Маратты карадым.

- Аке, аке! Мен мындай кылайын деген эмесмин. Чын айтам, чын айтам! - Ал мукактана колумдагы канаттууга боору ооругандай телмирди.

- Эх, акылсыз! Бу тентектигиң ... сени... элеби?!

Мен ага тап бере бут шилтедим. Ачуум менен колундагы тарбайган созмону жулуп алдым. Анын жашылданган көздөрү мени жалтангандай карады.

Аңгыча ашкана үй «кыйч» ачылып, апам табак көтөрүп тышка чыкты. «Баягы тентек дагы бирдеме кылган го?» - деп Мараттын сырын беш салаасындай билген апам жаныбызга келди. Мен колуму артыма жашырып, кетенчиктедим. Колум ысып, мык киргендей зырпылдады. Апам жаман шойкомду жүрөгү сезгендей акырын:

- Эмне болду? - деп кеп узатты.

Өзүмдү апамдын көз карашынан ала качып, чыйырчыкты көрсөтүүгө аргасыз көндүм. Чочуп кеткен апамын колунан табагы түшүп, суу жайнады.

- Алда кудай ургурлар ай! Убал болбойбу, убал... - Апам үн-сөзү жок, эриндери табышсыз кыбырап, терең улутунду. Жоолугунун астынан топ чачы бириндеп, жүзү жаш баланын таарынганындай сыяктанды. Салааларынан кареги жылтырап, ийиниме колун койду. Мени кучагына кысып, эреркий көзүн жумганда эки жаш тамчы сыгылып чыгып, жаагынан ылдый куюлду. Мен аны карап туруп, зээним кейиди. Ушу азыр кичинекей

макулук апам үчүн эң эле ыйык, эң эле касиеттүү экенин дилимде сезип турдум.

- Апа, сиз ыйлап жатасызбы? Чын эле ыйлап жатасыз го?...

Мен көз жашын сүртүүгө умтулдум эле, бирок, ал колумду акырын түртүп койду.

- Ээ балам, сен эчтемеге түшүнбөйсүң да. Байкуштун сары ооз балапандары не болот? Алардын шору кайнады го! Энеге бала кандай керек болсо, балага эне ошондой керек.

Мен унчуга албадым. Апам көз жашын жоолугунун учу менен аарчыды. Ушу тапта короодон чыккан шыбытка кулак төшөдүм. Апам менен Марат да алда нерсени туюшкандай баштарын көтөрүштү. Бир жагынан желге ыргалып чыйпылдашкан балапандар зээнинди кейитсе, бир жагынан Ооган согушунан зарыга күткөн агам жыгач бутун жерге тык-тык уруп жаныбызга келгенде денем дуулдай түштү. Апам демин ичине тартып, иштин жайын түшүндүргөнчө, мен чыйырчыкты көрсөттүм. Агамдын бетин кан тээп, кызуулана сүйлөдү.

- Жок! Жоо-о-ок! Мындай болушу мүмкүн эмес. Алардын деле жашайын деген үмүтү, көрөйүн деген күнү бар макулук эмеспи?!

Башка сөз чыкпады. Муундары титиреп кетти. Башын мыкчыды. Мага апам менен агамдын акыбалы оор тийди. Колумдагы чыйырчыктын таштай каткан буттары, боппоз тумшугу көзүмө көрүнүп туруп алды. Мына, ал азыр эле эбелендеп көккө көтөрүлчүүдөй, учуп кетчүүдөй! Бирок, ага менин чоң алаканым тор болуп, чыга албоочуудай сезилет. Анын жансыз денеси бүткөн боюмду чымыратып, көкүрөгүмдү мыжыгып жатты. Ушуларды ойлоп, дарак башындагы чыйпылдашкан балапандарга жалынгим, кечирим сурагым келди.

- Мунданбагыла, асыл балапандарым! Биз ар дайым силер мененбиз! Силер көктө сызчу күндөр, айлар да келээр!

Ошо күндөн иним экөөбүз темир канат балапандарга канча ирет суу берип, тумшуктарына жем тосподук дейсиң. Эртели-кеч алардын жанынан кетпей, жакшы тилек менен ушулар да уча турган, сайрай турган күндөр келээр бекен деп чыдамсыздана күтүп келдик. ... Ошо биз күткөн күн да ойдогудай жетип келди. Апам бизди сүйүндүрүш:

- Бүгүн биз өзүбүз асыраган балапандарыбызды учурабыз! – деди.

Марат экөөбүз аябай кубандык. Аракетибиз текке кетпегенине шүгүр. Бу миссияны аткарууда айрыкча иним Мараттын аракети зор болду. Экинчи канаттууга таш атпоого убада берди.

- Эми бийиктеп учуп, эркинерче сайрандагыла! Силер биздин ажырагыс досубузсунар, жолунар ачык, ар дайым шыдыр болсун! Учкула! Учкула! Уча бергиле! - деп ар бирин өз колубуз менен учурдук.

Апам бизди бооруна кысып, үйдү айлана учкан канаттууларды көпкө чейин тигилип карап турду. Биз да алардын ойкуп-кайкып учканына маашырландык.

АЙДАРДЫН БӨЖӨГҮ

Аскасын ак мөңгү каптаган учтуу тоолор көзгө ажайып көрүнөт. Тоо боорунан сызылып чыккан тунук булак, аска-жылгаларда оргуштап, таштан-ташка урунат. Жайлоо көркү кандай сонун! Шиберлүү көкмөк бетегелүү беттери, шыбактары жыт аңкытат. Гүлдөрү көйкөлүп, алыстан буруксуйт. Анан калса, тээ агарып көрүнгөн Абдилаз чоң атанын ак чатыры, көк шиберде жайылган койлор Миңжылкы жайлоосунун көркүнө көрк кошуп, сулуу көрүнөт. А тиги чоң атанын жанындагы кой кайырган анын небереси Айдар.

Абдилаз чоң ата өткөн жумада кой жайып жүрүп, коёндун кичинекей бөжөгүн кармап алган. Өзүнөн да

кулагы чоң, шалпаң кулак, көгүш тартып, оозунан эне сүтү кете элек кичинекей бөжөктүн көрүнүшү ушунчалык татына. Кичинекей бөжөк кичинекей Айдар үчүн күтүлбөгөн кубаныч болуп, баа жеткис белектей кабыл алды. Күндөн күнгө түйшүгү артып, эртели-кеч бөжөгү менен алектенди. Дайыма колунан түшпөй бапестеди.

Ананчы, окуу жылы башталып, Айдар биринчи жолу мектепке барса. Барганда да ким менен дейсиңер! Албетте, өзүнүн көзгө сүйкүм бөжөгү менен. Топураган балдар оозун ачып, танданышса. Мектептин жандуу бурчу дагы бир жаныбарга көбөйсө жыргал эмей. Айдар ошондо чоң кишилерче салабат күтүп: «Акырын, акырын, чочутасынар!»- деп турса. Атаганат, кана ошол күн!

Чын эле, кичинекей бөжөктүн акылдуулугун кара, бат эле тигилерге байыр алып кетти. Айдардын жанынан карыш жылса не? Экөө абдан ынтымактуу. Арадан бир жума өтпөй атайын эки кыр ашып, көрөбүз деп келген коңшу айылдын өзү кырдуу балдары: «Ой-бой, бу Айдардын коёнеги укмуш го! Кулагын, кулагын шалпандап. Акылдуулугун көргүлөчү, жанынан карыш жылбайт экен», - деп суктанышса Айдар өзүнчө эле корстон. Ошо күндөн кичинекей бөжөк чоңоюп, «Айдардын бөжөгү» аталып калды.

Күндөрдүн биринде Абдилаз чоң ата: «Жем-тузга барам» деп жакага аттанып кетти. Таңга маал Суксур эне койлорду жайытка айдаган. Айдар эрте менен күн кылайып көрүнгөндө, али уйкуда болчу. Аңгыча:

- «Так-тук», «топ-топ» этип, топулдаган добуш кулагына шак дей түштү. Көзү умачтай ачылып, ыргып турду. Барса өзүнүн эле бөжөгү чатырдын алдындагы тепшини чапкылап, ары-бери чуркап жүрүптүр. Бөжөгүн эркелетимиш болуп, эчтемеден кабары жок Айдар кайра барып жатып алды. Таңкы уйкунун кучагына бөлөнгүчө, көп өтпөй тыштан чыккан «күр-түрс» добуш турууга аргасыз кылды. Көзүн ушалап, башын көтөрдү.

Чатыр солкулдап, жүрөгүн түшүрдү. Туура тартылган жиштер дирилдеп, үй эмеректери чачылды. Муундары калтырап, эмне экенин түшүнбөдү. Алыстан гана:

- Ай-даа-ар!... деген чоң энесинин кыйкырыгы тоо жаңыртты. Кайраттанып чатырдын оозуна келип, сыртка баш бакты. Алдынан эки нерсе куушуп өткөнүн көрүп, чочуп кетти. Бири өзүнүн коёнеги, экинчиси оозу барып айталбайт. Артындагы күрсүйгөн жолбун ит. Ал бөжөгүн жегени кууп жүрөт. Жүрөгү «шуу» дей түшкөн Айдар итти айдактап, колуна таяк ала жүгүрдү. Ит шамдагай секирип, топ карагандын арасына кирип кеткенсиди. Коёнек коркконунан түз эле коктуну көздөй качты. Бала аны кууп, жетпей калды. Булт ойт берген бөжөк акыры барып көрүнбөй калды. Аны издеп түшкө чейин убараланды. Кокту өрдөп чакырды, кыйкырды. Ызасына буулугуп жаш төктү, бирок, майнап чыкпады. «Өзү келип калабы?» деп кара күүгүмгө дейре күттү. Келбеди. Санаасы санга бөлүнүп, бушайман жеди. Уятынан намыстанды. «Балким, коркоктук кылдымбы, же саар ойготкондо түшүнбөй калдымбы? Болбосо ажыратып калмакмын», - деп азаптанып, өзүнө өзү нааразы болду.

«Ошол күнү Айдар түшүндө да бөжөгүн чакырып чыкты» дешет чоң атасы менен чоң энеси.

Ортодон үч күн өтүп, кичинекей Айдар чоң атасы менен кошо жайытка кой айдап чыкты. Салкын жел беттен аймайт. Аттар бышкырып, козулар маарап, айлана шаңдуу. Жамбаштап жаткан Абдилаз чоң ата алыска дүрбү салганы жаратылыштын ансайын кооздугун арттырып, айланага жарашып тургансыйт. Бөжөгүм көрүнүп калабы деп көзү чачырап турган Айдар:

Чоң ата, дүрбүнүздү берип турунузчу. Мен да карайын, - деди. Чоң ата дүрбүсүн мойнунан алып, небересине сунду.

- Ме, айланайын, ал!

А дагы бушайман. Кантсин байкуш, небереси кыйналып кетпедиби, бөжөктүн сарсанаасын тартып. Дүрбүнү

алган Айдар теребелге көз чаптырды. Тигине, бийик өскөн кымыздыктын түбүнөн бирдеме ойт берип, секирип кеткенсиди. Дүрбүнү коомай ченгелдеп, кадала тигилген бала даана, тап-так көрүш үчүн атын өөдө карай бастырды. Мына ал, алаканга салгандай жапжакын жерден көрүндү. Бала анча алыс эмес жерде өзүнүн бөжөгү оттоп жүргөнүн көрдү. Айдардын сүйүнгөнүн айтпа!

- Чоң ата, таптым, таптым! - деп кыйкырып ийди кубанганынан.

- Менин кичинекей бөжөгүм, татынакайым! - деген бойдон кырды көздөй чаап жөнөдү.

КУЛАК

Бегемот менен качыр кошуна турат. Бир мектепте окуп, бир партада отурат. Ошондуктанбы, бегемот дайыма качырдын кере карыш кулагына суктана карайт. Себеби, кичине кулагын өзү танат. Кулагынын качырдыкындай жазы жалбырактуу болушун самайт. Муну алдыңкы партада отурган чычкан билчү. Бегемоттун кулакты ойлонуп отурганын көрүп ичи тарып кетчү.

- Беке, качырдын бир кулач кулагын ойлоп мээнди оорутпачы! А көрөкчө куйругумду берейин. Карачы, кандай сонун! Тимеле уйчунун шапалагындай чып-чып этет! Кандай гана оюн-зоокто бийлебе, моокумуң канат!

- Куйруктун кереги жок,- ашынасы күнк этти.

- Анда ичигимди берейин,- чыйылдап жалына кетти чычкан.

- Кереги жок!

- Деги сага не керек?

- Качырдын кулагы... сыяктуу батперек.

- Болот! - Тажагандай кесе айтты, кичинекей талант.

- Бирок, сен мен айтканды аткар! Директор сабак сураганда анткорлонуп кой! Кулагыңды чоет. Унчукпа. Жана чоёт. Телмирип тура бер, ойлонуп ой...

- Себебин айтчы, бай болгур!

- Себеби, кулакты чойгон сайын чоңоет. Тимеле тызылдата чоет. Директор чойгон кулактын чонойбой койгонун өмүрүмдө көрө элекмин. Түшүндүңбү?! - деп чычкан жооп табат, калганын айтпай коет.

- Түшүндүм, - кубанычтан бегемоттун көздөрү балбал жанат, ачып-жумса кубанычтын ачуу жашы ылдый тамат.

Үлгүлүү окуучу катары эртеси чычкандын айтканын аткарды. Апталап сабакка жооп бербей күндөлүгүн «экилерге» матады. Мектептен үйгө шашат. Кызыга кулагын күзгүдөн карайт. Акылы айран: «Качан чоңоет, кызарган шишиги качан тарайт?» Күндөр өтүп, тарашы тарады, бирок бүрүшүп, мурдагысынан да кичине көрүндү батперек парасы...

Тызылдап ооруган кулагынын азабын көп эле жеди. Жаны кашайып, чычканга наалат деди. Суктанып жетпей жүргөн кулактан өзүнүкүн артык сизди. Мектепке жөнөдү, ашып өрдү. Кулагын чойгону аз келгенсип, мектептин директору маймыл төрө качырга минип алганын өз көзү менен көрдү. Айран калды, кашып башты. Ойлонуп тез, бачым басты. «Мени да токуп минип жүрбөсүн. Мен андай кордукка чыдабайм. А көрөкчө качып жоголоюн», -деп кайран бегемот дайрага боюн салды. Ошентип, жазы жалбырактуу, батперек сыяктуу... кулактуу болууну эңсеген байкуш экинчи мектепке барбай калды.

2004-жылдын 13-декабры.

КИМ ЗУЛУМ?

Короодон үн каткан кандек тоодон түшүп келаткан карышкырга текебер унчукту. Арсылдап үрдү. Кашабанды сестентип табасы канды, айланып үйдү.

- Карышкыр, сени жанда жок зулум дешет. Ушу чынбы? Далай төрт түлүк малды ылгабай кырган зулумдугундан Кашабан атка конгонун да ырас. Дагы ошо зулумдугунду көрсөткөнү жүрөсүңбү? Бирди көрө эле-

гинде келген жагына кайт. Мен турганда түктүүдөн түк алдырбайм! Ав! Ав! Ав! Кет! Кет! Кет!

Чапкан сайын көз чыкпайт тура. Кашабан кынжыйып, тумшугу кандабай артка кайтты. Ичине таруу айланбай өчөшүп калды, баары бир көрсөтөм деп тополоң-чанды. Оңтоюн келтирип, кимдин зулум экендигин далилдемекчи болду.

Ишке ашырып ойлогон ойду, кандек бир күнү терең уйкуга кеткенде түн каракчысы желе жортуп короого жетти. Мотурайган кой-козуга бүлүк салды. Түн бейпилдигин бузуп, короонун чаң-тополоңун чыгарды. Кез келгенин жара тартып кете берди, чандатып жерди. Аңгыча көзү кызарган түрү суук бөрү кандекти көздөй жылып бараткан ак кочкорду көрдү. Дене бою дүрт этип, жолун торобосо болбостугун сизди. Аттап-буттап заматта чыккынчыга жетти. Алкымдан алса, ордуна козголгондой болду өпкө- жүрөк, боор эти.

- Кана, ким зулум?! Кандек мени зулум дейт. Сен не дээр экенсиң?! Айтчы, мотурайган момунум! Азыр адилет сөзүңдү айтпасан короондо тынч жатпассың, миң момун баштаган ак кочкор баатыр!- деп азуусун шакылдатты.

- Ыракым кылыңыз, кашабан төрө! Сизге түшүнбөгөн кандек, анан, анын сөзүнө ишенген биз зулумбуз! Сиз биздин зулумдугубузду басып туруу үчүн жаралган көкжалсыз!- деди кудайы момун.

Ошондо бөрү башаламан башталган кыргынын токтотуп:

- Мына, мына! Айтканым, билгеним туура чыкты! Ким зулум экендиги айгине болду! - деп улуп жиберди.

Унулдаган үндөн чочуп ойгонгон кандек атып турду. Кашабанды такымдан алчуудай авалап үрдү. Карышкыр менен кошо качып бараткан кызыл түлкү табакташынын колтугуна суу бүрктү.

-Каке, ыя, какежан! Неге качып баратабыз? Кандек сенден да зулумбу?! Сен андан коркосунбу? Кел, кайра кайрылып, акесин тааныталы!- деди куу түлкү.

-Онбогон гана куу түлкү! Ит тукуму менен кайраштыра албай жүргөн немесин го! Андай дебе! Кандек зулум эмес, анын үнү зулум. Эгер анын зулум үнүн уккан малчылар куугун салчу болсо, шорубуз шорподой кайнайт! Ким кимдигин ошондо көрөсүң, ошолор тандайт! Ошондуктан талпагың ташка жайылганча көздөн кайым бололу, антпесек, тумшугуң кандайт! - деп алдыартын карабай безип жөнөйт.

2004-жылдын 29-ноябры.

КОЁН МЕНЕН КИРПИ

Коен менен кирпичи кашкулактын үйүнө конокко барууну чечти.

- Кирпи, а кирпичи! Кашкулактын үйүнө ушу кебетебиз менен барсак уят го! Андыктан баратып чоң аскадагы сулуулук салонуна кайрыла кетели, ээ?--деген коен дун сунушуна ашынасы сүйүнүп кетти.

Анткени, кирпичи өзү деле көптөн бери сулуулангысы келип жүргөн. Эми шерик табылганына кудундап кубанды. Ээрчишкен экөө чоң аскадагы салонго баш багышты. Коен чачын кырктырып, бакырайган көздөрүн боетуп, тырмагын тегиздетти. Кезек кирпиче жетти. Канчалык жасабасын, учтанган ийнелери сайып жиберчүдөй түрдөнгөн ыраны суук көрүнгөн кебетесине карап, коен көңүл жубатты.

- Эчтеке эмес, досум! Аракет кылдык, колдон келгенин жасадык. Пешенеге жазган тагдырга таарынба! Башыңы көтөр, сага бербеген өңдү мага берген, кудайым! Ии-и, мага деп жатпайымбы,- аркы-терки басты. - Мен азыр баарынан сулуумун, көбүнөн күлүкмүн! Менин ааламда жок сулуулугум жаратылыштын ажайып бүтүндүгүн, көз талыткан кооздугун кармап турат. Кирпитай, көтөр башты! Жол биздики, кана, бастык!-- деп көөдөн кере жол баштады мактанчаак алаңкөз.

Тез унаа жалдагысы келбей, коомдук унаага отурушту. Акыркы аялдамага келгенде коенек адатынча жылт койду. Артынан күшүлдөп, жер сүзгүлөп кирпичи келди.

- Коенек досум, жол кирени төлөбөй жылт койгон куу жоругун эмелеки айткан сөзүнө коошпой турат, деди маанайы пас.

- Түү-үү, иттики! Эсиме жара чыккыр, төлөйүн деп аткам. Унутуп калганымы карачы! А мейли, бу анча деле коркунучтуу эмес, эптеп жетип алдык. Эгер,- үнү киргилдене жоошуй чыкты,- билет текшерүүчүгө кабыл-сак көргүлүктү көрмөкбүз! Чү-үш, асти, ага кез кыла көрбөсүн!

Оозун жыйганча көрдөн чыга калгансып билет текшерүүчү пайда болбоспу. Кудай уруп, анысы Кашабаңдын нак өзү болуп чыкты. Түзөп ийрейген бойду, шапелле коенектин кулагынан чойду.

- Ким кимди кармап турат, аланкөз, аны териштиребиз, болбош үчүн куру сөз! Акеси, автобуска билетсиз түшпөй жүр, тартып каласың айып нечен түр! - деп ээрчитип кетти.

Жарым жолдо калган кирпичи ошондо:

- Эх! Аланкөз досумдун сулуулугу дүйнөнү сактап калуунун курмандыгы болду, ээ! - деп кейинип алды, тытып бетти.

2004-жылдын 24-ноябры.

АЙ КАРМАГАН БАКА

Айбанаттардын падышасы таң атпай жарлык окуду. «Асмандагы айды кармап келбесенер баарыңардын башыңар кетет» деп коркутту. Падышанын айтканы эки болчубу, тынч жаткан букаралар чогулушуп жөнөп калышты. Ошо учурда айдын тулку боюна көйнөгү батпай толуп турган чагы экен.

Айбанаттар айды бирде жоготуп, бирде таап жүрүп отурушту. Жыл айланды. Ошол аралыкта ай көп жолу көйнөгүн алмаштырды.

Бир күнү арып-чарчап кайтып келишти.

- Улуу урматтуу арстан төрө, сиз тапшырган жумушту аткара албадык. Бирок жер тоголок экендигине көзүбүз жетти. Ага ынандык. Кай жерден чыксак, бүгүн ошо жерде күнөөгө батып турабыз. Дүйнөнү түрө кыдырдык. Асти, айга алып барчу жолду таппай, убайым кайттык. Таксыр, күнөөгө баткан башыбызды не кылам десениз эрк өзүңүздө.

Арстан каарын төгүп кирди. Болот тырмагы жер чапчып, күркүрөгөн добушу үрөй учурду.

- Баарың кетип калып жер айдалбай, эгин себилбей калды. Тиш чукуурга илингидей эт табылбай ачкадан өлүп кала жаздадым. Андыктан баарың бүгүн жем болосун! - дегенде токой гүүлдөп барып тынчый түштү.

Токой букаралары каардуу падышанын өкүмүн кынк этпей угушту. Баштары салаңдап, кимибизден баштайт болду экен деп демдерин ичтерине катышты. Арстан болот тырмагын ташка бүлөп, азуусун айга жанды. Жанына жакын турган буйволду эки чайнап, бир жутканы комдонуп калды. Ошо учурда бака арага түшкөнү барды.

- Урматтуу таксыр, бир ачууңузду мага бериңиз. Менин сизге айта турган сөзүм бар. Сиздин көңүл кушуңуз түшкөн айды кармап келип үйгө отургузуп койгом. Дүйнөдө теңдеши жок сулууну өз көзүңүз менен көрүүнү эңсеп турсаңыз баштап барууга мен даяр!

Бака колун боорун ала таазим этти.

- Бака, сенин сөзүң эмес, өзүң эч нерсеге жарабаган балчаксың! Башыңа түк чыкканы сасыган сазыңдан карыш чыгып көрбөгөн сен нени билесин! Буларчылап дүйнөнү түрө кыдырып келгендей жобурайсың да.

- Мм-да, кечиресиз, таксыр! Айтканыңызда калет жок. Табиятыман саякаттоону жактыра бербешимди билесиз да. Бирок теңдешсиз сулуунун үйүмдө отурганы чындык.

- Чындык болсо макул, баралы, көрөлү! Арийне, үйүңөн ай чыкпаса өз убалың өзүңө. Ошо замат башың кетет, тукумуң курут болот! Кана, башта, сасыган сазына, бака балчак!

Бака жол баштады. Артынан айбанаттар чубалышты. Же арымы чоң болсочу. Араң дегенде кечинде короосуна кирип барышты. Каардуу падышага сөз кайырган чүкөдөй немени аяп турушту. Бирок баары жабыла карашса чынеле көлчүктө ай жатат, суйкайып. Тимеле керемет! Көргөн көздөрүңө ишенип-ишенбей айдын керемет сулуулугуна суктана да, тамшана да карашты. Дүйнөдө жок сулууну кантип сакадай бою сары алтын бака үйүңө кийирип алганына таңданышты.

- Адатта бизде чырайды чылап ичпейт деп коюшат! А бирок мен тетирисинче айдын чырайын сууга чылап ичем, нуруна киринем! Ошон үчүн көзүм кой көз, үнүм коңур! Жол жүрүп жумурунуздар катып келди. Айдын чырайы чыланган керемет суудан даам сызыңыздар!

Бака баатыр гана эмес, жанда жок меймандос да экен. Айдын чырайы чыланган суусун аябады. Өзүнүн ширин сөзү менен көпчүлүктүн көөнүн ансайын кызытып койду. Чаңкаган өзөк суу жалгады. Ай менен ойношту. Бака менен журтташ болгондоруна сыймыктана ураалашты. Баканын көңүлү деп арстан букараларынын күнөөлөрүн кечирди.

Ошо күндөн арстан баш болуп көлчүккө келгенде бака менен баш ийишип учураша турган болду. Айдын нуру түшкөн шербет суудан чаңкоолору канганча шимирген мекендештеринин башына опол-тоодой бакыт конду. Айды туткундаган акылмандын зоболосу күн өткөн сайын көтөрүлүп, анын аркасы менен оңолду залым заман, кайыштырган жонду. Падыша өз жарлыгы менен көлмөнү түбөлүккө бакага колдонууга берди.

ЭЛЧИ ТОРПОК

Эки бала ортонку көчөдө келе жатты. Сары жүз арык баланын аты Кочон, кара торусу Тобокел. Дайым эки тарап болуп ойногон балдар бүгүн эмнегедир кучакташып алышыптыр. Үндөрү бак-бак чыгат.

- Дегеле биздин айылда атты кызык коюшат. Айрыкча атаандашып коюлган ат кулакка жагымдуу угулат окшойт. Жогорку көчөлүктөр балдарына Мария, Оксана, Танка деп орусча коюп алышыптыр.

- А ылдыйкы көчөлүктөр Космира, Сессия, Съездбек коюшканы менен чатагың жок. Дагы бизге сынтагып коёт,- деди сары бала.

- Досум экөөбүз талашпайлычы. Кел, кол алышып коёлу.

- Кел, минтпесек жаакташып кетебиз.

- Кечээ ак чөлмөк ойноп жатканда мени кошпой койдунар го.

- Кийин кошподукпу. Кыжыктанбасан.

- Мейли мындан ары бөлүнбөй аралашып, чогуу ойнойбуз. Сүйлөштүкпү!

- Сүйлөштүк. Жүр эми, топ тепкендерге баралык.

Экөөнүн алдын эки көчөнүн берендери торой чуркап келишти.

- Эй, Тобокел, баспайсынбы. Же тушап койдубу. Жүр, кошул. Бир-бир болдук, - шенейген бирөө омуролоду.

- Биз ойнобойбуз! - балдар жүз бурушту.

- Хо, алакандаша коюшканын булардын. Силерсиз эле күн өткөрөбүз. Жүргүлө кеттик! - дешти беттери алоолонгон балдар.

Дөбөдө үңкүйүп экөө гана калды. Ичтеринде бири-бирине каршы топ тепкиси келип турса да унчугушпады. «Кеттик» дегенге шылтоо жок.

- Арыраак отурчу чыканагың тийип кетти,- деди ангыча бирөө чыдабай.

- Чыканагым тийбей эле турат. Сенин бутуң менин бутуму басып турса деле унчукканым жок го.

- Аа-а, сен ошондой унчукпас көк бетсиң! Бая «Ой-нобойбуз» деп айтканда сен үн дебей койдун го. Алакан алдайт. Экөөбүз мындан ары дос эмеспиз, билип ал. Мен өзүбүздүкүлөргө кеттим.

- Эй, эй акырын. Коркуп кете турган бул жерде коркок адам жок. Керек болсо мен да ойнойм,- сөзүн бүтүп бүтпөй багалегин түрүп кирди. Кочон менен Тобокел оюн талашка айланган маалда кошулушту. Топ кийирип ийген дарбазачы бала ызасына чыдабай топту тескери тээп ийгенде эки тарап алыша кетишти.

- Түрс! Дүпа-дүп! Карма! Тарт! Ох, ии-ий!...

- Жогорку көчөлүктөрдү соккула!

- Ылдыйкы көчөлүктөрдү аябагыла!

Ангыча башына топ тийген таргыл торпок чочуп кетип мөнкүп жөнөгөндө балдарга аралашып кетти.

- Аа-а-а, сүзөнөөк торпок! Качкыла! - деди кагышып алган бирөө.

Балдар топурай дубалга корголошту. Торпок бу эмнеси дегендей таңгала кулагын тикчийтти. «Мөө-ө!» деп кызыга алдыга жүткүнгөндө балдар бири-бирине ыкташты. Коркконунан кол кармаша тап беришти. Ушу тушта арыктын жээгинде ойноп жүргөн Космира менен Оксана кыйкырып ийишти. Алакандарын чапкылап, ордунан секиришти.

-Ураа-а! Кол алышты, кол алышты! Жарашты, жарашты!

Элендей үрккөн торпок алды-артын карабай дыргактап качып жөнөдү. Тизелери калчылдап бек кармашкан эки тарап, уялгандан аргасыз бирине-бири баштарын катышты. «Мындан кийин бөлүнбөйлү, талашпайлы, урушпай бир адамдай ынтымактуу ойнойлу» деп шилекей алышып, элчиликке торпокту күбөгө тартышты.

ЖУРТУҢУ ТАЗАЛАП КЕТ

Акташ жайлоосуна бараткан жолдо муздак булак бар. Анын жанында жанаша өскөн бийик ак кайың көк тирейт. Ары-бери каттаган адам бул жерге сөзсүз токтобой өтпөйт. Суусун кандырат, аптапта көлөкөсүнө эс алат. А асман мелжиген ак кайың келишкен сулуу кыздай кылыктуу, көзгө сүйкүм. Тоту куштун жүнүндөй үлбүрөгөн жибек чачы жер чийип, саамай ылдый төгүлөт. Көк-жашыл бариктери үп эткен желаргыга дирилдеп, музыканын ыргагындай термелет. Жанга жагым дирилдек ак кайыңдын өңү акактай апакай, албырып жаздын жыпар гүлүндөй. Мунайым келсен жүрөк жанат, ысылап турсаң суусун канат. Шылдыр-шылдур жылжыган мөл булак кайың каны, өмүр азыгы. Бири шуудурайт, бири шылдырайт. Экөө үн алышса табигат кооздугу артат, ыр өмүрү узарат. Көз арткан дар анан көп. Тийип өтөт, кордоп өтөт.

Ана, дагы экөө келатат. Бул жакка бурулушту. Чоң кишилердей эмес. Жагоолору кызыл чоктой булаят. Кызуу кобурашып келе жатып, токтой калышты. Саресеп салган экөөнүн өндөрүндө мунайым бар.

-Эрбол, кандай дейсиң? Жерибиз сонун, жерибиз кооз деп көкүрөк кагабыз. Мактанабыз. Бирок ошо мактанганчалык киндик кан тамган жерге кыпындай жакшы нерсе арнап, сөөмөйүбүздү сөөмөйүбүзгө кагыштырмак түгүл минтип, жаратылышты бүлүндүрөбүз, булгайбыз. Карачы, айланада эмнелер гана жок! Бөтөлкөнүн сыныктары, сөөк-саак, ыпыр-сыпыр...

- Муну ким кылды экен? - Эрбол Берметке суроолуу карады.

- Албетте, сен экөөбүз кылган жокпуз. Чоң кишилер жасады. Ошолордун жапайы изи. Көрүп зээниң кейийт.

- Бермет, айтканың калетсиз. Чын, абдан туура айттың. Ошондо да көп эле кайгыра бербечи. Жаратылыш

экөөбүзгө эле керек дейсиңби. Жок. Бардыгы муктаж. «Колдо бар алтындын баркы жок» деген ушу. Аны билбей жер жакырланды, заман бузулду дейбиз. Өзүбүздү билбей, бирөөнү сындайбыз.

- Сен деле кайгыра баштадың го. Кебин чыктуу...

- Кайгырбаска айла жок. Түшүнсөң бай болгур, сен эмне мына бу убактылуу жан айласы кылып, суусунан шимирип, көлөкөсүнө чалкалап көр пенде жыргап кетти дейсиңби. Жок. Кыйын эле болсо эки, же үч саат чардагандыр. Бирок, баскан изин топук кылбай булгап кетти, бул жердин ээси жоктой акыр-чикир таштап кетти. Жаманбы, жакшыбы ойлонуп көр.

- Анын туура дечи. Илгери көчмөн эл, журт которордо журтун тазалап, акыр-чикирден арылтып, анан көчүшчү экен. Кийин ал адатка, салтка айланыптыр. Муну биз ылаажы болсо дайыма эсте тутуубуз абзел. Андан тайсак өмүрү эч нерсеге жарыбай өтөбүз.

- Аларың эмне, салтты эле карап туруптурбу? Эс алса болду да, башкасы менен чатагы жок.

- Бермет, эмне салтты чоңдор эле бузуп жатыптыры? Андан биз деле кур эмеспиз, - Эрбол сурнай үнү жаңырган лагерь тарапты карады.

- Алдыңкы көч кайда барса, арткы көч ошояка барат...

- Кой, Бермет, экөөбүз акыйнек айтышпайлы. Түшкү тамакка да чакырып жатат. Чоңдорду баары бир жеңе албайсың. Азыр бирөө келип: «Эмне, атаңардын энчиси беле» десе өзүбүз мыш болобуз. А көрөкчө кел, ыпырсыпырды чогултуп, көөмп коёлу. Булактын көзүн тазалайлы...

- Макул, ошентсе ошентели, айланасын тазартып, мөл булак менен кайыңды бир кубанталы, ээ Эрбол.

Бермет кубана жайдары билек түрдү.

- Кубантабыз, сөзсүз кубантабыз! Көрөсүң го... тегерегин тазаласак, дагы чырайына чыга түшөт.

Ыпыр-сыпырдан арылган кутман жер жеңил дем алып, тез эле кулпунуп чыга келди. Булак муюп, ак кайындын жалбырактары ийиле таазим кылып, лагерди көздөй бараткан кыз-баланы узата карап турушту.

ЗООПАРК

Марал эне зоопаркта көпкө иштей албады. Өз каалоосу менен бошоп кетти. Аны небереси Майрам да кызуу колдоду. Себеби, ал күндө мектептен келгенде чоң энесине жардамдашчу. Кайберендерге, канаттууларга жем-чөп, туз-суу ташып, жеңилин жерден, оорун колдон алат. Кээ күндөрү кечке кыймылдап, чарчаганына карабай чаалыктым дебей чоң энесине көмөктөшкөнүнө жайдары. Жаныбарлар менен канчалык көп болгон сайын, ошончолук аларды жакшы көрүп баратты. Бирок анча узабай зоопарктан көңүлү иренжип, мунайым кайта турган болду. Анткени көпчүлүк ата-эне ээрчитип келген балдарына: «Ох! Силер кыргоол, кекиликтин этин жеп көрдүнөр беле? Албетте жок! Абдан таттуу болот. Куурдагынын даамын айтпайсыңбы! Оф! Шилекейиң гана чубурат! Кудaa кааласа, келерки жума тоого чыксак бирин колго тийгизербиз!», - деп мактанышса, экинчи бирөөлөрү: «Бах! Чиркин дүйнө! Силер али кулжа, эликтин шишкебегин тата элексинер да. Азыр болсо кана! Тимеле тилиңди тиштеп алаар элең! Бирди сулатып алсак ээ? Укмуш болбойт беле! Мейли бир күнү боорун отко кактап да жатаарсынар!» - деп алкымын араандай ачып тамшанышса, күйбөгөн жери күл болуп, өлүп эле бүтөт уялып. Ансыз деле көздөрү жайнап, тамшанып турган балдары азыр эле кайберендин шорпосуна карк кекирип, боорун шишке сайганы кам ургандай алдыга жүткүнүшөт.

Ошондо чоң эне менен небере «Балапан уядан эмнени көрсө ошону алат. Ыйманы жоктор! Деги эмне деп жатканыңарды сезесиңерби? Силер, таш боорлор,

кайберенден айланып кеткиле! А көрөкчө балдардын келечегин ойлобойсунарбы?!» - деп тосмого жолотпой коюшат. «Долу кемпир экен. А тиги кызына эмне жок, куюшканга кыпчылып», - деп тигилер да жөн туруп калышпайт. Арызданышат. Акыры чоң эне өз каалоосу менен арыз жазууга аргасыз болот.

Марал эне зоопаркка барбай калган күндөн Майрам үйдө жөн тура албады. Туталанып, айбанаттарды, не бир сонун куштарды эңсечү болду. Чоң энесине айтпай жашыруун барууну ойлоду. Кечинде канчалык өзүн токтотсо да буттары тартып кетти. Барса чоң энесинин ордуна иштеп жаткан киши зоопаркка киргизбей койсо болобу. Не дээрин билбей калган Майрам ошондо ызасына буулугуп, эчкирип ыйлап ийди. Ысык жаш темир тосмону күйгүзүп жатты. Кызыл көйнөгү бүт суу болду. Кетейин деп башын көтөргөндө көз кыйыгына жанагы киши илээшти. Макоо чал бирөөлөр менен кызуу кобурашып, ал тамшанса кошо тамшанып жаткан экен. Сөөмөйүн чычайтып, кекиртегин жанып койдү. Көргөн көзүнө ишенбей көзүнө жаш ала буркурады. Жүрөгү мыжыгып, ичинен бейкүнөө капаска салып кордогондорду жек көрдү. Жемеледи. «Жыргалы ушул болсо экинчи келбейм» деп күбүрөп-шыбырап келатты. Үйү итабар алыс эле...

УЯЛУУ БУЛАК

Балдар, мен силерге быйыл каникулда башыман өткөргөн окуяны айтып берейин. Калп эмес, чын. Ошону тыңдагыла.

Акташ жайлоосунун нак төрүндөбүз. Чатырыбыз чоң ак таштын оң жак ыптасындагы токойлуу өңүттө. «Айран, сүт ичип боору агарсын. Кийинкиге калса кеч болуп калат» деп чакыртып ийишиптир. Кийин дегени жайлоо которуп алыскы Суубашына кетет. Аяк атамдын суусаганынчалык бар. «Эртели кеч кийиктер койлор

менен аралашып кетет. Кекилик, улары жерге батпайт. Бери имерилгенче казаның эттен үзүлбөйт. Бейиштин төрү эле ошоякта» дейт.

Мен айтам:

- Бя, ата, ошо казанга түшкөн кийик, куштарга убал жокпу?

- Ай, балам ай! Жердин бити көп. Бир жерде болбосо, бир жерде «Ме ала гой» деп төгүлүп жатпайбы. Мен болбосом башка бирөөлөр салат казанга. Кантип ушуга түшүнбөйсүн.

- Башкаларга түшүнө турган кылып айтсаңыз ондуу бирдеме чыкмак.

- Айткан менен кайра атаңы шылдың кылбайбы: «Багып өстүрүп, жем чачып койдун беле» деп. Ошондо эле өлбөдүмбү. Эки ача тагдыр деген ушу, балам. Бири атса, бири коргойт.

Сөз кыябы кызыйт. Мен түшүндүргөн болом, ал түшүнбөйт. Ал бирдеме деген болот, мен түшүнбөйм. Экөөбүз тең кыйналабыз. Мандайыбыз тер чачат. Акыры жадаганда бөлүнөбүз.

Деги биз кызыкпыз. Атыбыз да окшош. Чоң атамкы Толубай, атамкы Жайлообай, меники Кыштообай. Малчынын баласымын. Туулгандан ат жалында чоңойдум. Жайындасы жайлоодо, кышындасы кыштоодо. Көргөнбилгениң мал. «Ары тос, бери тос» менен күн кечкирет. Кыштактагы тамга чанда барабыз. Дагы түзүк, былтыр мектеп босогосун аттап кичине элге аралашып калдым. Күздөөдөн мени таап жатак-мектепке алып кеткен сулуу эжекеге миң мертебе ыраазымын. Эжекеми жакшы көргөндөн кээде апаман сурап, кээде бекитип, курут алып барып берем. Эжекем чөбөгө кошулган курутту жакшы көрөт. Апама: «Балаңыз башкаларга караганда илберинки, боорукер, зээндүү» деп мактап келет. Көбүнчө атамын досу аяш атам Абдираш мергенчи ма-земи алганын койбойт, «Чонойгондо ким болосуң?» деп.

Унчукпай кызарып-татарып жер чукуйм. Көнүлүмө көп нерсе төп келип турат. Бирок айтыштан айбыгам. Айтсам эле сөз көбөйүп талашка түшөм. Бир сапар кайсы күн экени жадымда жок. Абдираш аяш атам ошондой дегенде атам: «Ким болмок эле. Биз койчулар династиясынанбыз. Кой багат» деп бакылдап койгон.

Дагы жакшы жайлоолоп, кыштоолоп жүрө берип маңдайыбызга бүткөн жалгыз там жаз алды урап калды. Ошонун шылтоосу менен чоң ата, чоң энем чөлдө, усталарга баш-көз болуп. Мен да Суубашына барбай чөлдө эле калып калсам деп ойлойм. Себебин айтсам бышыкчылык сонун эле нерсе го чиркин! Алма, өрүк, коон-дарбыз, жашылчадан курсагың кампайып. Мындай ойлор сууга баратканда, бээ саадырганда, кой тоскондо жаман башыма келе берет, кайра кете берет.

Түш ченде тайды токуп булакка чапкыладым. Ойлонуп кетип сонуркап шимип бараткан муштумдай курутум колуман жылмышып тоголонуп кетсе болобу. Булакка чукулдап калгам. Тамшанып, тамшанып тайдын чылбырын ак чечекке иле коюп, секирип түштүм. Айлана чытырман токой, саз. Чыргайдан корккон жокмун. Жер менен жер болуп издеп жүрөм. Курутгун кызыгы жыш өскөн табылгы, алча, караган, ыргай арча, долонодон жойлоп, кыпкызыл четинге тумшугум такалды. Мөмөсү кызарып, кулак сөйкөдөй ийилгени аргасыз тамшандырат. Четинге чыгуу ышкым түртүп, эки бутак өөдө тырмыштым.

Ана кызык! Ишенсен койсоң өзүң бил! Чыргайдын көлөкө, түнт төрүндө чатырдын ордундай тептегиз аянтча бар экен. Ууртуму кымтууга чолом тийбеди. Аерде суналып килейген жапайы доңуз жатат. Атам көргөндө «Чычайтып эки жагына эки чылымды туура тиштеп койгон. Чондугу биздин көгүш букадай, кайбарым! Семиздигин айт, чылк эле май» деп тамшанмак. А мен жүрөгү жок корккон жаным бирдекиде мынчалык жа-

кындан көрбөгөндүктөн муун-жүүнүм бошой түштү. Жапайы доуздун кокус көз кырына илинсем челип ие тургандай түрүнөн өпкө-жүрөгүм оозума кептеле тула боюм «дүр» үрктү. Бутум бутакка токтобой элендеп көз кырымы узатсам кайбарым кебелип койбойт. Силкинип-силкинип кайра оонады. Мен биякта дүр эткен боюм алигиче суубай жүрөгүм түшкөнүнөн ырайым өнү өчкөн чүпүрөктөй кумсарып жатсам «Алыстан сезет, жыт алат, тайманбай бет келгенин качырат» дегени карандай жалган окшобойбу. Сезбейт. Качыргысы жок. Арыма келдим. Ичимде жинине тийгим келди. Ал коркутпаса, мен үркүтөйүн дедим. Четиндин башына чыга койбос деп ойлоп турам. Атып урайын десем колума эчтеме урунбайт. Көпкө чейин таңыркап, кайра аяп кеттим. Байкуштун уйкусун бузбайын дедим. Жолдон туруп байкасаң теректей шоолап кеткен кымыздык, жалбыз, балдыркандан эчтемени андабайсың. Жапайы доузду кезиктиргениме көңүлүм жайланып артка тарттым. Курут эстен чыкты. Тырмалап келатсам жолумда кыргоол жатат. Сүйүнө энтиктим. Бая өткөндө чыдап жаткан көрүнөт «пырр-р» асманга көтөрүлдү. Өөдө жакта ак чечекте куркулдай, алагүүнүн уясы термелет. Анча узабай кекиликтин он бир тукумун санадым. Бет маңдайдагы карагандын түбүндө суур сороёт. Кен тапкандай жүрөгүм алып учуп өзүмчө эле корсоём. Жолго чыкканда демими басып, тынч, токойлуу бетти айлана карап «Уялуу булак» деп атадым.

Күндөр өтө берди. Атам таң азандан койлорун жайытка айдаган соң мылтык жарагын асынып ууга шайланат. Бирок, мен келгенден кароолуна эч бир жан илине элек. Шериги Абдираш аяш атам. Экөөнүн аң издебеген жери, өрдөбөгөн капчыгайы калбады, чагымда. Бүт тинтип чыгышты десем жаңылбайм. Күндө кечиндеси атам кабагы жазылбай кайтчу болду. Алардын көксөгөнү Уялуу булакта чардап жатканы менен түк иштери жок. Же шек-

синип коюшпады. Кайран доңуздун айлакерлиги жанда жок экен. Эгерде ал Уялуу булакты мекендебей башка жылгада жүргөндө эмдигиче эти устукандалып кетмек. Себеби мен доңуз көргөндүн кечеси атам менен апамдын сөзүнө күбө болбодумбу. Атам ойлуу күнгүрөнгөн.

-Тамдын пакзасын эки айлантып коюптур. Усталардын ысылыгына чочко атып бербесем болчуудай эмес.

- Ээ,ботом! Өгүнү эле серке союп бербедиң беле. Жапайы чочко атып барсаң атам менен апам эмне дейт. Тамакты макүрөө кылдың деп баарыбызды короодон кууп чыкпайбы,- апам ызылдап ийди.

- Ийе,сен дагы кызык экенсиң.Ошолорго көрсөтмөк белем. Эт тандаган Николай уста болуп жатпайбы. Эчкиники жакпайт дейт. Доңуздуку болсо пакза өзү эле көтөрүлөт имиш,- атам сөөмөйүн сырайтты.

- Андай болсо атып бер.

- Атыш эле оңойбу! Ошо арамың көзгө чалдыкпай жатпайбы.

Сөздөр мага оор чагылды.Үч күн айтсамбы,айтпасамбы деп түйшүк тартып, санаам тынчыбай, акыркы бүтүмүм эч кимге ооз ачпоо болгон. Шек бердим дегиче кыргоол, кекилик, жапайы доңуз үйүрүнө ок атылып, башы менен(Николай уста сөзсүз башы кошо келсин деп зынарлаптыр) чөлгө куурма болуп узамак. Ушуларды эстесем аза боюм тик туруп, үшүп кетем. Кашка тайымы камчылаганча оюм чыйралат, кайра тескери тегеренет. Эмне аң эти бизге буюрган эмеспи. Бу асман тиреген тоолордун миндеген кокту-колоту, жылга-жыбыты ширин эттүү жаныбарларга толо. Бирин кылтактасак тукуму курут болуп кетпес. Айтам. Бүгүн эле айтам. Сүрсүтүп бир жейли...деп куурдак көзүмө элестеп, шилекейим чууруп келатып тайым мүдүрүлүп, оюм чачылат.

- Капырай! - көзүм умачтай ачылат. Жадагалса жаман оюму тай да бузат. Демек болбойт. Айтсам ит болуон. Ансыз деле кыргоол, кекилик менден чочулашпай

көнүп кетишти. Уча качышпайт. Тумшуктары чөп исе-кеп көз суктандырган талаа куштарынын башынан сылагым келет. Абайлайм. Бөк түшөм. Бирок колуму сунуудан чочулайм. «Пырр-р» көкөлөсө экинчи кайрылбай кетеби, тукумдарын таштай качабы деп артка чегинем. А жапайы ашынам биринчи мертебе мени байкаганда айбаттуу жыйрылып, кол сала тургандай түр көрсөткөндө досторчо ылжая калгам. Жумшак мамилем таасир эттиби, айбан да болсо жылмаюуга жоошуй куйругун чычайтты. Жанындагы мага түзүктөп көрүнүп коеюн деген шекилдүү цирктегиден бетер өөдө-ылдый жүгүнө куркулдайт. Жагынгансыйт. Салам бергенсыйт. Анан кантип ушундай сүйкүмдүү жанды суук колдорго ыраа көрөйүн. Аяйм да. Мейли аз күнчөлүк өмүргө чардай берсин. Тукум уласын дейм. Устанын айласы табылаар. Эчкинин эти да эт. Кечээ күнү атам күнүн барып бир койдун этин жеткирип кайтты. Дубалы бүтүп, үстүнө жыгач таарый башташыптыр. Үй бүтүп жатканына кубандым. Кубанган менен атам жакадан шашып келди. Башкарма: «Журт которуп, койлорду Суубашына айдагыла!» дептир.

Ошо күнү атам адатынча мылтыгын тазалай баштады. Үнүрөйгөн кош ооз ажал чакырчуудай мээленет. Чыныгы уу эми башталчуудай. Эртең акыркы жортуу. Жүрөгүм үшүдү. Кечке даярданды. Досуна кабар айтылды. Сөз кыска:

- Апасы, жолго азык камда! Койду бүрсүгүнү айдайбыз. Анан баягы суй жыккан доңузду жердин жети түбүнөн болсо дагы кулагынан сууруп чыкпасам болчуудай эмес. Эзип бүттү, эненди...

Баары түшүнүктүү болду. Оңбогон гана Николай уста! «Күсөгөн немеми колго тийгизбесеңер тамыңар быйыл жабылбайт» дептир. Жабылат эле. Чоң атама айтсам устанын уругу түгөнүп калса да башкасын таап келет. Апамын шөкөттөп айтканына караганда атам өзү убада

берип койгондой. Болбосо: «Жети урууга таанымал паланча уулу Жайлообай Николай устасына жердин бити болгон бир доңуз атып бербесе кудайы коноктордун алдында шермендеси чыкпайбы» дебес.

Тамашасыбы, чыныбы чондорго кичине болсом да кыжырым кайнады, доңуздан башка жумуштары жоктой. Мылтыгын бузуп коеюн деп ойлоп, атамдын коңурук тартышын күттүм. Чарчаган жаным күтүп отуруп өзүмүн көзүм илинип кетиптир. Жерге жарык киргенде турсам атам качан эле туруп кетиптир. Уктап калганым аябай өкүндүм. Тоо-ташты кыдырган соң, мергенчилердин бир күмөн жери «Уялуу булакты сөзсүз чалып өтөт» деген кыялда жүрдүм. Атам менен кой айдаштым. Бээ саадырдым. Чай ичкенче күн кызыды. Идиш-аяк кагышты. Бидон бошоду. Сууну шылтоолодум. Булакка батыраак жетсем деген эки көзүм төрт. Максатым бир секирди кутулду, акыры тутулду кылбай байкуштарды үркүтүү менен аман сактап калуу.

Кыргоол, кекилик кечээ толук басып чыгармак. Алагүү да эсеп менен учурган. Күндө булакка аттанганда жорголоп жөнөөчү кашка тай бүгүн арамза. Ылаалайт. Кашанына айландыбы. Башка-көзгө койгулайм. Дембе дем теминем. Качан Уялуу булак көзгө урунганча кагып-силке бердим. Капылеттен, токойдон ышкый күлгөн тааныш үндү кулагым чалып, элее каттым.

«Кайран жапайы досторум жем болдубу» деп ойлогондо жүрөгүм шуу дей түштү. Жок. Жакындай бергенде каткырыгы таш жарган атам экен. Тигиле карадым. Олжосу көзгө илинбеди. Кашында көйнөк-шалбары далдал айрылган, колу-башы чыргайга тилинген Абдираш аяш атам телмирет, ууртун кымтып. Биринин күлгөнү, биринин бозоргону өөн учурады.

-Жүрөгүң түшүп калган жокпу?! - деп көзүнөн жаш чыкканча ыкшыйт атам. Күнкүлдөгөн аяш атам мени көрө калып ордунан турду.

- Ии, баатыр жол болсун! Жөнөгөн экенсиң сууга. Аздектеп баккан доңузун колдон тайды. Чыйпылдаган жөжөлөрүң түгөл качты. Жөн эле качпай мыктылап үйрөткөн экенсиң аяш атаңы шылдындап таштай качты,- деди мага кайрылып.

Сөзүндө ызырынуу сезилбейт. Тетирисинче күлгөнү араң турат. Охологон атам ичин тырмайт. Абдираш аяш атам мени бир карап, атамы бир карап ууртуна топтолгон күлкүсүн тыялбай чарт жарылды. Аларга кошулуп мен каткырдым. Досторумун аман-эсен экенине сүйүндүм. Күлкүдөн тоо жаңырды. Каткыра бердик. Бир маалда атам күлкүсүн тыйып, атына ыргып минди.

- Эртең көчкөнү жатсак суу ташыганына таңмын, уулум. Бүгүнчө баары жетишет да. Кел, учкаш! - деди буюра.

Учкаштым. Аяш атам тайды жетеледи. Атамын ыза-сы көкүрөгүн тээп, жини мурдунун учунда турганын сезсем да эреркей далысынан кучактаганда жыйрылган булчуңу жазыла түшкөнсүдү.

- Айтам да, эмнеге эле күндө тайы ак чечекке асылып калат деп. Көрсө, аяш уулум токой айбанаттарын браконьерлерден коргоп жүргөн турбайбы. Азамат, бир ишке жарадың! - деп чатырга жеткенче бакылдап келди.

Кеп төркүнүн тыншасам айтканымдай эле айлакер аяш атам мурда эле сезген экен. Бирок маани бербептир. Уудан кур жалак кайтып келатып булакка түшүшүптүр. Атам ат сугарып, аяш атам бери баспайбы. Чөптөрү басырылып калган менин изим аркылуу четинге жетет. Бутакка тырмышат. Дит коё караса көзүнө азуусун алчага жанган килейген доңуз жатат. Кубанганынан кыйкырып жиберсе бутактан буту тайып чыргайга кулап түшөт. Доңуз куркулдап ылдый шумгуйт. Жөжөлөр жашынып, энелери уча качышат. Колдон олжосун качырып ийип, мурду-башы канжалган мергенге күлбөй турган жорукпу. Баарынан да жети

уурунун таанымал эки мергени эки ай бут жоорутса, жердин жети түбүнөн эмес, болгондо да мылтык жаракчан күндө он маал каттоочу жалгыз аяк жолдун алдынан кезиксе айтпай турган жорукпу!

Эртеси күн көтөрүлгөндө камылгабыз бүттү. Чабдар жорго мага ырасталды. Койду айдаар мезгилде капысынан атам өзүнө чакырды. Багытын чукул өзгөрттү. Бирдеме айтам деп түнү менен бушайман жеп чыккандай. Көздөрү кызарып, алды шишимик тартып калыптыр.

-Балам, сен мага таарынба! Аркар, кулжаны кийин көрсөтөөрмүн. Азыр чөлдү көздөй сыз. Чал, кемпирге караан бол! Там салып жатпайбы жардамдаш! - деди жоргону жылоолой.

Мындай кескин бурулушту күтпөгөн жаным аябай таң калдым. Же жаманга, же жакшыга жоруй албай делдейдим. Аныгын билбей көгөрдүм. Тултуйдум. «Сөз бүттү го» дедим эле, бирок атамы байкасам дагы бирдеме деп айткысы келип шымаланды. Тамагын жасады.

- Кышан, чоңойгондо ким болосун, уулум?! Шоопурдук жагабы, же атаңа, чоң атаңа окшоп койчу эле боло-сунбу?! Тартынба. Айт, айта гой! Балким маалим болуп жүрбө? Жакшы кесип. Бирдеме дечи. Чоң жигит дагы ушинтип тултуят бекен,- атам чекесин бырыштырды.

Суроону жаадырып коюп, кайра өзү жооп табалбай кызарды.

- Жок, уулум, сен тоодон ажыраба! Тоо багат сени. Токой багат. Ээси жоктой ээнсиреген тоо-таштын чыныгы кожоюну бол! Токойчу бол! Менин көзүм кечээ толук жетти. Эжекең айткандай өтө боорукер, көбүнөн акылдуу экенсиң! Тайманба. Чыныгы адам бол! - деди күтүүсүздөн тапкан акылына маашырланып.

Жылуу сөзгө жылан ийининен чыгыптыр. Кептин таасиринен эрксизден ууртум ылжая түштү. Атамы аяп кеттим. Оо түпкүрдө оргуп жаткан ак дилим, атамдын дилине үндөшүп, төп келе түшкөнүнө борбоё карадым.

- Ата-оов! Мен жаман иш кылдым ээ?! Кечирип ко-
ноузчу эми... - дедим жалооруй жер карап.

- Ээ, балам, кечирбөөчү иш бекен. Эң эле сонун иш
болду! Бар эми , апаң менен кайырлашып ал! - деди
кучактай.

Апам менен коштошмогум кыйын болду. Анан эмей!
Бир үйдүн жалгызы болсом, чоңу да, кичинеси да. Апа-
мын эбиреп- жебиреп айткан насаатынын түгүн корот-
пой көңүлгө түйдүм. Эки бетимен жыттап, акыркы айт-
кан сөзү бу болду.

- Бизде баары жакшы. Чоң атаңа, чоң энеңе бизден
салам айт!- деди.

Мен баш ийкей колум ээрдин кашына чап жармаш-
канда кой чубап кыядан өтүп калыптыр.

-Кайдасың чөл! - деп чабдарды эки-үч темингенде
алдыман Уялуу булактын жапайы куштарынын учуп,
конгону, балдарынын шып-шып шумгуп баштарын
чөпкө катканы, жапайы доңуздун коштошкондой кур-
кулдаганы кыялымы делиртип, өзүмдү көктө сызып
бараткандай элестеттим.

Кыял көккө жеткирет деген ушу эмеспи.

КЫШ

Кыш келип, кар жаады. Айлана апакай ак шейшепке
чулганды. Алма, өрүктүн бутактары ийилип, ак тон жа-
мынышты. Кыштын келиши, кардын себелешти, Таалай-
бекке майдай жакты. Ал көптөн бери жылгаяк тебүүгө
абдан ынтызарлык менен даярданып жүргөн. Кыш ка-
мын жай көрүп, алдырган чанасы жапжаңы эле бойдон.

Эртеси күн жылыганда, Таалайбек бутуна чокоюн
илип, чанасын сүйрөп жөнөдү. Балдар небак чогулуп:
бири лыжа, бири чана менен, кээ бирлери эки-үчтөн
кол кармашып алып, дөбөдөн ылдый зуулдап түшүп
атыптыр. Таалайбек жылгаяк тепкендерге элжирей
карап, жогору өрдөй баштады. Нечен курдай тайгала-

нып жыгылды. Кайра турду. Өжөрлөндү. Мойну-башына кар кирип, буттары үшүгөнүнө карабастан бытыгый колунан чанасын түшүрбөдү. Улам тайгаланган сайын кабагым-кашым дебей, кайра өөдө туруп, кадый берди. Эми баскан сайын ысыды. А турмак, тондун үстүнкү эки бүчүлүгүн да чечип жиберди.

«Качан чыгып, качан зуулдап түшөм?» деп ойлоду. Мына, ал акыры кыйналып жатып, дөбөгө да чыкты. Чоң-кичине балдар «Азаматсың» дегендей суктана карашты. Дөбөдөн тээ агарып көрүнгөн мейкин талаа, жылт-жулт этип, көз кысып, дем берип тургансыды. Жүрөгү элеп-желеп болуп кудундап турган Таалайбектин көздөрү жайнай түштү. Анткени, бу анын эс тартканы кышты кыш деп түшүнгөн чыныгы кышы, өзү жеткен мүдөөгө кубанган биринчи кубанычы эле. Каректери оюн кумарына жык толгон Таалайбек жипти абайлап кармап, чанага ыңгайлуу отурду. Каадаланып, чоң мүдөөгө жеткендей мыйыгынан жылмайып, мурдун шуу тартты.

«Эми болду» дегендей эрдин бек тиштенип, таканчыктаган бүтүн коё берди. Чана акырын жыла баштады. Бир аздан кийин жылып гана эмес, зымырап алып учуп, Таалайбектин чанакемеси дүйнө кезип бараткансыды.

УНУТУП КАЛДЫ

Жаз келди. Айлана көркүнө чыкты. Кош айдоо кызуу башталды. Келгин куштар жаагын жанбай сайрашып, терebel шаңга бөлөндү. Алма, өрүк, алча гүлүн ачты. Кызыл-тазыл гүлдөр талаада жайнады. Табияттын кооздугуна көңүлү эргиген Мелис балакай көлмөгө жөнөдү. Жипшурусун, кайырмагын, серпмейин алды. Балык уулап, курбуларына мактангысы келди. Бирок сүйүнүп жүрүп, балыкка курт-сөөлжан алууну унутуп калды.

БЕТЕГЕ

- Мен баарынан мыктымын. Балдар мени жакшы көрүшөт. Ат кылып ойношот.

- Ыкы, мен сенден жакшымын. Мени татынакай кыздарга салыштырышат.

- Капыстан түндүктөн соккон кара шамал экөөнү жерге жапыра капшырды. Түбүнөн омкоро жаздады. Айла-сын кетирди.

- Ар ким өз чырайын айтат. Мактаныштан абал, ар ким өзүнө сын көз менен караганы дурус. Антпесенер мактоодон бузулуп кетишиңер ыктымал, - деди башы араң эле жерден көрүнгөн коңшусу.

Бетегени угушту. Бирок Кулунчак менен Гүлкайырдын арамзалыгы тутуп, кичине немеге теңелип, улук боюбузду кичик кылып ийилип отуралыбы дештиби, унчу-гущкан жок. Болбосо акесин таанытат элек деп ойлошту.

БАКЫТ

Токой жаныбарлары така таап алышты. Албетте, алар така бакыт алып келерин билишчү. Андыктан така кызуу талашка түштү.

- Мен таптым, мен алам. Бирин кынк этчү болбо, антпесенер ичинерди жарам! Көптөн бери кырсыктап, жолум болбой жүрөт. Балким, короомо илип койсом, бакыт табам! - деди дайыма ачка кашабан баатыр.

- Мага бергиле, себеби мен баарынан чоңмун! Анан калса жашоомун теңи чээнде өтөт. Мага да бакыт буюруп, эртерээк эригиси бардыр тондун,- деди аюу.

- Акебайлар, мен эле алайынчы?! Анткени терим жука. Кыштын кычыраган суугунда тон кийип, бакыт нурундай жанайынчы!-- деди сулуу чаарчык.

- Мекендештер, талашкандан пайда жок! Айтылган сөздүн баары ок. Таканы токойдон таптык, демек, ал жалпыбызга таандык. Андыктан токойдун көрүнө же-

рине илип коелу! Жалпыбызга бакыт алып келет чыгаар, бу жолу,- деди акылдуусунган тыйын чычкан.

Талаш ушинтип уланды. Биринин сөзүн бири укпайды. Аары гана талашка көңүл бурбай четтеди. Кайгыга чөккөн көзүнөн мөлтүлдөгөн жаш төктү.

- Аары, неге кабагың карыш? Тумоолоп калгандан соо болсон, көпчүлүккө керектүү бирдемени ойлоп табыш,-- деди баарынын атынан багыш.

- Көңүл бурганыңарга ырахмат! Уксаңар айтайын, укпасаңар кайтайын. Таканы токойго илип койсок, бакыт өзү келбейт! Себеби, ал -- орсок. Анүчүн мандай тердетип иштөө керек. Ошондо жашообуз балдай таттуу болот! - деди аары суук көз карашты тороп.

- Туура сөздө тууган жок! - пашкалактады аюу. «Минтпесем аары балынан бөлүшпөй коет. Аны мен колдобосом, ким колдойт» деп ойлоду.

- Аарыбайдын айтканы жүйөлүү. Бакыт жөнеле көктөн түшпөйт экен. Ага пешене тер менен жетүүгө болот тура. Ошон үчүн аары мырзанын айткан акылына көнөлүк, мырзалар!

Аюунун сөзүн эп көрүштү. Балдай таттуу жашоонун үлгүсү аарынын аракетин жакшылыкка жорунду.

- Ырас жолубуз болду. Така таап алдык. Бакыт алып келет деп талашып тунгуюкка такалып калдык. Ушу тапта кимдир бирөө жоготкон бакыт-такасын издеп жүргөн чыгаар. Аны менен ишинер жок, ар кимин өз көмөчүнө күл тартып жатасыңар. - Бышылдап жаш төгүп ийди...- Такасын жоготкон бечара жылаңайлак шору катып отургандыр. Силер ушуну билесинерби? Албетте, билбейсинер! Андыктан ээсин табалы, шордууну көп зарлатпай артынан издеп баралы.

Жүйөөлүү акылга көнүштү. Баары түгөл аарыга баш ийишти. Токойду түрө кыдырып, таканын ээсин табууга астейдил киришти. Ынтымак-ырашкерлик күчөп, дарактарга жарыя илишти. Жолборстон сурашты, бу-

гуга барышты. Доңуздуку, жок суусардыкы дешти. Иши кылып токойдо жашагандын бири калбады. Бирок «Бу така меники!» деп бирөө тартып албады.

Күтүлбөгөн жерден түнү менен жойлоп туураланган түлкү «Токойдун четинде бирөө ыйлап отурган» деп кулак кагыш кылды. «Балким, ыйлагандыкы болуп жүрбөсүн?»- токой жашоочулары ошоякка жылды. Чыনেле така токойчунун уулу баккан кашка тайдыкы болуп чыкты. Аны түлкү көргөн, буту ташыркап ыйлап отурган жерден табышты. Сүйүнүп-сүрдүккөн немелер таканы бутуна дароо салышты. Чак келди. Жоголгон такасынын табылганына кашка тай аябай сүйүндү. Так түйүлдү. Кубанычы койнуна батпай койкондоп ары басты, бери басты. Бакыт деп ушуну айт, кубанганын карачы! Талашып баштары каткан, издешип суй жыгылган айбанаттардын жүзүнө күлкү жайылды. Токой шаңданып, ыр-күлкү жаңырды. Жүрөк жылыткан бакыттын илеби жүздөрүн аралап, кубанды баары. Ошондо: «Балким жалпыбыздын үлүшүбүзгө тийген чыныгы бакыттын өзү ушудур» деп ойлоду акылдуу аары.

2004-жылдын 14-декабры.

МОЙНОК КИМДИН БУЛАМЫГЫН ЖАКШЫ КӨРӨТ?

Эгиздердин тамак ичмеги тозок. Буламык берсең жебейт. Кашыкты түртөт. Ооздорун ачпай, ардемеге алаксышат. Аны айтып, муну айтып адамды кыйнап бүтүрөт. Бирин отургузса, экинчиси качат. Экөөнү тең отургузса, кашыгын издейт. Кашыгын тапса, баласын таппайт. Анысын тапса, мунусун таппайт. Апасы суй жыгылат.

Жадаганда карыган Мойнокту чакырат. Итти көргөн эгиздер буламыкты таптакыр унутушат. Бири кулагын чукуса, экинчиси куйругунан тарткылайт. Анан экөө итти алмак-салмак ат кылып ойношот. Мойнокко кыйын эле болот. Бирок, ал анысын билгизбейт. Ырылда-

байт, үрбөйт. Тиштебейт, чыдайт. Кайра алар менен ойногонду жакшы көрөт. Себеби эгиздердин бирөө сөзсүз ага буламык берет. Мойнок сөөктөн көрө буламыкты жакшы көрөөрүн билип алышкан. Ошон үчүнбү Мойнок аларга дайыма шыйпаңдап турат.

– Мына, көрдүнөрбү, Мойноктун тиши жок. Карып калды. Ошондуктан ал буламыкты жакшы көрөт. Бирок, мен ага бербейм. Буламыкты менин балдарым да жакшы көрүшөт! Мойнок, кет ары! Кана, оозуңарды ачып койгулачы, берекелерим! Ачкыла дейм, болбосо буламыкты Мойнокко берип коём! – деп коркутат.

Ага да ынашпаса мурчуйган эгиздердин көздөрүн кызартып, булоолонгон таттуу буламыкты итке сунат. Ошондо гана чындыгына көздөрү жеткен тентектер чурулдай түшөт.

– Ме, Мойнок, балдар жебесе сен жеп ал!

– Апа, Мойнокко бербе, баарын өзүм жейм! – деп Жанышы чырылдайт.

Байышы тыпылдап чуркап, Мойнокко сугунтат. Анан өзү сугунат. Жана кайталайт. Ошентип буламык түгөнөт. Таттуу буламыктын даамын алган Мойнок Байыштын бети-колун жалайт. Эркелейт. Жаныш да бир-эки сугунтар бекен деген кыялда эгиздин түгөйүнө үмүтүн артат. Шыйпаңдап, жалдырай тигилет. Жаныш иттин шыйпаңдаганын көңүлүнө албайт, карабайт. Урат, тебет. Жаман көрөт. Өзүм жейм деп тамагын бекитет. Артына барса, алдына алат. Мойнок ага таарынбайт. Баары бир экөөнү тең жакшы көрөт. Экөөнө тең эркелеп, шыйпаңдап турат.

Бирок, тамак ичер маалда Байыштын жанынан чыккысы келбей калат. Анткени, Мойнок Байыш берген буламыкты жакшы көрөт.

А сен эмнени жакшы көрөсүң?!

ЧЫРМООК

Чырмооктун уругу короого өткөн күздө түшкөн. Күн жылып, жаз тумшугу көрүнгөндө жандана толгонуп алган. Жер семиз, анан калса табында болчу. Ошондуктан тез эле боорун көтөрдү. Жерден азык алганы аз келгенсип, жарык издеген желмаян бутагы гүлгө, күн карамага, шабдаалы көчөткө жармашты. Өзөгүнө суу жүгүрүп келе жаткан өсүмдүктөр күндөн-күнгө бырыша берди. Өсүүсү оорлоду. А чырмоок башын оорутпай жеңил-желпи бирөөлөрдүн шарапаты менен өйдөлөгөндөн өйдөлөдү. Эми ал баардыгынан бийиктеп кетти.

Кайсы өсүмдүккө жармашса, ошо өсүмдүк муунуп кысылды. Кел-кели келип, көккө кол сермеди. Оюнда үйдүн чатырына жетсем деген. Жетти. Үйдүн чатырынан кылайып башы көрүнгөндө төбөсү көккө жете сүйүндү. Андан бийик эчтеме жоктой өзүн башкалардан жогору сизди. Жолунан чыккандын этек-жеңине чырмалды. Күн өткөн сайын койкойгон мойну койкоюп, көз көргөн, ой жеткен жандуунун жан отун күйгүзгөнгө маш болду. Ач арбактай жабышкак шактары күчөгөндөн күчөдү. Эми ал жандуунун баарына кожоюндук кылгысы келди.

Бирок анын оюн багбан өз учурунда туюп-көрүп, тамырын түбүнөн балталап салды. Антпесе жер шаарын бүт чырмоок басып калмак экен.

КӨЗМОНЧОК

Кошмат карыя жылдагыдай көнгөн журтуна келип конду. Адегенде кемпири экөө келген. Кийин шаардан келген неберелери кошулду. Улуусу — Асыл алты, кичүүсү — Гүлжан төрт жашта. Турду эне экөөнү тең жанындай көрөт. Анткени, алар бутуна бут, колуна кол болуп үй ишине каралашат. Боз үйдү мизилдете шыпырып, таза кармашат. Айрыкча Асылы бээ саадырган

маалда шынаарлап жанынан чыкпайт. Себеби ал желеден кулун чечип бээ саадырганда, сабаа бышып, чыны-кесеге кымыз куйганда жардамы чоң.

Жайлоо көркүнө чыгып, кымыз күүгө киргенде Кошмат карыя үлүш өткөрдү. Эл көп чакырылды. Асыл менен Гүлжан чоң энеси дасторкон жайса момпосуй, боорсок чачып, кымыз куйса чыны-кеселерди ырасташып, тең жарыша жардам берип жүрүштү. Экөөнүн тең беттери эндик коюп алгандай албырып, өзгөчө татына. Кыздарды баары жакшы көрүп жатышты. Жүрөгү эжигейдей эзилген чоң ата айланып-тегеренди, мактады.

Күн кечтеп, эл орунга отурду. Үлүш да таркады. Бирок, негедир кыздардын маанайлары пас тартып, төшөккө жатып калышты. Эттери ысып, ооруп калгандай болду. Башынан далайды өткөргөн Турду эне шаштысы кетип табыпка чуркады. Ал киши да ырас үйүндө экен. Келип ыклас менен дем салды. Андан соң чоң энеси ата-бабалардын эзелки ырымын жасап, кыздарга көз мончок такты. "Жаман көздөрдөн, жаман сөздөрдөн сактай көр!" – деп бирдемелерди ичинен кобурады.

Көзмончоктун касиетиненби, же чоң энесинин мээриминенби, айтор, кыздар үч күнгө жетпей куландан соо сакайып кетишти. Күлүп-жайнап, чоң ата, чоң энесин кубанычка бөлөштү. Табыпка ишенбеген абышкасы көпкө чейин кемпиринин алдында өзүн күнөөлүүдөй сезип, унчукпай жүрдү.

* * *

Ошол учурда мал жайлоого чыкканы тоодо карышкыр күч алып турган. Малчылар көкжалын окко ширеп үч бөлтүрүгүн талап кетишет. Канчыгы жалгыз бөлтүрүгүн тиштей качат. Артынан куугун түшөт. Кайда болсо мылтыктын үнү, капкандын сүрү жүрөгүнүн үшүн алат. Анткен менен кароолго илинбейт. Ал эки буттуу пендеден жалтанса, эки буттуу пенде андан саксынат.

Бир жолу таң алдында капканга капылет чабылды. Андан кутулуунун амалында ары булкунду, бери булкунду. Кырдан текирең таскак келаткан топ атчанды көрүп, бутун кырча тиштеди. Алсырады. Азуусуна бирдеме илинбесе кыйын болорун күн мурунтан сезген канчык аксап баратып да бал челекчинин короосуна кирди. Будун-чаң түшүрдү. Бет келген койду жара тартты. Өзөк жалгады. Кашабандын бу жоругу ансыз деле кыйын абалды ого бетер курчутту. Куугун көбөйдү. Жөөсү жөө, аты бары аты менен кыр-кырлап калган кезеңде кансыраган канчык Акташ жайлоосундагы муздак булакка келип жыгылган. Карышкан жаагын ачканда аянычтуу кыңшылаган кара көз, кара тумшук бөлтүрүк жерге томолонуп түштү. Темтендеп ары-бери басты.

Булактын көзүндө ойноп жатышкан кыздар карышкырдын коркунучтуу экендигине маани бербеди. Кандай күндөн бери малчылардын тынчын алган карышкырды боз үйдүн көлөкөсүндө көлөкөлөп жаткан иттей көрүштү. Күчүктү ала коюшуп, жонунан сылашты, эркелетишти.

– Гүлжан, карасаң, кандай сонун күчүк. Багып албайлыбы? Карачы, кыңшылап жатат. Суусаптыр, суу жуткуралыбы? – деди Асылы.

– Ии, байкушум десе! Курсагы ачкан өңдөнөт. Андан көрөкчө апана барчы, курсагыңы тойгузсун. Туурабы, Гүлжан?

Гүлжан макул дегендей баш ийкеди. Кара көз күчүк кыздын колунан суу ичкиси келбей, көкүрөгүн түрткүлөдү. Ошондо Асыл каны катып турса да сынын кетирбей комдонуп жаткан карышкырдын так маңдайына келип, бөлтүрүктү жерге абайлай койду. Анысы көнүмүш адатынча энесинин көкүрөгүн түрткүлөдү. Канчык эси эңгиреп, көздөрүнүн нуру алсыз жылтыраганына карабай ийип берди. Алааматтан аман калган жалгызы ийиген эмчектерди алмак-салмак сорду. Көрөр

көзүнүн курсагы тойду. Жырткыч канчалык өзүн алыз сезбесин кичинекей кыздардан көзүн албай кызганып турду. Кыздардын бөлтүрүгүн бөлөктөбөй, эркелекте ойноп жатканына ичи жылыдыбы куйругун илеңсалаң бултактатты. Кыздардан коркунучтун сезилбегендигин туйду, ишеними артты. Жаагын кере, тиштерин ырсайтты. Куйругун чатына кысты. Табиятынан келаткан таазимин кылып, төрт аягын көтөрдү. Бу адамзатка баш ийгени, багынганы.

Ошентип, каадасын кылган көрүнүштөн кийин гана каны каткан байкуштун көзү суудан өтүп, булакты көздөй боортоктоду. Мөлтүрөгөн булактын көзүнөн шалп-шалп жутту. Ою сууда болсо да, көзү кырда турду. Кере карыш саландаган тили тартылды. Чанкоосу канды. Кубат ала демин басты.

Ангыча кыздардан кызгандыбы, же алда немедей коркунучту туйгандай болдубу, көрөр көзүн эркелетип ойноп жаткан кыздарга тишин ырсайтты. Жондор жүнү үксүйдү. Кыядан көрүнгөн атчандардын караанын, айгай салган үндөрүн угуп селт этти. Азуусун арсайтып, айбат көрсөтө ырылдады. Куугун салгандар ок чыгарышты. Ким билет, эгерде малчылар жете келбегенде, кандай кырсык болот эле? Ошол учурда денеси үрккөн эне карышкыр эсине келип, Асылдын кучагындагы бөлтүрүгүн аткый тиштеп, куйругун түйдү. Эчтемеден капары жок ойноп жаткан кыздар капчыгай өрдөп бараткан карышкырды аңкая карашты.

Малчылар башатка түшкөндө карышкыр кыр ашып калган. Атчандардын алдында келаткан Кошмат карыя булактын көзүнө келгенде тизгин тартты. Ошондо чоң атанын кудайга жалынганын айтпа!

–Алдына кетейиндерим, эсенсинерби? Коркуп калган жоксунарбы? Берекелерим, ай мончок асылдарым!.. Кудайым сактады, касиетинен айланайын, көзмончок сактады! – деп, миң сан кайталай берди.

Амандыгына ишене албай сакалын жаш чайды. Алмак-салмак жүздөрүнөн сүйдү.

– Чоң ата, ыя, чоң ата! Биз күчүк менен ойноп жатсак энеси келип алып кетти. Сонун күчүк экен! – дешти экөө биринен-бири озунуп.

– Билем, кыздарым, билем. Силерди кудай сактады! Жигиттер, аттын башын бургула, – деди карыя жанындагыларга кайрылып. – Кыздарым аман экен. Касиетинен айланайын, көзмончок дегениң ата-эненин балага, баланын ата-энеге болгон улуу ишеними, ар кандай жамандыктан коргоочу тумары тура! Жырткыч да болсо карышкырдын пенденикиндей көзмончогу бар жолдуулугун кара! Эми ал бу чөлкөмгө кыш түшкөнчө кайрылып келбейт. Себеби куугун жеп калды. Алыска кетет. Ар кимдин жамандыктан сактоочу көзмончогу бар сынарындай, ар ким өз пешенесине жазылган ырыскысын көрөт. Бүгүн канчыктын ырыскы-жашоосу биздин колдо экен. Бирок, силер туура көрсөнөр, ошо ырыскы-жашоосун өзүнө калтыралы, өзү менен кошо кетсин. Ырайым кылалы, – деди Кошмат карыя.

Карысы бардын ырысы бар эмеспи, малчылар карыянын кебин эп көрүштү. Тизгин тартышты.

– Агайын-туугандар, мынча болду үйгө жүргүлө, конок болуп кеткиле! Чаңкасаңар керек, көз мончоктуу кыздарым бышкан бал кымыздан татып кеткиле. Кана, жүргүлө! – деди.

Кыздардын бирин өнөрүп, бирин учкаштырды. Соунан атчандар ээрчиди.

КИТЕП КАБЫМ КАЯКТА?

Көчөдөн балдардын чакырганы угулду. Досбол шашабуша кийинди. Кедасынын боосун астейдил байлады. Тобун алды. Шашкалактап баратканда алдынан атасы чыгып:

- Балам, шашып кайда баратасың? – деди.
- Көчөгө топ тепкени.
- Сабагыңды даярдадыңбы?
- Даярдадым, ата.
- Эсебиңди чыгардыңбы?
- Чыгардым.
- Ырыңды жаттадыңбы?
- Капкачан эле жаттагам.
- Сүрөтүңдү тарттыңбы?
- Тарткам, ата.
- Оп-бали, бул сапар азаматтык кылган турбайсыңбы. Китепкабыңды алып келчи, текшерип көрөйүн, – деди атасы капыстан.
- Бала желкесин кашыды.
- Китепкабым каякта эле, ата?..

КИМ КИМГЕ ТААРЫНДЫ?

- Ай, кудайым ай! Канча күндөн бери жаан көрө элекпиз. Биздин кайсы жазыгыбыз үчүн күнөөлөп жатасың? Жамгырыңды аябачы! Жиберчи, пендеңе. Айлана тозуп кетти. Жамгырыңы жөнөтсөң теребел кулпунат эле...

Ушинтип күндө чоң атасы небересинин мазесин алып, күнкүлдөй берет. Улам эле токумдай булуту жок асманын, мөңгү жапкан ала чокулуу тоолорун карай берет. Ылдыйдан ысык керимсел жел урса кадимкидей онтоп ийет.

Небереси Каныбекке жыргал, себеби каникулга чыккан. Күн ысык, жер кургак. Ошондуктан күнү бою суудан чыкпайт. Тор салышат. А чоң атасы кечке беймаза. Аны түшүнгөн жан жок. А түгүл жакшы көргөн Каныбеги түшүнбөй башы маң.

Бир күнү чоң атасы адаттагысындай наалый баштаганда небересинин итатайы тутулуп кетти. Негедир

Кычан Жакыповго же Павлик Морозовго окшошкусу келип кетти.

– Чоң ата, эмнеле кудайлап калгансыз? Кудай жок экенин билесиз да. Ырас, жок болгондон кийин андан көнөктөп жаачу жамгырды сурангандан не пайда?

– Кудайдын жок экендигин билип, жамгырдын пайдасын билбегениңе жол болсун, уулум, - карыя муңайым унчугат.

– Жамгырдан көчөбүз белчеден баткак болот! Балдар өзөңгө түшпөй калат. Сиз ушуну каалап турасызбы?

– Кеп төркүнү мында..Уксаң..

– ...Укпайм! – кекирейе мурчүят.

– Баткак, ылайды жараткан жамгырды минтип көптөн бери кудайдын өзүнөн да жалынып сурап алалбай жатпаймынбы, берекем.

– Сиз өзүңүз сууга түшпөгөндөн кийин балдардын кубанычына ортоктош болгондун ордуна кайра минтип беймазаланып жатасыз. Сиз эмне балдардын эс алуусуна каршысызбы?

Акыркы сөздөн чоң атасынын көздөрү чакчая түшөт.

– Алда жубарымбек ай, эмне деп жатканыңы түшүнөсүңбү деги?

Айласы куругандан сакалын тутамдайт. Кепти алыстан баштагысы келет. Небере ага чыдабайт. Кол шилтеп, өзөңгө чуу коёт. Карыя ысыкта желпинип кала берет.

Ошол жылы тоют жетпей, төрт түлүк мал чыгымга көп учурады. Эл эгинден кыйналып чыкты. Ылдыйдан соккон керимсел шамал талаа-түздүн, тоо-таштын чөбүн, дан эгиндерди күйгүзүп кетээрин кетирекей Каныбек кайдан билди да, кайдан туйду.

Ошо көп жыл илгери өткөн окуяны эстесе, ушу азыр да таманынан башына чейин дуулдап, анардай кызарып кетет.

ЖАЛБЫРАК

Бир жолу жалбырак кантип бутактан үзүлүп түшкөнүн сезбей калды. Калдактап келип төбөсү менен сайыларда кайдандыр пайда болгон шамал жерге түшүрө койбой өөдө көкөлөттү. Улам жогору кө-төрүлгөн сайын жалбырак өзүн бактылуу сезе берди. Жогортон аалам алкагы анын алаканында тургандай туюлду. Үйлөр барабара кичирейди. Бозоргон шалбаалар, кызыл-тазыл, сары жалбырактуу бак-дарактар, саргарган адыр-талаалар жомоктогудай ажайып көрүндү. Кооздукка көзү талыганча суктанды. Ойкуп-кайкыды. Асман кезген жалбырактын саякаты оюндагыдай болуп атты. Ал тургай, бир убакта башы-көзүнө карабай булгап кетчү куштар аалам кезип бараткан жалбыракка: “Биз жүргөн бийиктикте жалбырак эмне кылып жүрөт?” – деген тейде таң кала чурулдашты. Жалбырак аларды карап да, сезип да койгон жок. Көңүл бурбады, дитин салбады. “Мен кичинекей асманалп - космонавтмын. Баарыңардан мыкты, бийик учам!” – деп маашырлана каткырды.

Чабалекей жанынан кайкып өттү. Алаксыбады. Анткени, ал да тигилердин катарында учуп жүргөн. Анан калса учуудан жүрөгү жарылчудай кубанган «кичинекей асманалптын» жүзү кызыл-сары түскө боелуп, жандуунун көбү суктанарлык татына эле. Ичи күйгөн шамал эчкимди теңсинбеген көөдөк «асманалптын» желин чыгарайын дедиби:

– Жалбырак, а жалбырак, сен көптөрү жетпеген көктө сайран куруп жүргөнүнө көп эле тыңсына бербе! – деп каарып өттү. – Жерге кайтчу учур келет. Ошондо эмне болор экенсиң? Акеңди таанып жүрбө! – деп алда немени эскерткендей бу сапар жүзүнөн аяр сылады. – Мен болбосом сен бу бийиктикке жетмек эмессиң! Уктунбу, мактанчаак жалбырак!

– Кошуна, ыя, кошуна! Ичин күйсө туз жала! Сени түрткүнчүк кылбай өзүм деле учуп кеткени аткам. Эм-

неле ызырынасын? - деди кеп жебес жалбырак, ансайын тыңсына. – Уча аларымды мурдатан билгенде капкачан учуп чыкмакмын, сен жүргөн бийиктикке, саргайткан күздү күтпөй. Эми арманым жок. Учуп жүрөм. Бүт ааламды кездим. Көптөрү мага кызгана да, суктана да карашты. Бир орунда дирилдеп жата берсем бүгүнкүдөй жыргал күндү көрбөй өтмөк экемин. Бүгүн мен абдан бактылуумун! А көрөкчө сен экөөбүз кошуналарча ынтымак жашайлы, бири-бирибизди таарынтпайлы! Сен ушуга макулсунбу? – Текеберлене унчукту.

Шамал чычалап кетти, күйбөгөн жери күл болду. Анткени, ал бардык жандуунун жан отун антар - теңтер кылган шамалдардын эң каардуусу болчу.

– Сен мага кошуна эмессиң! – деди каардуу шамал сары ооз жалбырактын текеберлигине ачуусу кычап. – Ким-ким менен кошуна аны учуру келгенде билерсиң. “Мактанчаак кысыр уй саайт” болбо акеси! “Өтө кызыл бат оңот” дейт алды-артыңы да ойлой жүр, мактанчаак «асманалп» десе!

Жалбырак бирдеме деп оозун ачканча түгү бетине чыккан шамал алабарман жалбыракты өпкөгө муштады. Аласалдырды. Үшүттү. Качан гана жалбырактын дене бою бүрүшүп, эси энгирей түшкөндө, жаалы катуу шамал кандай пайда болсо, ошондой тейде куйругун үздү. Көзмончоктой жоодураган күзгү жалбырак не болуп кеткенин сезбей да калды. Көз ачып-жумганча бардык аалам тынчый түшкөндөй болду. Улам ылдыйлап, ойдо жок жерден төмөн шукшурулду. Жүрөгү оозуна кептелди. Аласалып келип башы менен жерге сайылды.

Күн уясына жашынды. Түнү үшүп чыкты. Таң атты. Жалбырак: “Дагы качан учар экем?” – деп, көктү теше тиктеп жата берди. Анын аалам кезүүсүнө шамал себеп болгонун түк эстеп да койбоду. Күн менен түн алмашкан сайын өңү кара күрөң тартып, жүзүн үзүк-үзүк бырыш басты.

Күздүн суук күндөрүндө көк-жашыл даракта эчтемеден капары жоктой шуудураган жашоосу үзүл-кесил көз алдына тартыла калса, жашы он талаа боло түшөт. Учууну дегдеген табити көккө талпынып калат. Бирок канчалык талпынбасын карангы тунгуюкка сорула берди. Акырындап оп тарткан сасык саз жалбыракты ку чагынан кое бергиси келбей, кайра саат сайын алсыратып, ичер суусу түгөнүп баратканын эскерткендей түнөрдү. Ошентсе да кичинекей «асманалп» мелтиреп көктө сызган сур булуттан көзүн албайт. Кыялында өзүн асманда учуп жүргөндөй сезе берет.

Арийне, көп нерседен үмүт этип, аалам кезгиси келген жалбырак өмүрдүн күзү келгенин туйбай калды. Көктү самаган ою менен теменедей бою саздан чыкпай, акырындап чөгүп баратты...

МЕКЕН ДЕГЕН ЭМНЕ?

Заматта асман түнөрүп, айлана алай-дүлөй түштү. Алай-дүлөйгө себеп болгон кара добул чаң ызгытып, жолунан чыккандын баарын жапырып отурду. Түздөн белеске, белестен тоого көчтү. Жандуунун көзүн ачырбай этек-жеңинен тарткылады. Эзели козголбогон карт дарактар добулдун долулугунан карс сынып, аркы-терки кулап атышты. Шиш чокудан качантан бери жаткан таш кулады. Томолонуп-жумаланып келатып алдынан учураган бак-дарактын бутагын сыйрыды. Жалбырагын күүдү. Чөп-чардын кулагын кызартты. Күүлөнүп келип жол боюндагы топ уйгактын этегин баса жыгылды.

- Өх, жаным! Аман калдым окшойт. Өпкө-жүрөгүмү куушурган тентек шамал болбогондо, тээтиги асман мелжиген тоодон кулап түшөмбү? Көбүнөн бийик турчумун. Асманга жакын болчумун. Көз жеткендин баары менин Мекеним болчу. Уу, сени десе! Эңдейип тургандан бөлөк кыларың не? – Чеке-башы томуйган таш тоого муштум кезеди.

- Ай, ай, ай! Мынча ачуулуусун! Көгөргөн бетпак, сенден качан абат сөз чыкчу эле? Жаралгандан тийген жерини көгөрткөндөн башка жакшылыгың жок. Сөзүң суук. Мага тенелбе. Мен деген тоонун көркүмүн! Пенденин сүйгөн тамагымын. Билсең мен да Мекенмин!

Бетегелүү беттеги кызыл сөйкөчөн ышкын ызырына жооп кайтарды.

- Сага эмне жок! Куюшканга кыпчылбай ары тур! Бүгүн барсың да эртең жоксун! Адамга мына менин пайдам көп тийет. Үй болуп берем, Мекен болуп берем! - деди көк тиреген карагай акелигин билгизип. Карагайдын сөзүнө карт арча тырчыйды.

- Карагай мырза, ооз көптүргөндөн мойнуң куркуюп, боюң булутка жетти! Бирок дале акылың тайкы. Алакөөдөндүгүндү койбосоң кара добул бир күнү белинен мертинтет го, байкушум! Мекен деген мына менден чабылган арча комуздан, арча бешиктен башталат! Мен аларга узак өмүр сүрүүнүн үлгүсү болуп берем, ысырык болуп берем! - деди терebelге жагалдана жүз багып.

- Ээ, туугандар! Сүйлөйт десе эле тил күрмөгөндү тантый бербегиле! Керек болсо Мекен деген - мына менмин! - Көкүрөгүн кага үн катты кызыл таш. - Менден адамдар айкел чегишип, Ата журтту кооздошот. Үй салып, түндүк көтөрүшөт.

Быркырап талкаланып кетпей эсен калган көк таш кызыл ташты колдогондой башын ийкегиледи. Баятан улуу-кичүүнүн сөзүнө кулак түргөн уйгак этегин күбүнө текебер унчукту.

- Кудайы коншулар, андай дейсинерби, мындай дейсинерби, ишим жок. Бирок,- бөйрөгүн таянды,- Мен да Мекенмин! Кааласаң карагай-арчаңа, кааласаң итиңе, кааласаң тиги кырда жамбаштап жаткан пендене жармашып алам! Мени ким кой дейт. Ошондуктан, мен,- терebelди көрсөтүп,- жүрбөгөн жер жок. Андыктан менсиз жашоонор курусун! Ачуума тийсе этегими жаздана

жаткан көк беттин көзүнө тикенек болуп сайылам. Же мага ишенбейсинерби?!... Уу... сени десе!

Жылуу жай таптым деп ичинен кудундап турган таш эрингендей жамбашын көтөрдү. Шамал тынчыды. Чөпчар, тал-терек күүсүн токтотту. Бузулган турагынан саксына башын кылтайткан кумурска уйгактын кылда учуна чыкты. Чар тарапты суктана карады. Көзгө илинген журтунун ордунда экендигине кубанды.

- Оуу-у-у, менин Мекеним кандай кең! Көз жеткен, күн тийген жердин баары меники ээ?!

Ушу маалда талаа-түздөн куйругун үзүп, аска-тоодон ызаланып түшкөн шамал аргасыз сөзгө кыпчылды. Күлүктүгүн, долулугун далилдегиси келдиби:

- Ар кимиң ар нерсени айтып башымы катырдыңар! - деди көрүнгөндүн колтугуна башын катып. – А көрөкчө, көптү билген бирөөсүнөн сурайлы. Аны табышты мага койгула. Ошо аныгын айтып, түшүндүрүп берсин, макулбу?!

Ошо күндөн ушу күнгө шамал бирде пастап, бирде желе - жортуп, ар кимден: «Мекен деген эмне? Менин Мекеним кайда? Кимиң билесиң, кимиң айтып бересиң?!» - деп сурап жүрөт дейт. А силер билесиңерби?!

Билсеңер талдап көргүлөчү!

2000-жыл.

КЫЗ БУЛАК

Бул окуя тээ согуштан кийинки мезгилде болуп өтүптүр. Боронбай деген бал челекчи жылда Кара-Шоро жайлоосуна чыкчу экен. Карыганча балалуу болбой жүрүп, элүүдөн ашканда коңшу айылдан Уулкан аттуу жесирге үйлөнөт. Ошо жесирден бир кыздуу болуп, атын Сайкал коёт.

Сайкал кичинесинен эле зирек өсүптүр. Алты жашынан ат минип, жылкы кайрып, бал сүзгөн маалда ата-энесине жардам берет. «Чагып алат» деп коркпостон теп-

сендиде калган курт-кумурска, аарыны колуна кондуруп, жаан-чачын, мал-жандан оолак, бак-даракка чыгарып койчу тура. Көз жоосун алган ар түркүн гүлдөрдү сылап-сыйпап, өөп-жыттап, алар менен күнү бою чарчабастан сүйлөшө берчү дешет. Көк жашыл ак мөңгүлүү тоолорду, шаркырап, ак көбүк чачып аккан тоо суусун, кызыл-тазыл тоо гүлдөрүн жанындай көрчү. «Токой парандалари терип жесин» деп боз үйдөн ылдыйраак түзөнгө күндө жем чачып койгонун айтпайсыңбы. Жемге көнгөн канаттуулар да кыздан чочуп уча качышпастан, кайра аяк-биягына учуп-конуп, жакшы кабыл алышчу тура.

Атасы токойдон таап келген чаарчыгын кайда болбосун ээрчитип алчу. «Күндө үч маал упчу менен сүт берчү. Саябан бак-даракка, чөп-чарга, ар кандай жан-жаныбарга аяр мамиле кылчу. Ошон үчүн алар да Сайкалга мээримин чачып турчу» деп эскекерет апасы.

Атасы «Кызым эригип калбасын» деп эки күндүн биринде ат токуп, капчыгай өрдөп, коңшу айылга тез-тез каттап, курбалдаш кыздары менен ойнотуп кайтчу. Апасынан сайма сайганды үйрөнүп, идиш-аяк жууганга, курут тоголоктоп, бээ саадырганга, кымыз бышып, каадалана жыгач кеселерге кымыз куйганга ашыгып турчу дешет. Атасы «Быйыл мектепке окуйсун» деп китеп, калем сап сатып бергенден түйшүгү артат. Тамгаларды түгөл таанып, атасы «Кызым, бу кайсы тамга десе, бу алмага кетчү А тамга, бу тоого кетчү Т тамгасы» деп сүрөтүн кошо тартып көргөзчү тура.

Сайкал баарынан да чаарчыгын ээрчитип, булактын көзүнө барып таш казан ойногонду айрыкча жактырчу. А булактын көзүндөгү дүпүйгөн даракта ар дайым булбул сайрап турчу дейт. Булбул Сайкалдын келишине кубанып, ансайын күчөнүп, ар дайым бал тилинен ыр тамып турган.

Ошондой күндөрдүн бир күнүндө булакка жөнөгөн Сайкал асманга көтөрүлгөн көк түтүндү көрүп калат. Куураган караган, тулаң чөптөр быкшып күйүп жатып-

тыр. Кыз буйдалбастан булактын көзүнөн суу сузуп, дүрт от алган жалынга бүркүп жатты. Ана өчүрөм, мына өчүрөм менен алек болуп жатып, кимдир бирөөнү жардамга чакырууну унутуп калды. Өрт тилсиз жоо эмеспи, кичине адамдын оозу менен бүркүп, колу менен кочуштап чачкан аракетин тоготпой бир заматта уюлгуган өрткө айланды.

Түтүнгө ууккан кыз ачышкан көздөрүн улам-улам ушалап, өзүнчө далбастай берди. Апакай көйнөгү далдал айрылып, бети-башы карала-торала болду. Күч алган тилсиз жоого өзү жеке туруштук бере алгыдай эмес. Өрүлгөн чачынын учтары саргайып күйүп, бөтөгөй колунун каруусу качты. Көк түтүн демин кыстыктырып, күчүн алды. Акыры бу аракетинен эч кандай майнап чыкпасын сезип, аябай алсыраган кыз булактын көзүнө бүк түшүп, катуу эчкирип ыйлап жиберди. Кыздын ыйлаганы кудайга жеттиби, а балким Улуу Теңир өзү жардамга келдиби, айтор, Сайкалдын муздак көз жашы булакты көбүртүп, ашып-ташып өрттү жалп өчүрөт.

Бул кезде тамекинин күлүн өчүрбөй куураган туланга таштаган жолоочу эч нерседен бейкапар кыр ашып кетиптир. Ушунан улам бул жер Кызбулак аталып, мазарга айланып калган. Кызбулак ушу азыр да бар. Өйдө - төмөн каттагандар: «Кыздын чаарчыгы ээсин жоктоп бакырып, булбул досу кызды жоктоп безеленгенин угуп ээниң кейийт» деп айтып калганын кулагым чалган.

Ошон үчүн Кыз булак ар дайым мупмуздак, айрыкча жаз айынын толуп турган убагында көбүрүп-жабырып, кыз жашындай ачуу агат. Жылдын ушу мезгилинде кыз Сайкал ак көйнөгүнүн үстүнө кызыл тукаба чыптамасын жараштыра кийип, ууртунан күлкү жанып, китебин көкүрөгүнө кысып, чаарчыгын ээрчитип булактын көзүнө бир келип кетет дешет. Эч өзгөрбөптүр. Кыз мурдагысындай эле татынакай, мээримдүү көрүнүп, наристе сезими таза бойдон калыптыр.

ЭКИ МҮШӨК МОМПОСУЙ

Карыя базарга камынды. Мындайда жан эрмеги Нуртай дайыма жанында.

- Нуртайчик, үйдө картөшкө калбай калыптыр. Базарга барып бир кил картөшкө алып келелиби, берекем.

- Чоната, мен картөшкө көтөрө албайм да.

- Ыя, мурдунду урайын десе, ал эмне дегениң?

- Азыр кичинемин да. Анан колум да ооруп жатат. — Небере жер карады.

- Колуң жакшы болсо барасынбы?

- Жакшы болсо балдар менен топ тепкени барам.

- Каа-ап, колундун ооруп калганын карачы!— Чоң ата мойну-башын колжоолугу менен сүртүндү. — Күндүн ысыгын, пай-пай! Тимеле куйкалап ийчүүдөй ачуулугун, жарыктык десе! Ушундай ысыкта экөөбүз салкын жерге отуруп алып балмуздак жеп, чанкообузду ширин суу менен кандырып келсек жакшы болбойт беле. Чүйгө кайтаарда сен каалаган момпосуйдан алмакбыз. Эми болбой калдыбы?

Балмуздак, ширин суу, момпосуй дегенде баланын көздөрү жайнай түштү.

- Балмуздак алып бересизби? Ширин суу ичебизби? Анда барам. Канча момпосуй алабыз?

Карыянын көздөрү митайым жүлжүйдү. Мойлоосун астейдил чыйратты, сакалын сылады. Небересинин топчудай мурдунан чымчий сүйлөдү.

- Кеминде эки мүшөк болот го?

- Ой-ий, чоң ата, андале жыргадык! Эки мүшөк болсо деле мейли, көтөрүп келем! Балмуздагыңызды жейм, ширин сууңузду ичем! Колум да оорубай калды. Анан өзүңүз айткандай, мен эми чоң жигит болуп калбадымбы. Момпосуй, балмуздак жесем дагы чоңоюм, күч топтойм! Туурабы, чоң ата?!

Туура дебеске чоң атанын айласы барбы? Баштыгын алып, небересин жетелеп, жолго чыкты. Тил эмне гана дебейт?!

2004-жылдын 16-февралы.

САБЫРДУУЛУК

Кербен чыгыштан батышты көздөй бараткан. Пил, төө, эшек алыстан жүк тартып келаткандыктан өндөрү чарчакты. Анан калса күн ысык. Баскан сайын чыпылдап моюн ылдый тер агат. Шаарга жакындап калганда, алдынан какылдап карга тосуп чыкты. Үстүндөгү оор таңылчактардан буттары кумга батып, жиликтери майышып келаткан экөөнө жан-алы калбай салам таштады, сөзүн баштады. Жанында келаткан эшекти каратып туруп бөлүп салды, ал тургай күбүрөп ичинен далай ашатты.

- Оо-о, күчтүүлөрдүн күчтүүсү, урматтуулардын төрөсү, саламатсызбы?! Бир шаардын жүгүн тартып келаткан кайратыңызга шүгүр дейбиз! Кожоюнунуз сапарга аттанганда арпанын арпасын бергендир! Жолдо арыбай-чарчабай биздин шаарга аман-эсен жетип келгениңизге абдан курсантмын! Пил таксыр, кудайым сизге көп жылдарга жете турган күч-кубат берсин!

- Оо-о, салабаттуу төө мырза, салам бердик, алик алыңыз! Эрдиниз кеберсип, жол түйшүгүн тартып келатканыңыз көрүнүп турат. Бирок алыскы жолдо кожоюнунуз берген жүгөрүнүн даны кубат болгондур! Шаарга алты кадам калды. Буюрса, муздак булактан кана шимире турган убакыт деле алыс эмес. Кымбаттууларым, куш келиңиздер, биздин калаага!

Карга тумшугу жерге тийгенче жүгүндү. Кайра-кайра саламынан жазбады. Айланып учуп, жолоочулар келаткан жолду улам-улам кароодон талбады. Пил менен төө карганын саламына жетине албай турушту, сапарын улантышып көп макташты кайбарды.

- Ай чыгышынан, адам жүрүшүнөн...Карга саламына ырахмат! Бу дүйнөдө кем болбо! - деди күчтүүлөрдүн төрөсү пил.

- Жан сураса, жан бергендей... Дили ак, саламы түз момундун өмүрү узак болсун! Берекеси төгүлүп турсун! Сага ыраазыбыз! - деди төө куркуйган мойнун куркуйтуп.

Бечара эшектин дарегине дагы эле жылуу бирдеме айтылбады. Карга кайра аны мыскылдагандай бутун учкаштырып, ылжайып турду. Көч итабар алыстаганда:

- Бирөөнүн акылын андабай туруп, берген саламына курсант болбонуздар, улуу урматтуу мырзалар! Сиздерди сабырдуулукка чакырам! - деди эзелтеден баарын таң калтырып келген шалпаң кулак.

«Неге?!» деп пил менен төө артын кылчайып карашса, эмелеки экөөнүн таштаган тезегинин жанына карга дасмиясын жайып алыптыр.

2004-жылдын 3-декабры.

ӨНӨКТӨШТҮК

Зыяпатта отуруп кооз гүлдүү, ачык түстүү кездеме мактана кетти. Катарында даңкы таш жарган кездемелер, түркүн түстөгү жип-шурулар, топчу-ийненин түрлөрү отурган.

- Менин момун пендеге тийгизген жардамым өлчөөсүз! Себеби, кычыраган аязда бирине тон, экинчисине чапан, жазорто бирине күрмө, экинчисине көйнөк болуп берем! А байлар мени өздөрү издеп табышат. Мен болбосом пенде затынын жашоосу курусун! Дүйнө жыланач калмак. Андыктан мен силердин ханышанар болууга тийишмин!

- Өнөктөшүм кездеме, болбогон кепти айтпачы! - деп чырылдап ийди топчу.- Бирөө бирөөдөн артык эмес. Артыкчылык аткарылган адилет иште! Катарында олтурган өнөктөшүндү капарыңа албагыңа капамын, кездеме айым!

- «Менин пайдам көп тийет, мен кыйынмын» дегендерди башынан жактырбайм! Ыйман, уят эриш-аркак. Биринин эле кылы кыйшайчу болсо, экинчиси соо калбайт! Андыктан ыйман - уятыбызды жоготпойлу,- деди жип чыйрыла түшүп.

- Урматтуу кездеме, бизди кичине, мааниси жок деп бөлбөнүз! Туурасы, биз кудум бир дененин мүчөсүндөйбүз.

Анын бири эле кемисе, төрт тарабы келишкен көйнөктүү же күрмөлүү болуу кыйын! Өнөктөштүктүн күчү ушунда! - деди ийне.

Чынында эле ушундайбы?! А силер кандай ойлойсунар?!

2005-жылдын 19-январы.

ГҮЛЗАР

Дем алыш күн эле...

Көп кабаттуу үйдүн алдындагы гүлзарда ары-бери басып, буудай ыраң, шуншугуй ак калпакчан бала гүлкайырдай татына көйнөк кийген кызды күтүп жатты.

«Дайыма ушул жерден жолукчубуз. Карасаң эми кечигип жатканын». Бала ушундай ойго түштү. Убакыт чыкылдап өткөн сайын кабатырлана берди. Адаттагыдай, кыз менен божурашып сүйлөшкүсү, гүлзарды аралап, куушуп ойногусу келди.

Ана келет, мына келет менен күн да төбөгө чыкты. Көздөрү жашылданып, зарыга күтсө да көксөгөнү келбеди... Дагы да күтө бермек. Сөзүнөн тайбай, какай күткөн баланы апасы келип жетелеп кетпедиби...

Байкуш, ал бала кайдан билсин, күткөн кызы ата-энеси менен башка шаарга көчүп кеткенин. Эгер бала эми кыздын башка бакчага бараарын, аны менен эч качан көрүшпөсүн билгенде буркурап ыйлап жиберет беле... Ансыз деле артын кылчак-кылчак карап, кыйылып баратты...

БАЙКАШКА

Байкашка Сейдалинин жакшы көргөн ити. А керели кечке бир орунда байланып турат. Жайындасы акактап тилин салаңдатса, кышындасы токок болуп бүрүшүп алат. Жанынан адам өтсө да, итаягын тооктор чокуса да көңүл буруп койбойт. Тамак берип жатканда шыйпандап койсо не? Шыйпандабайт. Катуу да үрбөйт. Су-

налып жатып, ээси кеткенден кийин араң козголуп, табагын «шалп-шалп» жалайт.

Бир күнү ал өзүнчө эле авалап үрүп, куйругун шый-пандатып калыптыр. Мектептен кайткан Сейдалинин буту-колун жалап, эркелеп, так секирип тосуп алды. Экөө кызуу ойноп жаткан кезде үйдөн атасы чыгып, итти чакырды. Сейдали: «Байкушум, барбаса экен. Атам кармап алып байлап койбосо экен. Качып кетпейби!»- деп ойлоду. Атасына «Байлабай эле койсоңуз. Бош жүрө берсин!»- дегиче, «Бош жүрсө бирөөлөрдү каап алат!»- деп итти байлап койду.

Сейдали дагы ойногусу келип жанына барса, ит байкуш ага таарынгандай тескери карап жатып алды.

ӨЗ ЭНЕМ

Жаздын эрте келгенине кичинекей Медер абдан сүйүндү. Анткени чоң энеси кышындасы «Суук тийип калат» деп аны сыртка көп чыгарчу эмес. Эми канча кааласа чыга берсе болот. Медер чоң энеси конокко кеткендигинен пайдаланып, жок нерсени шылтоолоп, ылай буту менен тынымсыз үйгө кирип, кайра чыга берди. Заматта мизилдете жуулган таза бөлмө карала-торала болуп булганды. Ыпыр-сыпырга толуп кетти. Үйдү ыпыратып, жаман буту менен кирген курбусун уяткарып коём деген ниетте Болот досу:

- Медер, уялсаң боло! Чоң энең эртеден кечке үй жыйнайт. Кыйналат. Бирөөнүн эмгегин да баалаш керек го?! – деди акыл айтып.

Аны Медер тоотуп да койгон жок.

Кайра чиренип туруп:

- Эмне, жат бирөө бекен!? Өз энем! - деп полду «тарс» тепкенде өтүгүнөн кара балчык «талп» этип, кийизге түштү.

Бул жаманбы, жакшыбы, кимге ким жакты өзүңөр талдап көргүлө.

ЖАЛПАК ТУМШУК ЖӨЖӨ

Айылда жашасаң көп нерсеге үйрөнөсүң. Ар бир адамдын өз түйшүгү болот. Ошондуктан кичинекей кезимде мага кандай жоопкерчилик жүктөлгөнүн айтып берейин. Эстесем ушу азыркыга чейин кызарып кетем. Анткени мындай окуя баарынын эле башынан өткөн болуу керек.

Мисалы, биздин үйбүлө он кишиден турат. Атам менен апам жумушка кеткенде үйдө чоң атам менен чоң энем калат. Талант акем менен Жумаш акем мал-жанды карап, короо-сарайды тазалайт. Гүлбарчын абжем тамак жасайт. Бактыгүл абжем мектептен колу бошобойт. Аяктан келип эле, кайра ийримге бармак элем деп мектепке шашып турат. Иним Жанар экөөбүз үйдө калабыз. Короодогу толгон токой тооктор, жөжөлөрү менен экөөбүздүн мойнубузда. Колумда дайым көк чыбык. Милдетим: эки маал жем чачуу, көлчүккө айдап баруу, бакчага киргизбөө. Эсепти онго чейин билем. Андан аркысын үйрөнө элекмин. Бирок тооктордун эсебине жетпесем да өң-түсүнөн ажыратып тааныйм. Күрпөн тоок, чаар тоок, тебек короз, сакалдуу кулу тоок, жапан короз, урушчаак, качаак, чычкак, чабендес деген жөжөлөр толо короодо! Ойт десем ойго, кыйт десем кырга айдайм. Шөкүлөсү бар кара тоок көрүнбөй калды эле, бир күнү пайда болуп калыптыр. Он жөжө ээрчитип жүрөт. Жөжөлөрү бир кылка эмес. Бири чоң, бири кичине, майпандап баскан жалпак тумшуктуулары дагы бар экен арасында. Таң калдым, себеби мурда мындайды көргөн эмесмин. Мени чоң тооктор эмес ошолор уят кылбадыбы. Кайдан-жайдан оюнга кошула койдум эле. «Биртке чүкө ойноп алайын» деп көк чыбыгымды үкөм Жанарга бере койбодумбу корондоп: «Кайтарып тур» деп. Бир маалда Жанар өң алеттен кетип, безип келди.

- Жөжөлөй шууга агып кете туйган болду. Өлө туйган болду! - деп.

Чуркап бардым. Карасам кашайып кара шөкүлөлүү кара тооктун төрт баласы көлчүккө түшүп кетиштир. Энеси чырылдап жээкте жүрөт. Аларды айдап чыгам деп өлө баткак болдум. Балдарды жардамга чакырдым. Карматпайт. Шөмтүрөп карала-торала болуп кебетемин келишкенин айт. Эми жөжөлөр сууга чөгүп өлө турган болсо чоң атамдан тил угам деп үйгө «чү» койдум. Келсем Талант акем китеп окуп жатыптыр. Эт-бетимен кетип:

- Төйт жөжө шууга түшүп кетти. Мен алайды айдай албай шуй жыгылдым! - дедим.

Акем сыр бербейт. Ордунан козголуп койсо не?! Козголбойт, кебелбейт. Саамдан кийин:

- Үкөм, ал деген өрдөктүн жөжөлөрү! Кара тоок басып чыгарган. Жалпак тумшук жөжөлөр сууга чөкпөйт! - десе болобу. Аябай мыш болдум. Катуу уялганыман:

- Баайын кылган шенсин! Шен болбогондо мындай жойук болбойт эле! - деп адырандап барып иним Жанарга мурдум менен бир тийдим. Ыйлап калды. Ызама чыдабай мен дагы ыйладым. Балалыктын таттуу күндөрү ай! Анан тезирээк эле мектепке барсам экен. Тоок кайтаргандан кутулат элем деп ойлодум.

КЫЗ ЖАНА ААРЫ

Жаздын толуп турган учуру.

Айланада көнүл эргиткен ажайып кооздук, каз-катар отургузулган бак-дарак, агарган тамдар көк шайы жамынган кыштактын ажарын ачат.

Сырттан соккон таңкы желаргы үлбүрөгөн парданы экиленте үйлөп, тоодон жонуна кондура келген жыпар - жытын бөлмөгө себелеп кетет. Арыбайт. Күндө аңкытып жыпарын чача берет, сагынып келе берет. Терезенин көзү дайыма ачык. Гүл жыттанган кенен бөлмөдө татынакай таанышы бар. Таанышынын аты - Бермет.

Ал - үйдүн куту, карынын эрмеги. Ширин тилдүү, дили таза, дилгир небере. Кызыл уйду бадага кошкон, бададан айдап келген да ушу кыз.

Таң жарбай ойгончу кыз көөшүлүп уйкуда. Бу сапар аны башка бирөө ойготту. Таттуу магдыраган кыздын кулагынын түбүндө ызылдаган аарынын үнүнөн көзүн ачты. Уйкулуу жүзүн ушалап ыргып турду. Көйнөгүн кийди. Бөлмөнү желдетти. Аарыны кызыга карады. Корунбады. Тийбеди. Тим койду. «Жүрө берсин» деди. Байкуш аары көрүнгөн нерсеге уруна берип жадаганда терезеге келип отурду.

- Байкушум, уча берип жададың окшойт. Эс ал. Кичине чыдай турсан, мен сага бал алып келип берем. Курсагыңды тойгузам.

Бермет чыгып кетип, сыр кашыкка толо бал сузуп келди.

- Мынакей, кел бери! Менин кичинекей акылдуум, тартынбай жей бер ээ!

Балдын жытын алган аары муруттарын кымың-кымың бүлкүлдөтүп кызды эки айланып учту да, кашыкка түз эле келип конду. Тумшугун таттууга матырып, «бүлк-бүлк» сорду. Өзөгүн үзө тарткан ачкалыктын айынан курсагын кампайткан аары кулкунуна ашыкча толтурду. Кечээ адашып кирип келип, кайра чыгууга эшик таппай бөлмөдөн бөлмөнү кыдырып, суй жыгылган байкуш чыйралып барып, оорлошо түштү. Канатын канча сермесе да өөдө көтөрүлүүгө чамасы жетпеди. Кечээ түнөгүнө жете албай адашып калгандыгы үчүн айыбы чоң эле. Ошон үчүн кулкунуна эки эсе көп бал куйган. Ушунусу менен айыбын актагысы келди. Болбосо үй «желдети» ондурбайт. Төпөштөп коёт. Бала аары деп аябайт. Жамандыгына алса, кечээ түнөгүнө келбегендиги үчүн башы кетип калышы мүмкүн. Кантип кетиштин айласын таппай көзү тунарган аары кызды жалдырай карады.

- Аа, кичинекейим, мен сага түшүндүм. Ашыкча жүк канатыңы карыштырат. Кел, жардам берейин. Мына, колума отур.

Аары сыр кашыктын кыры аркылуу жөрмөлөп, сүйрөлгөн бутун Берметтин колуна койгондо, кыз күтүүсүздөн кыткылыктап жиберди. Кичинекей жаныбардын кыбыраган арымы күлкүсүн келтирип, тынымсыз кытыгылап жаткандай сезилди. Ууртун жыя албай кыткылыктаган Бермет аарыны терезеге алып барып койду. Сыдырым жел көңүлүн сергитип, чымыркана канат кергенде терезенин экинчи кырына араң илинди. Бир аз эс алып, күч жыйнаган аары жогору көтөрүлгөндө, баятан кызыга байкап турган Бермет сүйүнгөнүнөн кол чаап ийди. Ушунун баарын чоң энесине сүйүнчүлөйүн дегендей тышка ашыкты. «Байкушум, эптеп үйүнө жетип алса экен. Аман-эсен жетсе, кайра жолдошторун ээрчитип келээр бекен?» деп ойлоду.

Көп өтпөй чоң энесин бөлмөгө жетелеп кирген Берметтин үстүнөн бир аары тызылдап учуп, сыр кашыкка келип отурду. Кыз тааныды. Аары да кызды тааныгандай, аны алкагандай муруттарын тумшугуна жанып, канаттарын дирилдетти.

Бала аарынын сонунан учуп келишкен башкалары жеңил кирип, оор кайтып жатышты. Бу да болсо татынакай Берметтин эмгеги. Кичинекей адамдын кичинекей жандыктын курсагына каралап, колдоо көрсөткөнү кандай сонун! Кымбаттуу балдар, силер дагы ушундай кыла алат белеңер?!

АЛКА

Эл быкпырдай кайнаган эски шаар. Көчөдө кыймыл үзүлбөйт. Кыйма-чийме зуулдаган автоунаалардан мазен куруйт. Коёндой окшош, жагымсыз мелтиреген көп кабаттуу тамдар шаарга жарашып да, жарашпай да тургансыйт. Бирок, ага агылып кирип чыккандар арбын. Адамдар кечки сейилде. Ар ким өз чабыты менен алек. Тоту куш, мышык, чычкан, ташбака, ит сыяктуу айбанаттарды асырап жагымдуу көрүнгүсү келишет. Бул

жер айрыкча ит жандуу шаар. Көпчүлүгү үйүндө ит кармашат. Дүйнөнүн төрт бурчуна маалым ит дөбө, ит базар ушул жерде. Шаар, шаар болуп жаралганы кооз, аземделип жасалган ит дөбөгө канчалаган төрт аяктуу асыл тукум достордун издери калбады дейсиң! Ит жүрбөгөн, ит жыттанбаган токумдай жер табуу кыйын! Себеби жолдун кире бериш, чыга бериши, көчө бою, дарыя жээги дүпүйгөн аң-дөңдө адам досуна багышта-лып тургузулган ондогон эстеликтердин кашкая көк тирегени анык. Сүйкүмдүү ит тукумун машина тепсеп - уруп кеткен, күйүгүп өлгөн, талашып жан таслим болгон жерлерге жаназасын түшүрүп, элесин таш бетине чеге бергени кызык! Өз ажалы менен сапарга узаганы болбоду, бу шаарда. Тиштери түгөл күбүлүп, жетекке жарабай сандалган өлөрмандарды атайын жайларга тапшырчу. Ал жерден сапары карый тургандыгы белгилүү да. Шаардын бир өзгөчөлүгү ушунда го сыягы...

Бирок башкалардан айырмаланган шаар тургуну Романовдордун үйбүлөсү бир убакта эң мыкты делген канчыгы Алканы эч кайда тапшырбай, же карыды деп көчөгө кууп салбады. “Өз ажалы менен өлсүн” деп, кармап жүрө беришти го сыягы. Ит дагы дароо эле кош айтыша койбоду. Жылдан жылды тогоштурду. Беш жан, бир итке беш бөлмөлүү квартира азырынча кенендей сезилди. Кожоюндар алмашты.

Канчык кийинки эки жылдан бери эс тартып, мектепке жашы жетип калган мээримдүү небере Лизанын жан кыйышпас эрмегине айланды. Алка абдан карыды. Оозунда бүдүр тиши калбады. Көзүн шор баскан жер карама төртүнчү кабатка түшүп чыгалбай аяктары талыйт. Жакшы заманда аты урматталган асыл тукум немец овчаркасынын сүлдөрү эле калган. Сүйрөлүп эки маал сейилге чыгат. Ошондо да сүйрөлүп жүрө бербейт. Бир сааттан бир мүнөтү жылып кетсе, тыбырчылап жер тытмалап кыңшылаган канчык куурчактай Лизаны тогот-

пой жатагына сүйрөп жөнөйт. Антпесе көчөдө кангып калчудай, каалгадан ары кире албоочудай сезе берет. Мурдагыдай күчкө толгон, чарчоо эмне экенин билбеген аяктары сыздап ооруйт. Кээде Лиза оюнга алаксып кармалып калчу болсо, акыйып калат, эшикти сүзүп. Жанын аман алып жүргөн адам экенин сезет, байкуш. Ошондуктан жаза тайып талаада калса өз алдынча оокат кылып кетишине шеги бар. Себеби өзүнчө тамак таап, жашап кетүүгө үйрөнгөн эмес, түшүнө да кирбейт.

Ойлоп көрсө табигаттын колунан нан таап жей албаган үй күчүккө айланыптыр. Жетексиз жарым кадам басуудан чочулайт. Токой аралап чер жаза чуркап өз бет алдынча тумшук чийген күндөр таптакыр жат нерсе. Кайда барбасын, кайда жүрбөсүн кожоюндун гана буйругу менен күн өткөрүп, кол жансоонун түмөн сырынан чыга албаган.

Кай бир убактарда күйүп-жанган кандайдыр белгисиз күч көкүрөгүн тээп, итче улугусу, жаагын кере үргүсү келсе, заматта тумшугуна кап илинчү. Анткени коңшуколоң деген бар. Тынчын алат. Бири улуса, айбан го, акыры мини улуйт. Анда эле будуң - чаң алааматтан шаарды карангун каптабайбы! Бул жер иттер ырылдоочу жай эмес да. Ошон үчүн ит бечаралар буга жедеп көнүп бүтүшкөн. Мунсуз алардын жашоосу кыска. Адам дегендин жини тутса “кутуруп кеткен көк мээ” дейби, “сөз тындабаган арамза” дейби, айтор, шылтоо табылып, тактамасы жазылат да жөнөтчү жайга жөнөтүлөт. Ал жердин жүзүн ары кылсын. Он гүлүнүн бири үзүлбөй жаны үзүлөт. Айбан да болсо дайыма эки буттууларга ак кызмат кылуу, буйругун кыңк этпей аткаруу, унчукпоо, тил алуу - илими мээге сиңип бүткөн. Бул илимдин зоболосу чоң сыяктанат.

Байкуш канчык түгүл, шаар иттери итче үргөндү унуткан. Жөн эле кожоюндун жытын алганда кыңшылап, тилин булайтып, тээ көөдөнүнүн түпкүрүнөн «арс-арс»

үрүмүш болот. Балким үйдөн безип ээн талаа, эрме чөлдө күнү бою озондосо жарпы жазылат беле? Ким билет? Бирок ит болуп жаралгандан тыюу салынган. Макул, итче жойпуланды дейли, ошондо да кандай мүдөө максатты көздөйт, маңызы не, башы маң. Көбүнө түшүнө бербейт. Оозун ачкан бойдон былк этпей калат. Жаш чагында керилип чоюлуп жатчу күндөрү түшүнө кирет. Сөөктөрү кычырап, уюган жамбашы талыйт. Куйругунун жылуусу качып, оодарылган сайын шайы оойт. Шилекейи талпакка үзүлөт. Кыбыраган жанга өлбөгөн оокат. Жегени майлуу ботко, сууга чыланган ширин тооч. Курсагы ачабы, ачпайбы, чал - кемпир, небере кайда болсо кареги ошоякта.

Сөздүн толук маанисинде, Лиза Романова иттин чыныгы кожоюну. Ал кезикпесе канчыктын көргөн күнүн шайтан билсинби, эмдигиче сөөгү сөпөт болот беле?. Бактысына Лиза туулуп, ичер суусу бар экен, минтип сүйрөлүп жүрөт. Күндө ойноочу эрмеги Алканын айынан бакчага каттабай калган. Үч маал тоюттандырат. Жон терисин, куйругун тарайт. Самындап жууйт. Сейилдетет, кыз да иттин сүйгөн кожоюну, жан бирге шериги. Ошо себептен кыздын айтканын лам дебей жөндөйт. Ойнойт. Бийлейт. Лизанын түркүн оюнчуктарын кыркалекей тизип чыгат, же ары бери ташып, шыйпандап турат. Кантсе да экөө аябай ынак. Кыздын мээримдүү ырайы: “Ич, же! Капа болбочу? Көңүлүң ачылдыбы? Ойнойлубу, чарчадыңбы? Макул сен айткандай эле болсун!» – деп эле сайраганы сайраган. Анысы, мунусу да бири-биринин көңүлүн калтырып көрө элек.

Кыздын наристе сезими тунук, ниети ак экенин жүрөк кургур сезет. Кайсы бир күнү Лиза капысынан эки оюнчук күчүк алып келип калды. Оо, ошондо бечара иттин кубанганын айтпа! Оюнчук күчүк пайда болгон күндөн таптакыр өзгөрүлүп кетти. Көздөрү балбылдап, кандай-

дыр эт жүрөгүн элжиреткен жылуу сезим оюнчук күчүктөрдү боорго кысууга аргасыз кылган. Күчүктөрдү тумшугу менен түрткүлөп, жыттап-жыттап моокуму канбаган. Үрпү небак таш болуп каткан эмчеги зырпылдап, дене бою жазыла кыңшылаган. Ошондо Лиза экөө мынчалык моокуму кана ойнобосо керек. Алканын бирде куурчакты, бирде күчүктү жалаганын көрүп Лизанын жүзүн күлкү аралап, кубанычы койнуна сыйбаган. Иттин көңүлүн тапканына маашырланган. Тумшугунан «чоп» эттире жыттаган. Жакшы көргөндөн:

-Алкам, сүйүктүүм, көңүлүн жайдарыбы? Жүрчү сейилдеп келели! - деп көчөгө жетелейт. Канчык моюн сунат. Кыйыктанбайт. Лиза чубалгыда карбаластап тапчкесин тапкыча, Алка оор денесин жерден үзгүчө, ашканадан угулган кобур иттин көңүлүн жыйрыйт.

-Атасы, кандай дейсиң, Алка көчүгүн көтөрө албай калды. Кызганып Лизаны каап албагай эле деп чочуйм.

-Муну менен не айтмакчы элеч. Жоготуш керекпи?

-Ардеменин өз ченеми бар. Лизага башка күчүк сатып беребиз. Азыр англия тукумундагы колли мода болуп жатпайбы.

-Ошентсе да Алканы аяйм. Өз ажалы менен өлсө болмок.

-Кантели, пешене базар деген ушу.

Алка баарына түшүндү. Көзүнө жаш тегеренди. Жаны бир кесим коондой кертилет деген ушубу. Жаман сөз чоң ата менен чоң энени жаман көрсөттү. Мындай кунарсыз турмушка ушулар гана күнөөлүүдөй туюлду. Болбосо күлгүн курагында коё берсе көкүрөк күчүктөрүн сүйүп, артынан тукум калтырып чымындай жаны чыркырап кетсе мейли эле го! Базардан сатып келип очойтуп – чочойтуп баккан, акыры сүйрөлгөн чакта жарга түртчү кишилер ушулар болобу. Башы маң. Убалы кимге! Агабы?! Же бугабы?! Ажыратып болбойт. Кезегинде жалаң гана ширин сөзгө шыйпаңдап сайран курсам, эми минтип карыган чагымда өз ажалым менен кетем го деген кыялы таш кабабы?

Алканын көчүгү көтөрүлбөй кайра кулады. Өткөн өмүрү көз алдына тартылды. Оо, анда Алка деген атагы чыккан ит дөбөнүн биринчи эркайымы эле го чиркин! Ит дөбөнү айлана берип албаган сыйы, медалы калбаган. Бир сандык. Байкуш, ошолорун шыгыратып кайкай жёлгенде кандаштары тамшана шилекей жутчу. Ондогон дөбөттүн көздөрү оттой кызарып, көз караштары чагылгандай тийчү эле го... жаныбар! Баса, унута жаздаган тура. Кезектеги биринчилик колго тийгенде суйкайган сулуу канчыкты өз тукумундагы килейген дөбөт ой-боюна койбой жазгырып кетпедиби. Коюу гүлзарда томолонуп – жумаланып шилекей алышып, оюн салган дөбөттүн көз карашы канчыкты багынтып жээкти көздөй желип жөнөгөндө кожоюну жаны чыга чуррулдай чуркаган.

“Каап, деп азыр да өкүнөт Алка. Ошондо биротоло безип кетсем ойдогудай болмок экен. Мен да өз боор эт менен түшкөн балдарымды тумшугунан жалап эркелетип жүрмөкмүн!». Ачуу жаштан Алканын көзү тунара түштү. Лиза таңгала узунунан кайчылашкан буттарынын үстүндө кыймылсыз жаткан иттин башын сылады.

-Жакшынакайым, чарчадыңбы?! Мейли, сен ойлогондой болсун. Бүгүн сейилге чыкпайбыз. Үйдө эле ойнойбуз ээ!

Кыз чуркап барып, алып келе койгон кештелүү жаздыкты алдына таштады. Канчык дем чыгарбай ичинен сызып жата берди. Кыз божурады:

-Байкушум, мен билем, сен эмнени самап турганыңды. Сенин күчүктөрүң, бооруңа кыса турган балдарың жок. Уксаң Алка, кааласаң мен сенин сүйгөн күчүгүң болоюн, аздектеген балаң болоюн! Ушуга ынайсыңбы! Мынаке, ав, ав, ав! Окшошобу?! Гав, гав, гав!

Лиза күчүк болуп үрдү. Бала болуп ыйлады. Төрт аяктап канчыктын маңдайында ары-бери жөрмөлөдү. Ак бантигин куйрук кылып булактатып, Алканын жанына кол-

дорун жаздап, күчүк сынары жоодурай эркеледи. Кыңшылады. Мойнунан кучактады. Эркелетти, эркеледи.

Бечара жаны ачыган Лизанын күчүк болуп үргөнү, бала болуп эркелегени канчыктын демөөрүн кызытып, көңүлүн көтөрдү. Кожоюнунун кичинекей болгонуна карабастан иттин оюн тапканына, кирдеген көңүлүн ачканына жетине албай кыялы асмандады. Семирди. Чексиз ыраазылыктан ушу азыр ал өмүрүндө бир жолу адамдын эркинен тышкары иш жасап катуу, катуу өнгүрөп улугусу келди. Ызасынан ичиндеги бүт бугун, ачуу таарынычын саймедиреп, эч бирөөгө энелик мээримин төгүлбөй боздогон ботодой, бу көр дүйнөдөн так өткөнү турган заманга көз жашын көлдөтүп, баары менен түбөлүк кош айтыша тургандай сезим кыстап турду.

Ошентип ит күтүүсүздөн улуп жиберди, улуганда дагы адамдын жүрөгү түшө тургандай катуу улуду. Мындайды туулгандан укпаган кыз селт этип чыңырып ийди. Татынакай балбылдаган көздөрү алаңдап аянычтуу телмирди. Ашканадан атып чыккан чоң атасы калтырап-титиреген небересин бооруна кысып, канчыкты баштан ары “каңк” эттире бир тепти. Чоң эне шыпыргы менен ургулады. Бир убакта сыймык, атак алып келген итин тааныгысы келишпеди. Кагып-силкип, каргап-шиледи. Бурчка тыгылган ит ойдо жок күнөөсү үчүн, дүйнөдөгү бирден бир сүйкүмдүү, эң эле мээримдүү кожоюну Лизадан ичинен миң толгоно кечирим сурап жатты. Суук сөз, тебилген соккудан чымырканды. Чымыркануу, бу сапар, бу үйдө акыркы ирет болоорун туйган ит чапчан кыймылдады. Куйругун чатына кысты. “Бар, а!” деп жана улуду. Эт жүрөгү сыздай арсылдады. “Мунусу эмнеси, шумдугун кур!” деп чал-кемпир пол сүрткөн таягын ала чуркаганда Алка оюнчук күчүктөрдү алууга үлгүрдү. Ачык турган каалгадан жылт бергенче күчтүү тепкиден оңкочук атып, тепкичтерден денеси жанчылды. Бир топко күмөлөнүп барып ызасынан араң төрт

аяктап карманып калды. Эки-үч силкинди. Канжаланган тулку боюн жалап-жуктап, көчөнү көздөй жортту.

Байкуш кыздын чыңырган ыйы бет келди безип качкан канчыкка энесин жоктогон күчүктөй сезилип, жүрөгүн тикенектей сайып баратты. Ошентип, Алкага эч кандай эстелик орнотулбай калды. Анткени жакшы ит өлүгүн таптырбай кетти.

СЕЙИЛДЕ

Кечки сейилге чыккан Адыл кимдир бирөөнү издегендей апасынын көкүрөгүнөн оңго-солго эңиле берди. Бирок издегени табылбай көздөрү жашка толду. Демейде сүйрөп ойноочу машинасына көңүлү тартпай, апасын этектеди. Кежирленгенден кежирленди. Анан адатына салып ыңаалап ийди. Кой-айга келбеди.

- Карасаң эми, - апасы баласын соорото албай бушайманданат, - сыртка чыкса дагы ыйлайт, үйдө олтурса да ыйлайт. Деги, түшүнбөй койдум, бул балага. Болдучу эми. Тиякта уй келатабы?! Коо-куй, бизди мүйүзү менен челип кетпегей эле. Жүрчү биякка.

- Мөө-ө-ө! Мөө-ө-ө! Мөө-ө-ө!

Бала башын чулгуйт. Апасы кол жаңсаган жакты карайт.

- Ыкы! Ыңаа-а-а! Ыңаа-а-а! Ыңаа-а-а!

- Апей ботом, тоо тараптан карышкыр улуйбу? Карасаң, ээ карышкыр, кет ары! Менин балам жакшы, ыйлабайт.

- Аа-уу-у! Аа-уу-у! Аа-уу-у!

Көз жашы көлдөгөн балакай карышкырдын үнүн угуп тынчый түшөт. Агарган тоого көз чаптырат. Карышкыр эмес балакет көрүнбөйт.

- Ыкы! Ыңаа-а-а! Ыңаа-а-а! Ыңаа-а-а!

- Бүгүн эмне болгон сага. Ыйлап эле калыптырсың. Ыйыны токтот эми, - апасы чыр баланын көз жашын аарчыйт. -А балким, ажыдаардан коркуп жүрбө? Карачы, асмандан ажыдаар учуп келатабы?

Энесинин сөөмөйү көктү саят. Бала асманга тигилет.
- Ыкы! Ыңаа-а-а! Ыңаа-а-а! Ыңаа-а-а!

Аңгыча мандайдагы кабаттуу үйдөн бөтөгөй кызын жетелеп жаш эне көрүндү. Кызынын кучагында өзүнөн чоң куурчак.

- Эмнеге короо менен бир болуп ыйлап калгансыңар?! Адылтай, өзүмө келчи, момпосуй берейин! - Жаш эне чөнтөгүнө колун салды.

Издегени табылдыбы, бала «тып» басылды. Кубанды. Мурдун «шуу» тартты. Жүзүндө күлкү пайда болду. Момпосуйга умтулду. Там-тундап барып токтоду. Кайра кайрылып өзүнөн чоң «Камаз» автомашинасын сүйрөп жөнөдү. Мына-мына момпосуйга колун созот дегенде кайып өттү. Момпосуй аны кызыктырбаптыр. Кыздын апасы момпосуюн сунган бойдон катып калды.

Бала көкүрөгү жарыла кызга бөтөгөй колун сунду. Учурашты. Кулагына бирдемелерди шыбырады. Шыбыр сөз кызга жагымдуу угулду. Бири-бирине назик жылмайышты. Бала кыздын колунан куурчагын алып, машинасына абайлай отургузду. Кечки сейилдеги кызбаланын жолугушуусу жүрөк толкутту.

Машинага олтургузулган куурчакты тартып баратышкан экөөнү акмалашкан жаш энелер балалыктын дүйнө таануу сезиминин таттуу учурларынан экендиктерин айттырбай туюшту. Балалык кандай таттуу?!

2004-жылдын 26-октябрь.

БАТИРДЕГИ КҮЧҮК

Согумдун эти баканга илинген. Карышкыр да секирип жете албай турган жерде. Аны билбей напсисин агыткан Бозбаш аттуу итибиз сугун артканын койбоду. Секирип боюн таштайт. Иттин бул жоругу бир эсе таңкалтырса, бир эсе күлкүнү келтирди. Бирок канчалык далалат кылбасын жетмек эмес. Бозбаш деп күчүктүн атын келинчегим койгон. Анткени кичине кезинде башы боз көрүнүштүр. Кийин ит болду.

Ага карабай күчүк кезиндегидей эле жакшы көрөбүз. Бөпөлөп эркелетебиз. Короочулугун айт, тимеле. Жат бирөөгө, коңшу-колонго, мал-жанга башка-башка үн салып үрөт. Үргөнүнө карап үйгө ким келгенин андап калчубуз. Багуусу жакшы болуп, итаягы сөөк-саактан арылчу эмес. Тилекке каршы, ит иттигин кылбай койбойт экен. Согумга асылганын токтотподо. Жадаганда тим болот го дегем. Жаңылыштырмын. Өчөшкөндөй асыла берди. Күндүзү айбыккан болуп, жоругу түн кара чапанын жамынгандан башталат.

Ошондой кечте терезеден көз салсам короодо килтейген эки ит жүрөт. Экөө тең жолбун көрүндү. Кызык, желкеми кашыдым. Тегеректе короочу итибиз көрүнбөйт. Же көрбөй калдымбы? Эмнеге үрбөйт? Балким, жолбун иттер этке кызганышып чайнап коюштубу. Тилиме тибиртке чыккыр, кансырап жаткан итими элестеткенде жүрөгүм «шуу» дей түштү. Боорум он толгонуп, итими аяп кеттим.

Аңгыча көзүмө Бозбаш урунду. Аяган итим чайналбаптыр, чарчап-чаалыкпаптыр. Секирсе таман алдынан чаң чыгат. Шилекейи чууруган селсаяк иттерге кошулуп баканга бой таштайт. Экөө секирсе бирөөсү, бирөө секирсе экөөсү карап турат. Эптеп согумга жетмектин амалын кылышат. Дүңкүлдөп тынч жаткыргыдай эмес. Эсим эки болду. Аяк-башымы жыялбай короого сүйрөлүп чыктым. Кудай уруп, же колума бирдеме илинсечи. Караңгыда жер сыйпалайм. Акыры бирдеме урунду окшойт. Уруп калдым. Тийгени каңшылады. Килейген дөбөттөр селт чочушту. Кирген тешигинен чыга албай жер тырмалашты. Кыңшылаган Бозбаш артынан куйругун түйдү. Ошончодон мен ыргыткан таш биздин итибизге тийиптир. Түндүн тынчтыгын бузуп, иттердин артынан айгайлап, мен калып калдым.

Ошо чуулгандуу түндөн кийин Бозбаш эл жаткандан кийин келип, таң заардан кетип калып жүрдү. Итаяк күндүз мелт-калт туруп, түнү бошоп калат. Ошо се-

бептенби, балдарым Бозбашты «батирдеги күчүк» деп жоктоочу болушкан. Кечке талаалап жүрүп, түн бир оокумда гана итаягын бошоткону келип жүргөн батирдеги күчүккө болгон ачуум тараган.

Арийне, жолбун иттерди короого баштап кирген чыккынчылыгын кечире албадым. Согумга сугун артып келген кандаштарына кошуп айгактап кууп чыккан мени ал кечире албады. Бирок экөөбүздү түшүнгөн бирөөсү табылып калаар деген үмүт эсибизди оодарып, ушул кезгече жүрөгүбүздү түпөйүл кылып жүрөт. Деги кантсе болот?!

2004-жылдын 26-октябрь.

ҮКҮ

Жер кулпунуп, күн ысыды. Көк чыкты. Адыр-талаалар, аска-тоолор гүлгө оронду. Жумуш кызыды. Тракторчу жер айдады. Дыйкан эгин септи. Малчы малын жайды, төлүн төлдөттү. Кыр-кырда жайылган козу-улак куушуп ойноду. Көпөлөктөр гүлдөн гүл тандашты. Күн нуруна бөлөнүштү. Алма, өрүк, мисте, бадам гүлүн ачты. Жалбырак байлады. Торгой, булбул таңкы үрүлдөн жаагы жанбай обон созду. Жаңы күндүн жаңы обонуна адамдар куштарлана кулак түрүштү. Кубанышты. Куштардын сайраганы аларды шыктандырды. Кетмен чаптырды, суу бурдурду. Дың буздуруп, бак тиктирди. Мээнет катуу болду.

Күн кечтеди. Жумуштагылар үйлөрүнө кайтышты.

–Эх, ушундай керемет күндүн эрте өткөнүн! – дешти козу-улак жайыттан келатышып.

–Моокум канганча көкөлөдүк ээ! Атаганат, дагы кичине тура турса не?! – дешти бутак, шакка жашынышкан көпөлөктөр.

–Эмеле безелене обон кайрып адамдарга кубаныч тартуулай баштаганда күндүн батып кеткенин карагылачы! – дешти торгой менен булбул өкүнгөндөй.

–Эртенки күнгө чейин, булбул!

–Танкы жолугууга чейин, торгой!

–Гуу-гуу, гуу-гуу! Менин кезегим келди. Түн меники! – деди эби-сыны жок калдайган Үкү.

Түн коюланды. Чегиртке, чымын-чиркей ызылдады. Саз боюнан бакалардын чардаганы угулду. Үкүнүн ай төгөрөк көздөрү оттой жанды. Балбылдап күйдү. Карангылык жандүйнөсүн чакчалекей түшүрдү. Куу тырмагын жаш бутакка бүлөдү.

–Гуу-гуу, гуу-гуу! Түн бакырдыкы! – деп гүүлдөй берди, уккандын үшүн алып...

ТАРБИЯ

Көлмө. Күнгө жекшемби болгондуктан жээгинде эл көп. Көпчүлүктүн арасында атасы менен баласы отурат. Атасы баласына кантип балык кармоону үйрөтүп жатат.

–Азыр биз балыкка жем таштайбыз. Жемди балыктар келип жейт. Анан кайырмакка курт же сөөлжан илебиз да, моминтип көлмөгө ыргытабыз.

А балык болсо баласына суудан кантип оокат таап, кандай тиргилик өткөрүү керектигин айтып келатып, токтоп калды.

–Жем таштайбыз, курт, сөөлжан салабыз деп жатышабы? Анда эле биз жыргадык. Куру сөз болбосо күтө туралы.

Бала балык: “Каяктан оокат келет?” – деп ойлонду. Ангыча үстүнөн жем ташталды. Суудан сөөлжан көрүндү. Балыктын көздөрү жайнай түштү. Табити сугалактанып, жемди “лып” сугунду. Бакалоорун учтуу бирдеме тилип кеткенсип “тыз” этти. Ага моюн сунбады. Кыл жипти ары чойду, бери чойду. Калкыма сууга чөктү.

Атасы баласына “Көрдүңбү?” дегендей баш жаңсады. Бала “Көрдүм” дегендей баш ийкеди. Серпмей тартылды. Балыкты көрүп бала аябай кубанды. Балык эми чоң көлмөдөн чакага түштү.

УСТУКАН

Жайлоонун төрүндө энеси баласын этке шыкады.

–Кечке ойноп курсагың деле ачкандыр. Мобу ысык шорпону ичип, эттен жеп ал, каралдым.

–Эт майлуу экен, жебейм!

–Алда катыгүн! Майлуу, жебейм дегени эмнеси, ыя?! Сен эми кичине эмессин, чоңойдун. Балакатка жеттиң.

– Энеси майлуу жамбашты баласына кайра сунду. – Жеп ал, каралдым. Көп жесең күчтүү болосун! Болбосо карышкырга берип коем.

Ошол маалда бозүйдүн капшытынан карышкыр өтүп бараткан. Сөздү угуп “тык” токтоду.

«Майлуу устукан экен. Баласы жебесе, мага берсин. Өзөк жалгап, жолумду улайын!» – деди кашабан шилекейин чуурутуп.

Оюнда сөөк мүлжүй баштады. Кычырата сугунду. Бирок аяк, биягына караса, сөөктүн өзү көрүнбөдү. Байкаса шилекейи суудай эле агыптыр. Анткени ал дайыма ачка жүрчү. Бирок кетирекей баланын мээримдүү энеси устуканды карышкырга бермек түгүл, эстегенге чолосу тийбеди. Балким унутуп калгандыр. А Кашабан үмүтүн үзбөй “Эт жейм, сөөк мүлжүйм!» – деп өзүнчө күбүрөп күтө берди. Арийне, жанынан чоң эне көрүнбөдү, токой эт жыттанбады. Ортодон итабар убакыт закымдады. Эт эмес, балээ көрүнбөдү.

–Түү, иттики! Адамга ишенген мен да келесоо! Чоң кишинин айтканы ушул болсо, баласы мага сөөк ыргытабы?! Кой, андан көрө бирөө-жарымы байкап кое электе жоголоюн! – деди карышкыр токойго кирип баратып.

КИМ КҮЧТҮҮ?

Күн ысык. Токойдогу жалгыз келмөнү котолошкон айбанаттар алыстан пилдин карааны көрүнгөндө эле жол бошотушту. Пил үйүрүн баштап келаткан.

- Мени жер үстүндөгү айбанаттардын эң чоңу , эң күчтүүсү деп жасаган сыйыңарга рахмат! Же андай эмеспи? Арстан баатыр, өзүң калыс болчу.

- Сиз айткандай, таксыр! Сиз чоңсуз, күчтүүсүз! Сиз сулуусуз! Ошон үчүн сизди урматтайбыз! - деди арстан мырза пилдин каарына калбайын деген тейде.

- Урматтайбыз! Сыйлайбыз! - дешти токой айбанаттары.

Баятан сууга жетпей өлө чаңкаган маймылдын кыжыры кайнады. Чоң болгону менен акылы жок пилдин акесин таанытайын деди. Ким күчтүү, ким айлакер экенин далилдегиси келди. Дарактан секирип түштү. Чириген дүмүрдүн коңулуна чыйпылдак чычкан кармап, пилдин жонуна кое берди. Карап турду. Чычкан туура эле кулакты көздөй жөрмөлөдү. Кулак түбүнөн «чыйк» үн салган чычкандын үнүнөн селт чочуган пил куйругун чычайтты. Кулактарын чапкылады, тумшугун көтөрдү. Өң-алеттен кетти. Эти дүргүдү. Анан бир бакырып алып, алды-артын карабай, үйүрүн таштап качып жөнөдү. Жардап тургандар таң калышты.

- Келесоолор десе, токой жаныбарларынын эң акылдуусу, сулуусу эле менмин! Биле жүргүлө, жүн баштар! -деп маймыл гана ууртун жалжайтып турду.

Бирок аны эч ким күчтүү, сулуу, айлакер деп айтпады, таазим этпеди. Канткен менен суу баарына жетти. Көлмөдөн чоң - кичинеси ыраазы болуп кайтты.

Чанкоосу канган маймылды уйку басты. Көзү жумулса эле чиркей мазесин алат. Тырманды. Желпинди. Дарактын кылда учуна чыга качты. Кутулбады. Же мазесин алган чиркей колуна тутулбады. Чиркей аерге да жетти. Айласы кеткенде бака балчака жалбарды:

- Бака балчак, а бака балчак, сенин үнүң керемет ээ? Андай керемет үн жок бу чөлкөмдө. А мобу чиркей дегениң ызылдап токой жашоочуларынын мазесин алды.

Сага тенелем деген немени ашка жүк, башка жүк кылбай жоготчу, бай болгур! Анан калса саздын бир эле ырчысы болуш керек да! Кандай дейсин?

Бака эчтеме дебеди. Көзүн тостойтуп, карды ачка экегин билгизди. Айлакер маймыл алдына дардайып жата кетти. Маймылга конгон чиркейди бака «лак» сугунуп коюп атты. Курсагын кампайтты. Чанкады. Өзөгүнө суу алгысы кычап көлмөгө секирди. Жээктен жылан жекирди. Буттары тыбырап саз ырчысы сорулду. Ойт бергенче буту жок байкуш крокодилге тоорулду.

- Бу алдуусу алсызын мойсогон куу заманда ашыкча жаралган эчтеме жок тура! Күнүмдүк тирилигибиз бири-бирибизге чырмалышкан экен. Пешенеге жазганы ушу болсо не кылалы?! - деп маймыл ууртун жыйганча үстүнө тор жайылды.

- Туура айтасың, тууганым! Бу жалган дүйнөдө ашыкча жаралган эчтеме жок! Бири-бирибизди керектегенибиз үчүн жашап жатабыз. Ошондуктан сен эми бизге кызмат кыл!- деди пенде.

- Макул болбоско чарам барбы? - деди жаңы тууганы башын шылкыйтып.

Кургакчылык башталды. Көлмө соолуду. Асмандан бир тамчы суу түшпөдү. Суусуз, чыктуу тоютсуз жашоо кыйынга турду. Өзөгү каткан токой айбанаттары чекеден өлө баштады. Өлүм эки буттуу канаттуу же төрт буттуу айбан экендигине карабады. Өлгөнгө кайгы болсо, карга-кузгунга майрам болду.

- Өзүмдү акылдуу катары эсептеген мен да табигаттын бу каатчылыгына айраң болдум. Алсыз экем. Бирок тор ичинде болсом да көлөкөдөмүн. Курсагым ток, кайгым жок. Жаным тынч. Балдарым жанымда. Арийне, токой жашоочуларына кайгы алып келген табигат каатчылыгына эч айла-амал табалбай башым катып турат.

Маймыл чындап кейиди. Үнү кудайга жеттиби эски таанышы үн катты:

- Кейинбе, тууган! Айласын сен таппасан, адамдар биз табабыз. Аз күндө токой кайрадан көктөй баштайт. Керемет жашоо келет. Анын баарына сен күбө болосун.

Пенде калп айтпаптыр. Айтканын тезеле аткарды. Арык казылды. Тоо суусун чөлгө бурушту. Аккан арыктан суу акты. Көлмө толду. Бак-дарак көгөрдү. Чөп улуу чыкты. Ач курсак тоюнду. Жайыт кенейди. Муктаждык азайды. Корукка айланды. Тегереги тосулду. Токой айбанаттары тукум улашып, жыргап калышты. Суусуз өткөн күндөрүн эстегиси келишпеди. Адамзатка токпейил карашты.

- Адам деген,- жалпыбыздын тууганыбыз маймыл колун жайды,- көрсө, жандуунун жанын азезилдин оозунан алып калган кудаанын жердеги периштеси тура! Жашасын адамзат жана жанга жагым климат! - деди биздин сүйүктүү тууганыбыз көктү карап.

2000-жыл.

УЯТ БОЛДУ

Бир жашар Нурбек чоңойгон сайын кежир болуп баратты. Өчөшкөнсүп күндө таңга маал ойгонуп алат. Апасынын колун байлайт. Уй сааса, үй шыпырса да кучагынан түшпөйт. Ошондо да апасы кубанат.

- Нурбегим азамат! Мага жардамдашат!

Ал эмне болуп калыптыр. Кээ убакта атасы жумуштан чарчап-чаалыгып келсе да ыйлап тосуп алат. Алдейлейт. Болбойт. Качан колуна алып, өөдө көтөргөндө тынчып калат. Атасы гезит окуйт. Бир колунда гезит, бир колунда бала. Тоскоол болот. Ошентсе да атасы кубанат.

- Нурбегим азамат, гезит окуйт.

Атасы менен апасы жумушка кеткенде Нурбекти чоң энеси карап калат. Ал небересин бешикке бөлөп коюп, жүн тытат, ийик ийрийт. Ушуну эле күтүп жаткансып, ал аң-

гыча бала ойгонот, чыргоолойт. Терметет. Көнбөйт. Өнгүрөп ыйлай берет, ыйлай берет. Ошентсе да чоң эне сүйүнөт.

- Нурбегим азамат! Жүн тытышат, жип ийришет.

Ошентип, селки небере чоң энесинин жонунан кечке түшпөйт.

Жылдар тез эле өтүп кеткенсиди. Нурбек мектепке келди. Караса класста орун калбай калыптыр. Өзү кырдуу жыйырма төрт бала отурушат. Жан-жагын элендей атасын, апасын, чоң энесин издеди. Көмөк күттү. Бирок, алардын жок экенин сезгенде, ызасына чыдабай ыйлап ийе жаздады. Муну дароо байкаган Жусу ордунан шып тура калып:

- Нурбек, кел, менин ордума отур,- деди.

-А сенчи? - деп сурады эжекеси.

- Мен туруп эле турам,

-Кой, сен мына буга отур,- деп эжекеси өзүнүн ордунан бошотуп берди.

Күндөр өтө берди. Баласы үчүн апасы көйнөгүн үтүктөп, китебин иреттеди. Атасы эсебин чыгарып, ботинкасын тазалады. Чоң энеси төшөгүн жыйып, тамагын белендеди. А Нурбек таза, тыкан бала аталып, башкаларга үлгү кылып көрсөтүштү. Бир күнү окуучулар мектептин багына ишембиликке барышты.

-Ишембиликке ата-энем келеби?- деп сурады Нурбек балдардан.

- Жок. Биз менен эжеке болот. Өзүбүз эле иштейбиз,- деп жооп беришти классташтары.

-Кантип?! - Нурбек колуна кетмен-күрөк, шыпыргы алып, булгангысы келбеди. Окуучулар аны ортого алышты.

- Кантип, кантип?! Жөпжөнөкөй эле. Качанкыга дейре ата-эненди карайсың. Уят го акыры. Окуучу да сендей болобу? - деп чурулдашты.

Нурбек кызыл чоктой кызарды. Уялды. Бети чымыраганынан баш көтөрбөй иштеди. Кыздарга жардамдашты. Түш оогондо чарчап-чаалыгып үйүнө кайтты. Апасы

чоргодон суу ташып жатыптыр. Чуркап барып колунан челекти ала койду. Апасы чочуду, таң кала тигилди.

- Ой, сага эмне, жин тийдиби? Бас чечин, булганасың! Өзүм эле ташыйм.

Отун жарып жаткан атасына жакындады. Балтасын ала коюп жардамдашкысы келди. Атасы жинин келтирди.

- Ой, сен эмне соосунбу? Тур мындай. Бир жерини чаап аласың. Сенсиз эле жетишем.

« Апаке, мен эле ташый коёюн, атаке, мен эле жыя коёюн» деп айталбады. Мындай иш башынан өтпөгөн соң, айтыш кыйынга турду. Чоң энесине чуркады. Чоң энеси шырдамал шырып, ийнесин учуктай албай кыйналып жатыптыр.

- Чоң эне, келиңиз мен саптап берейин,- деди сылык гана.

- Кой каралдым, колуна ийне киргизип аласың. Өзүм эле саптап алам.

Нурбектин эми чындап каңырыгы түтөдү. Кичинесинен эркелетип, кара жумушка үйрөтпөгөндөрүнө капаланды. Ызаланды. Көздөрүнөн жаш мөлт-мөлт куюлду. Коркуп кеткен ата-энеси үйрүлүп түшүп, тегеректешти.

-Силер эмне, мени кичине дейсиңерби? Эркелетип, ак кол кылып тарбиялап... Бүгүн балдардын алдында өлбөгөн гана төрт шыйрагым калды. Мындан ары киришпегиле! Бардык жумушту өзүм жасайм! Өзүм!...

Эмне кылаарын билбей карбаластап калган атасы, апасы, чоң энеси Нурбектин алдында катуу уят болушту. Неге?!

ТАНАПИС

Танаписте балдар коридорго толуп кетти. Чоңураактары салабат күтүп, кичинекейлери ызы-чуу түшүштү. Божурашып сүйлөшкөнү, китеп окуганы, тышка ашыкканы канча дейсин. Кетирекей Мыктыбек класстан чыга берээрде Адан агайды сүзүп алса болобу. Кечирим суро-

ого үлгүрө албай туталанган шок бала же чуркап кете албай, же туруп кала албай кызык абалда калды.

- Эч нерсе эмес, эч нерсе эмес. Этият болуш керек, бара гой эми,- деди башы саландаган Мыктыбекти эркелете көкүлүнөн сылап. Анардай кызарып кеткен баланы көп уялтпайын дегендей Адан агай шыпылдай басып кетти.

«Каап, кетип калды. Кечирим сураш керек эле. Карачы, какаганга муштагандай танапис боло калганын кара! Жоругум жолдо калсын. Кайдан да чыга калдым экен танаписке» - деп өкүндү башын кашып.

Киришке конгуроо кагылары менен Адан агай кирген класстын эшигин какты. Эшик ачылып, карыя мугалим баш бакты.

- Аа, бу сенсинби? Кел баатыр!

Мыктыбектин тамагы буулуп, үзүл-кесил мукактанды.

- Агай, ке-чи-рип коюңуз. М-мен, ко-ку-сунан...

- Анан сеники жакшыбы, кишиге урунуп. Окуучу деген кичи пейил, таза, тартиптүү болуш керек. Кой эми өткөн ишти унуталы. Келгениңе ыраазымын. Жакшы болуу аста-аста... деди чын көңүлүнөн.

«Кечирген жок. Жооткотуп жатат,- деп ой жүгүрттү, не дээрин билбей астанада калган Мыктыбек. А кокус, эртең окуучулардын жыйынында айтсачы. Улууларды, агай-эжелерди сыйлабаган окуучу окуучубу? десечи. Анда көпчүлүктүн арасында катуу уят болуп калам го? Кой дагы барып кечирим сурайын»- ичинен ушундай деп күбүрөп, бою башын түзөдү. «Башынды көтөрүп, өзүңдү эркин карма. Айта турган кебиң так, түшүнүктүү болсун» - деген эжекесинин насаатын эсине салды. Эшик тык-тык кагылды. Класс ачыла бергенде көз айнекчен агай көрүндү.

- Ой-бой, сен дале турасыңбы? - деп сурагыча Мыктыбек түзөлө калды.

- Агай, күнөө менде. Кечирип коюңуз!

- Ээ, азаматтын шакылдаганын кара! Кечирдим, кечирдим. Бирок, күнөө сенде эмес. Класс жетекчинде, билдинби? Бар эми сабагына!

Мыктыбек бу сырдаана кепке дагы түшүнө бербей, узун коридордо ойлуу баратты. Сырдаана кептин сыры эмнеде?

ЭРИНЧЭЭК КОНОК

Бир күнү карга кумурска менен достошкону келди. Жаны досу кучак жайып тосуп алды. Дасторкон жайылды. Түркүн чөптүн жыттуу бүрү менен жемиши, ширин дан менен таңкы щүүдүрүмгө толтурулган чөйчөк коюлду. Шилекей чууруду. Мээнеткеч досу коногунан эчтеме аябады. Болгон сый-урматын көрсөттү. А жеп-ичкени келген карга көз ирмемге тынбады, оозун жыйбады.

- Урматтуу каргатай, сен ичип-жеп олтур. Эч тар-тынба. Кээчетен аягына чыкпаган ишим турат. Ошону бүтүрө салайын, - деди кумурска бир оокумда кабатырлана.

Карга не демек, дасторкон четинде өзү жалгыз калды. Кулкуну куркулдап, тамактын ширесинен тандап жеп, мына эмесе деп жамбаштап алды. Курсагы челкейип тойду. Кечке олтурду, кумурсканын иши бүтпөй койду. Уйку басты. Үргүлөп, көзү араң эле ачылып-жумулуп атты. А кичинекей досу бирде күрөгүн ала чуркаса, бирде дан, чөптүн бүрүн ташыйт. Буту-бутуна тийбей чуркайт. Акыбети кайтып, көптөгөн кампа толду. Ошондо да тыным албаган кумурсканы карап олтуруп чарчаган карга керилип-чоюлуп, түзөп бойду:

- Ээ, күкөнтай, биртке эс алчы! Арбайып белиң үзүлгөнү калыптыр, - деп челкейген курсагын сылап койду.

Мээнеткеч кумурска какылдак досу бир жылдык азыгын жеп койгонун көңүлүнө албады. «Макул, эс алса алайынчы» деп коюп күрөгүн таштап, шыпырынып кирди. Чөпчардын кашегин чыгарды. Каптардын оозун бууду.

- Ыя, досум! Качан жаныма келесин? Качан чер жаза сүйлөшөбүз? Качан эс аласың? Сени күтө берип чарчадым, эриктим.

- Сабыр кыл, каргатай, аз калды. Балта көтөргөнчө дөңгөч эс алат. Күрөктү таштап шыпырынып киргеним же шыпыргыны коюп кап-кап толтура дан ташый баштаганым - менин эс алганым. Биз ошентип иш арасында иш алмаштырып эс алабыз, сен ага таарынба! - деди кумурска досу мурутун жанып.

А карга оорутпай башты: «Кайда барсам менин ырыс-кым жолдо тура! Кумурска менен достошуп эригип өлүп кетпейин. Анан сөзгө сараңдыгын кантесиң! Шааншөкөттү сүйгөн жаным коколой калбасын! Кукентай, жумушун бүткөндө дагы бир кайрылып өтөөрмүн. Ага че кош бол!» деп караанын үзгөнчө шашты.

Силерге кайсы дос жакты?! Айткыла бачым, оорутпай башты!

2004-жылдын 24-ноябры.

КАЕРДЕ МОМПОСУЙ КӨП?

Нурбол айылга тез-тез каттап турат. Аякта кой-ай деген киши болбойт. Антишпейт да. Ошондуктан керелден-кечке ойнойт. Ат минип, ой-тоону кыдырат. Короз уруштурат. Сууга чөмүлөт. Чуркайт, күлөт. Ошентсе да оюнга тойбойт. Анын оюнда айылда момпосуй көп имиш... Өрүк, карагаттын ордуна даракта момпосуй өскөнүн өз көзү менен көргөнүн, үзүп жегенин айтып түгөтө албайт. Бирок айылда узакка туруп калса:

–Момпосуйдан жадап кеттим, шаарга кетем, – деп кежирленет.

Шаарга келип, айылда калган момпосуюн сагынат.

–Айылга кетебиз, айылга жашайбыз. Аякта момпосуй көп, – деп туруп алат. Жер тепкилейт. Атасынын айласы куруганда эркесинин ою менен болот. Эртеси жөнөп калышат. Айылга барып түшкөндө эле момпо-

суй кайрадан мөндүр болуп жаай баштайт. Жей берип тиши ооруйт. Айылдан кызыгы тарайт.

– Шаарга кетем, – деп чыр салат. – Биякта тишим ооруй берет экен.

Ошентип бала кежирдигин сезбей, быйыл төрткө толду. Көктөм чыкса атасы сүннөт тоюн берем деп жүрөт. Бирок момпосуйду мөндүрдөй жаадырып, анын ою, жолу менен болгон чоң атасы менен чоң энеси ошо айылда жашаарын, Нурбол алардын жакшы көргөн эрке небереси экенин эмдигиче билбейт окшойт.

А силер билесинерби, кымбаттуу жаш достор! Билсеңер, чыр баланын атынан чоң атасы менен чоң энесине ырахмат айтып койгула! Мен силерден суранам. Анткени сыйкыры көп жакшы сөздү, ал эми үйрөнө баштайт да.

КУЙМАК

Абдырай менен Салкындын апасы куймак куйду. Ал абдан таттуу болду.

– Мен куймакты жакшы көрөм, – деди Абдырай аптыга сугунуп.

– Мен сенден да жакшы көрөм, – деди Салкын андан калышпай.

Аларды алдыртадан байкап турган эжеси Гүлайым:

– Жакшы көрүү аздык кылат. Ал үчүн жардам бериш керек. Ошондо жегениң таттуу болот! – деди.

ПОРТРЕТ

Аяздуу кыш. Кар сампарлап жаап, айлана аппак. Терезеден сампарлап жааган карды кызыга караган балдар конгуроо кагылганда ордуларына отурушту. Сабак башталды. Үчүнчү класска сүрөт сабагы болчу. Эжеке сабактын темасы “Натюрморт” деп жазды. Столдун үстүнө көз жоосун алган ар түркүн букет гүлдү, боору кызыл алма салынган чөйчөктү, көөкөр менен чы-

ныны өз өзүнчө койду. Сабактын максатын, сүрөттү кантип тартуунун жолдорун түшүндүрүп: «Каалаган темаларды тарткыла!» деди.

Кагаздар шуудурап кыл калемдер боекко түштү. Бири букет гүлдү, экинчиси алманы, үчүнчүсү көөкөр менен чыныны тартты. Бир гана Алтынайдын сүрөтү эч кимдикине окшободу.

–Алтынай, сен кимди тартып салгансың? – деди портретти үнүлө караган эжекеси.

- Апамы... Мен апамы аябай сагындым! – деди кыз каңырыгы түтөп.

–Апаң кайда эле?

Алтынай үндөбөй апасынын сүрөтүн чиймелей берди.

–Шаарда, ооруканада жатат. Көптөн бери жакшы боло албай жүрөт, – деди аңгыча жанаша отурган тапан кыз.

–Кечирип кой, Алтынай, билбепмин. Көрөсүң го, апан сөзсүз жакшы болуп кетет. Келсең, сен экөөбүз азыр моминтип койсок, апанын кабагы ачылып, күлүмсүрөп калат. Денсоолугу жакшы гана киши күлүмсүрөйт эмеспи, туурабы? – деди эжекеси сүрөткө кыл калемин тийгизип.

–Ой, чын эле... – кыздын ууртуна күлкү жайылды, капасы жазылды. Анан кыл калемин колуна алып, сүрөттүн алдына: “Апа, тез сакайып кетиңиз! Биз сизди сагындык!” – деп жазып койду.

КИМ БОЛСОМ?

Канат «Чонойгондо ким болсом?» – деп ойлонду. Кыялында фермер болду. Мал бакты, жер айдады. Врачтыкты тандап, укол сайды. Болбоду. Мугалим болуп, бала окутту. Учкуч болуп, көктө сызды. Паровоз айдады. Соода кылды. Бу да жакпады. Бутун учкаштырып, колдорун кайчылаштыра башына жазданып жата берди. Кесип тандоо оной эмес экен? Ал үчүн катуу мээнеттениш керек тура! А Канат мээнеттенбей эле май көл, сүт көлгө жеткиси келген. Ошондуктан ага жетүүнүн

оңой жолун таппай көгөрүп жата берди. Төмөндөн атасы үн катты:

–Ээ, Канат, ал жерде эмне жатасың, уулум?

–«Ким болсом?» деп ойлонуп жатам, ата.

–Ошо да болчубу? Алдын билим ал, өнөргө ээ бол! Билим менен өнөр түбөлүктүү. Ошондо сен адам болосун. Билимдүү, өнөрлүү адам – чыныгы адам! А чыныгы адам сага окшоп там үстүнө чыгып алып: «Ким болсом!» деп ойлонбойт. Түш бери, сабагыңы оку, мээнет кыл! – деди атасы. Атанын сөзү – акылдын көзү эмеспи. Көнбөскө чара жок.

БААТЫРЛЫКТА КИЧИНЕЛИК ЖОК

Дене-боюн балкыткан күн нуруна далысын салып жыргап отурган чымын коңшусу качырды көрүп, утурлай басты.

- Жол болсун, баатыр! Күн чыкпай кайдан шашып?

Качыр жооп кайтарыштын ордуна эчкире ыйлап жиберди. Колжоолугун алып чыгып, жаш жууган жүзүн сүрттү.

- Үйдөн, Чыке! Мен сага арыз менен келдим. Жайытка бараткан жеримен арстан кармап алып төпөштөп салды. Бүгүн эле дейсинби! Куданын куттуу күнү төпөштөйт! Чондугун салат. Кыскасы, күн көрсөтпөйт! Качан көрбө, мага сугун артып жүрөт! Эр көкүрөк жайың бар, арстанды тартипке чакырып койчу, бай болгур?! - деди кудайы кошунасы качыр бугун чыгарып.

Чымындын баатыр дегидей деле түрү жок, көзгө араң илинген эле кичине жаныбар. Бирок кичине болгону менен качыр айткандай эр көкүрөк неме. Ошонусунан уламбы, дароо макул болду. Суу жүрөк кошунасын ээрчитип алып, арстанга барды. Ток этер жерин айтып, арстандын жүрөгүнө кол салды.

- Арстан мырза, биз сизди билебиз. Сизди карап бирөө бышкырбайт. Уунуз жүрүп турат. Арийне, төбөнүз көккө жетсе да кудайыңызды ойлой жүрүңүз! - деди кашка чымын мырзаларча каада күтүп.

- Ойлобосом колунан не келет, кибиреген кинкилдек! Мобу бакзандай муштум тумшугуна тийсе быт-чытын чыгат, өпкө-бооруң үзүлөт! Ошондуктан экинчи көзүмө көрүнбө!

- Чоң болгонун менен акылыңыз кем көрүнөт, мырза! Болгону, менден ыракым күткөндөргө тийишпей жүрүңүз деп суранып жатам. Айтканыма көнбөсөңүз өз убалыңыз өзүңүзгө. Кактабай каныңызды сором!

Арстандын чыдамы чыркырады. Башкадан күтсө күткөндүр, асти, чымындан мындайды күтпөптүр. Жини кайнады. Бакандай оор муштумун ишке киргизди. Урду. Тиштеди. Ырылдады. Тиштерин тиштерине кайрап ша-кылдатты. Чымын да бош келбеди. Муштумун тумшугуна мээледди. Алы жетишинче сокту. Тепти. Тызылдата чакты. Жин кайнаган көзүнө найза болуп сайылды. Анан көрүп ал кыямат-кайымды. Экөөнүн кармашынан жан-жаныбарлар туш-тарапка чачылды, дыргаяктап үрктү. Көп муштумду арстан жеди. Чымынга сокку жетпеди. Арага түшүп эч ким келбеди. Женилип баратканын арстан төрө илгертпей туйду. Убакыттан утту. Куйругун түйүп чытырман токойго кире качууга үлгүрдү. Кантип көкбет чымынга тутулганын билбей калды. Ошон үчүн караңгы жерге жашынды. Артынан кууп жетпей арманда калган чымын токойду жаңырта кыйкырды:

- Арстан мырза, кулагыңызга күмүш сырга! Мындан ары менден ыракым күткөндөргө тийишпей жүрүңүз! Ошондо кечиримдүү болосуз!

Ушинтип, чымындын эр көкүрөк экендиги билинди. Качырга ак кызматын көрсөтүп далилдеди. Көрсө, баатырлыкта кичинелик жок экен. Эрдикти качан кылсаң деле боло берет тура! Ишенбесең, чымындан сура. Ошол окуядан кийин арстан мырза чымынды көргөндө эле куйругун кыпчып, токойго кире каччу болгон тура. Же андай эмеспи?!

2004-жылдын 13-декабры.

ЖАЙЛУУ КОНУШ

Кунаажын ошо күнү адашып кетти. Үйүнө барчу жолду таппай ары мөңкүдү, бери мөңкүдү. Төрт аягы тынбай тыбырады. Коктудан кокту, мойноктон мойнок калтырбай тинтти. Бакыраң көз, сүйкүмдүү музоосунун үнү угулуп калабы деп жерге жата калып тыншады. Аянычтуу мөөрөдү. Караган - черге тилинди.

Түн каракчысы тоо-ташты күүгүмдөтө боеой баштады. Эчтеме көрүнбөй калды. Үрөй учурган карангылык коюланган сайын кунаажындын жүрөгүн коркунуч бийледди. Жылгадан чыккан үндөрдөн музоо кезиндегидей калчылдады. Коркконунан ырайым сурай мөөрөп ийип атты. Тааныш короосунун жытын искей таноосун көккө кезеди. Ана табылат, мына табылат менен токойдун түпкүрүнө кирип кеткенин андабай калды. Тындай караса жалгыз көз булакка жете келиптир. Таңдайы катып турса да булактын шылдыр үнүн каалабады. Ары басты. Коркконго кош көрүнөт болуп түбүнөн омкорулган бак-дарактын соройгон дүмүрү, жалама асканын сүрү жалтантты. Алайган көздөрү ансайын алайды. Таноосунан буу сызыла күшүлдөдү. Жадеп үмүтү өчүп баратканда көзүнө бүлбүл жанган жарык чачылды. Сүйүндү. Атырандап чуркады. Жетти. Түрсүлдөп соккон жүрөгү ордуна келгенсиди. Каалганы тык-тык какты. Көп күткөн жок. Эшикти азууларын айга жанган жолборс ачты.

- Саламатсызбы, тууган? Адашып калдым. Бүгүн сиздин үйүңүзгө түнөп кетүүгө ыракым кылыңыз! - деди кунаажын жалдырай тигилип.

- Сарала, сенсинби?! - кубанып кетти жолборс түнкү конокко. –Кел, кел, төргө өт. Жакшы конок айттырбай келет. Ушинтип ара-чолодо бириң болбосо, бириң кирип турсаң. Билсең, токойдогу эң жайлуу, жанга тынч конуш ушул! Учурунда келипсиз, көптөн бери казандын бетин көрөлөк элем. Казан асайын, жайланып отур.

Кожоюн кичипейил көрүндү. «Бүгүнчө консом, эртен музоомун жанында болом. Экинчи алыскы жайытка чыкпайм!» деп өзүн-өзүн жубатты. Жайлуу конушка туш келгенине ичинен кудундап, кубанып атты. Маалкатпады. Сарала кунаажын төрдөн орун алды. Көңүлү тынчыды.

Бирок өзүнүн жайлуу конушунда отурган жолборстун көңүлү тынчыбады. Казанын асышы асты, арийне, анысы бош экенине көңүлү чапты. Ошондуктан куйругу бултактап, табитин тамчылаткан түнкү коноктун бакырайган көздөрүнө жүрөгү элжиреп, шилекейи чуурупчууруп кетип атты...

2004-жылдын 29-ноябры.

ИЙНЕЛИК

Кечки салкында ийнелик адатынча көлмөгө ууга чыкты. Айланып учту. Олжосун издеди. Дирилдеп көккө көтөрүлдү. Куушурулуп сызып түштү. Тимеле согуш учагындай сүрдүү жүрдү. Аны көргөн чымын-чиркей кирээрге тешик таппай карбаластады. Тосток көз бирөөлөрдүн көз жашы менен эсептешпеди. Кызыкпады. Ууга чыккан кычуусун кандырыш үчүн жырткычтыгына барды. Оюндагысын жасады. Алсызын илип кетти. Алдуусун кууп жетти. Бырча тиштеди. Жумурткасын майкандады. Заматта буркан-шаркан түшүрүп, кан кууруп ийди.

Ошо кечте тишине жарытылуу бирдеме илинбей кыжыры кайнап жүрдү. Андыды. Бирөөсүнүн артынан сая түштү. Колунда турган олжосун коколлоп, кан күсөп турду. Жан ширин экен. Анысы жан далбастап боюн сууга урду. Жанын куткарды. Канаттуу жырткыч түнөргөн суунун үстүнөн жакын учпоо керектигин билет.

Арийне, жадыбалдай жаттаган заң-закүнү уунун кызыгында эстен чыгып кетет экен. Өзү да кантип жакын келгенин аңдабай калды өңдөнөт. Коркунучту сезгенде

кайра артка күүлөндү. Алдастады. Алайган көзү алайды. Шашты. Дене-боюн калтырак басты. Себеби анын да душманы көп. Күтпөгөн жерден аңдып турушу мүмкүн. Анда эле ойрону чыгат. Ойрону чыгаарын туйду. Багытын өзгөрттү. Күчтөнүп өөдө көтөрүлдү. Дагы кичине алыстай түшсө, кутулуп кетээрин ойлоду. Жанын оозуна тиштеп бар күчүн жумшады. Канаттары болуп көрбөгөндөй дирилдеди.

Бирок, байкушту күүлөнтө койбой, көлмөдөн атып чыккан сары жон балык “ап” этип, жутуп койду. Анткени анын да курсагы ач болчу. Көлмө жыбырчыктап барып токтоду. Уюлдашкан майда толкундун жарпы жазылды. Ошентип, тосток көз жырткыч көнгөн көлмөсүнөн оокат табам деп жүрүп, ошол күндүн кечинде өзү да башка бирөөгө жем болгонун сезбей калды. Тагдыр кандай катаал?!

КОРОЗ

Танга жуук кызыл короз чакырды. Күн кылайды. Жерге жарык түштү. Колу-коңшу, айыл-апа ойгонду. Чымчыктар чырылдады. Куштар сайрады. Адамдар жумушка ашыгышты. Чоң эне уй саады. Сүт тартты. Небереси тоокторго жем чачты. Тандыр кызытты. Тандырга чоң энеси май тооч жапты. Жаны тартылган каймактан мыкчыма жасады. Ширин күрүч менен саарлык ичишти. Чоң ата өзүнө сур жоргону, небереси Досболго керкашка кунанды токуду. Жайлоого камынды.

–Уулум, даярдан. Минжылкы жайлоосуна барып, кымыз ичип, тодогулардан кабар алып келели, – деди баланын оюн тапкандай.

–Чоң ата, жайлоого да күн чыктыбы?! – деп кызыга сурады небереси.

Чоң ата баланын кубанганын сезип, маалкатпады. Жообун бачым берди.

– Короз кыйкыраар менен күн жарым ааламга нурун чачты. Күн чыккан жерде жашоо бар. Турмуш-тиричилик башталат. Завод-фабрикалар иштейт. Адамдар үй курат, эгин чабат. Аларды догдурлар оорубасын деп карап турат, – деди жетине албай.

Баланын оюна чоң атасынын айткан жообу төп келди. Керкашка кунанын теминди. Карыянын соңунан жол тартты.

“Демек, бардык жерге күн тийип, адамдар ойгонгон турбайбы. Ах, кандай сонун! Эгер менин кызыл корозум болбогондо жарым аалам эмне болот эле?” – деп ойлоду Досбол чүчүлөп баратып.

Чынында ушундай эмеспи!

АДАМ БОЛОТ ДЕГЕН УШУ

- Ата, ата! Досбол турду! Досбол турду!
- Төрттөгү Нурбол аркы бөлмөдөн чуркап келди.
- Турганына ишенбейм?
- Эмнеге ишенбейсиз?
- Досболдун ушинтип жөнеле тынч турганына.
- Эмнеге?
- Себеби, ал уктаарда аркырап ыйлап, тураарда даркырап турат. Апасын кыйнайт. Бүгүн неге ыйлаган жок?
- Бүгүн анын туулган күнү да, ата. Үчкө чыкты.
- Аа, ыйлабай турганы ошондон. Адам болот деген ушу.

2005-жылдын 22-январы.

БАЛАТЫ

Балаты тоо дарагы. Жылдыздар жерге түшпөсүнө кам көрүп, асман челип өмүр сүрөт, калаты. Ал көк асманды тиреп турган арча баласы. Жайы-кышы жапжашыл көрүнгөн чырайлуу өңүн, жаштык түсүн көктөн алган. Өңүндө жок карасы, оюнда жок карасы. Тенирдин сүйгөн

дарагы. Жыл бою жашыл кымкап жамынып керилгенин карачы! Кылымдарды карытып жашап келет балаты...- Жыл тоскондо, көк тиреп кооздоп турат аянтты. Анткени эски жыл, жаңы жыл арасы ансыз өтпөйт! Бутак-шагын түркүн оюнчуктар кооздойт. Балатыны тегеренип ойноп, белек тараткан Аяз атасыз, Аяз кызсыз жаңы жыл өтпөйт.

Президенттик балатынын чыгып даңкы, айыл-апа, жер-жерлерден чакырылды таланттуу балдар-кыздар, окууда көтөрүлгөн баркы. Балакай Досбол ал майрамга алыскы тоолуу айылдан келди. Анткени президенттик балатыга жолдомону окуудагы мелдеште жеңди. Жаңы жыл майрамында көпчүлүккө ырдап, бийлеп, кут түшкөн айылы тууралуу айтып берди, таң калтырып балды.

- Чоңойгондо токойчу болом! Экологияны сактайм. Жаратылышты коргойм, өнүктүрөм. Кыргызстандын капчыгай - төрүн карагай, арчага толтурам! Атажурт-тун байлыгын арттырып, Кыргызстанды өзгөртүүгө сөз берем! - дегенде күтүрөтө кол чабылды. Президент колун кысты. Мандайынан сүйдү. Бала кубангандан көөдөн керди. Себеби жаштын тилегин берет дейт, жаштайынан ойлогон элди.

Келечек балдардыкы экен го! Гүлдөтүп туулган жерди, дүйнөгө даназа кылганы Тенирдин көзү түшкөн Досбол деген азамат бала атайын алыстан келди. Андыктан дүйнөнү өзгөрткөнү келген балага жол берели! Ага балатынын өңүндөй жашыл жол, бакубат келечек каалап, жылдыздай жайнаткан молчулугун көп терели!

2005-жылдын 15-январы.

КЫШТЫ КИМ ЫЗАЛАЙТ?

Жандуунун кулак-мурдун тызылдатып, кыш каарын төгүп келди. Айылдын балдары кышты аябай күтүшкөн. Кардын көз ачырбай көп жаашын самашкан. Алардын тилегин орундатайын дегенсип, бир күнү эле кар опойто жаап салбаспы.

Балдар кубангандан чаналарын даярдашты. Өтүктөрүн майлашты. Жылуу кийимдерин белендешти.

Кыш үшүтүп келди. Карын сампарлап жаадырды. Көзачып жумганча талаа-түздү, аска-зоону, кыштак-шаарды ак шейшепке ороп койду. Терebel кар бүртүкчөлөрүнөн жомоктогудай сыйкырдуу түргө келди.

Балдар тоого ашыгышты. Оюн курушту. Тигине, үчөө чанага чиркелишип, кудум космосто учуп бараткандай кубанычтуу жылмайышат. Куушуп бараткан лыжачылардын жүздөрүнөн нур тамат. Кыркаар тартып төмөнгө зуулдап бараткандардын сүйүнүчтөрү коюндарына батпайт. Балдардын шайыр күлкүлөрүнөн айыл үстүндөгү адыр салтанат - шаңга чулганган.

Коюн - колтугуна кирген суук аларды үшүтмөк тургай, кайра көк муштум балдардын таман алдында көк музга айланып жатты. Алар үшүгөн колдорун кез-кез үйлөп коюп, суукту тоотпой жыргай беришти. Ызгаар суук бети-колду канчалык аймалаганы менен оюндун кызуусуна баткан балдарды жене алчудай эмес. Ызаланган аяз улам өчөшүп жылгаяк тепкендердин жолун торойт, кулак-мурдун чымчылайт. Аларды үшүтүп, ыйлатам, ызалантам дейт. Жалынткысы келет. Борошо - куюнун сапырылтып, бир маал боздоп алат. Кудум Пушкиндин “Кышкы кеч” деген ырындагыдай:

Мунарыктап борошо уруп,

Кар тозонун уйпалайт.

Бирде жырткыч айбанча улуп,

Жаш балача бирде ыйлайт...

Бу ак толкундуу аалам чөлкөмүндө “бийлик жалгыз гана меники!” дегендей түр көрсөтөт. Бирок, көк муштум балдар ага баш ийер эмес. Кайра кыймыл-аракеттен бүткөн бойлору дуулдап, жылгаякка алаксышат.

–Баарын жеңип келатам! Дарыя-булакты, көлмө-сазды алеки саатта тондуруп музга айланттым! Аюуну чээнге киргиздим, каркыра-турнаны жылуу жакка айдадым,

булбул менен торгойдун жаагын бастым... Асти, мынабу чуру-чуу түшүп, ойноп жаткан дүйнө капар балдарга алым жетер эмес! – деди айлананы ичиркенте карап.

–А биз сенден коркпойбуз! Сен ызгаар суук болсоң да биз сени аябай күтүп жатканбыз. Сен келип, жылгаяк тээп жыргап калбадыкпы! Канчалык бизди ичиркентпе, биз сенден жалтанбайбыз. Анткени сага жадеп көнүп калганбыз, денибиз сак, көңүлүбүз куунак! Ха-ха-ха! – деп, балдар таза абаны жаңырта күлүшөт.

Жылуу сөзгө жибий түшкөн кыш уялганынан этегин жыят. Балдардын албырган жүздөрүнө, күлмүндөгөн көздөрүнө тике карай албай жалтана түшөт. Коюн-колтугунан качып чыгат. Кызык! Ал жыл сайын ызалантам деп келип, кайра өзү ызаланып кайтат. Анткени, биздин айылдын балдары ушундай чымыр, сергек, чыдамкай. Ошондуктан кыш ызгаарын тоотушпайт. А силердечи?!

КӨПӨЛӨК

Керметоодон күн күлмүндөй көрүндү. Күндүн көрүнгөн көзүнө кубанган карга «Каа-ак!», «Каа-аак!» каркылдады. Күкүк күкүктөп, короз кыйкырып коштоду. Көндүйнө кыймылга келди. Күн кереметине көпөлөк кушубак керилди. Канат күүлөдү. Көккө көтөрүлдү. Көйкөлө көпкө көкөлөдү. Көлкүлдөп кубанды. Кош канатын күнгө кактай көктө калкыды. Кудурети күчтүү күн касиетине киринди.

Капыстан көзүнө коркунуч көрүндү. Коркту. Карбаластай калдактады. Каухар көзү кумсарды. Көрсө, көркөмү кооз көпөлөк калдайып көрүнгөн көлөкөсүнөн коркуптур. Кудурети күчтүү кудай коркок кургурду коркпос кылып кубултту. Көкүрөк күчүн көбөйттү. Күчү көбөйгөн көпөлөк каалгып келип кыпкызыл кызгалдактын кырына конду. Кызгалдакка конгон көпөлөктү кетирекей Карыбек капыстан көрдү. Көктөмдө келген

кубанычын койнуна каталбай кубанды. Көйкөлгөн көпөлөктү кармалап көргүсү келди. Ага көпөлөктүн кыймылы кызык көрүндү. Кочкул кызыл, кара көгүш көрүнгөн керемет кетирекейге карматпады. Көпкө кубалатты. Кичкинтай курбусунун кудундай кубалаганы көпкө кербездене көкөлөгөн көпөлөктүн көңүлүн кызытты. Карыбекти коштоп каткырды. Көөдөнүн кере көкөлөдү. Кетирекейдин кудундаган кабак-кашына, кебете-кепширине карап, көпөлөк кичине карматып койгусу келип кетти. Кош канаты калкылдап, күлкүчү курбусунун колуна конду. Кыялы кыйырга кеткен Карыбек курбу-курдаштарынын катарында кербездене кубанды. Колундагы келбети кооз, касиети күч көпөлөктү көңүлдүү карады. Көкүрөгүндө катылган керемет касиетти кадырлашынын кулагына күбүрөдү. Көпөлөк көңүл көтөргөн кабарды кызуу кабылдады. Көп күттүрбөй кайрадан көккө канат күүлөдү. Күлкүчү Карыбек калпагын көккө көкөлөттү.

2005-жылдын 14-январы.

ТАСКАРА

Теңир таскаранын тагдыр-табитине тарпты тартканбы, таң түрүлбөй табакташтарын таңдантып тарпка тап таштады. Табакташтарын табалагандай табити талыганча талпандады. Төбөдөн тоо, талаа-түздөгү төрт –түлүк, тай-тулак, тоочул теке, топоздор турнабайга түштү. Талбады. Талаа, түздү тегерене турнабайын туш-- тарапка туштады. Тарпты табуудан түнүлбөгөн таскаранын тыржыйган тамаксоо табити тим тургуздады. Туш - тушка талпынтты. Түнөргөн түркүктүү тоолордон томолонуп, турнабайы таштуу тектирге тоорулганда талтөөндөй тарпка табити түштү. Тамактын татынан торго түшпөстүн тейинде таскара тектирдеги тырайган тарпка табитин төрт талытты. Табити тамчылап, талаага топоз тырайганын тааныды.

Тоо тунжурап теребел тамаксоо тарпчылардан тазадай түнөрдү. Тооктун түшүнө таруу түнөгөндөй, таскара түшүндөгү топоздун тарпынан түнүлбөй таңзаардан турган. Түнүлбөгөн тапты. Тапкан талпынды. Тарпчыл таскара табитин ташытып, тапкан тапалактыкы таризде тартайган тарпка тоголонуп түштү. Талпаңдап түзеле талыган топоздун төбөсүнө тасмалын таштады. Төбөдөн тыйын чычкан тобурчагын «топ-топ» төмөнгө томолотту. Тарпчы тыйын чычканга тасмалын тарытпай тултуйган тилинен тартты. Темир тумшугу топоздун төшүнөн тарткылады. Тойгончо тойлоду, таттуу төштөн татты. Томукту тоодой тарткан тасырайган турнабай тазбашын текеберлене тейтеңдетти. Телмире топоздун тарпына тигиле тумшугун түйрүдү: «Түү-ү, тарптын татымы татык тура! Тимеле...татыктыгын, тобоо!»

Тойгондо токтунун төшү топуракпы, таскара тарпты табалагандай тепкедей жерге тепкедей тарп түкүрдү. Тукулжуруган текөөрүн топоздун тумшугуна такады. Тартар тилинен тартар. «Тарс!» Тунжураган тоо-таш, токой-тегеректин тынчтыгы таз-тополоң түштү. Тал-терек термелди. Токулгалуу топозун тушап, тектирден Тургунбай туураланды. Топозчунун текебер тайганынын турпаты тарп тарапка тайрандады. Тарсылдак тарпчыга тийбеди. Таскара табитин тезинен тизгиндеп, тикчийе төмөнгө талпактады. Түпкүчтөй түйүлгөн топозчунун тайганынын тилеги таш тиштеди.

Тургунбай тогуз түн таппаган топозун тапты. Таскара тойгонуна тойтондосо, Тургунбай топозуна тигиле тултуйду. Туталана тамеки түтөттү. Табияттын, талаатүздүн тазалыгына туулгандан тик туруп, туурундай тыкан тараган таскара тарсылдакка, так түйүлгөн тайгандын текеберчилигине туталанып - туюкбай, тууруна тууралана талпынды.

2004-жылдын 29-июну.

КОСМОНАВТ

Кетирекей Кемелди качантан космоско көтөрүлүү кыялы көкүрөгүн кытыгылап келет. Келечекти көрө билген классташ курбусу Капар кыялкеч кадырлашынын космонавт катары калыптанышын кызуу колдоду. Кубаныч көктөмдө келди.

Курбулар күндүн көзү кылайып көрүнүп, койкондогон кызыл короздун кыраан кыйкырыгы кыйырды каптаган кезден космос кемесин курууга камбыл киришишти. Космонавтикадан кабары көп курдаштар күйөрмандарга космос кемесинин каркасын кагазга керип көрсөтүштү. Кызыккан коңшу-колондордун, классташ-курбуларынын күйгөн каректери кеменин каркасына кадалды.

«Кайкайып, кадимки космос кемеси! Карасанар кут келтирген кереметин! Көктөмдө келген кубаныч кандай кооз!» Кобурашкандар кеменин көркөм касиетине казыктай кадалышты. Кемел, Капарды кадырлай карашты. Каркасы курулган кемени күндөп күзөтүштү. Күрдөөлдүү кырк күндө кеме курулду. Кубанышты. Каракулжалык кичинекей космонавттар курган космос кемеси көбүнүн көңүлүн канааттандырды. Калпак, кепкаларын көккө көкөлөтүштү. Көбүнүн көөнүн кызыткан кемени көргөнү койтое керилип күчүгү Кумайык, коенеге Кесеккулак, Кемел, Капарга кошулуп курбу-курдаштары, көптү көргөн кадырман карыялар, кыскасы, көп күйөрман келди.

Келгендердин көз кырына кой көз, кубакай кыз Күлүйпа күлмүндөй келип, Кемелге кол көтөрө көрүндү. Карашкандардын кирпичтери керилип, каректер, каректерге кадалды. Кыз колжоолугун көтөрдү. Көөдөн керген кетирекей космонавт каадалана какайды. Кыз күлүмсүрөй карады. Курбулардын кыялын кытыгылаган кеме келген конокторго керемет көрүндү. Канат-куйругу кооз космос кемесинин каадасын кылып «Кыргызстан» коюшту.

Көптүн көзүн кызарткан кеме көккө көтөрүлүп кетчүүдөй көрүндү. Командирин күттү. «Кыргызстан» космос кемесинин кадырман командири Кемел Курманов кырына кыргыздын кырка кыялары кештеленген калпагын кийип келди. Кербездене кабинага кирди. Курун курчады. Катарга курбусу Капар, күчүгү Кумайык, коенеге Кесеккулак келип кошулду. «Кыргызстан» космос кемесинин көккө көтөрүлүшүн күткөндөр күтүрөп келишти. Кыргыздын карлыгач космонавттарына калайык калк кадырлай карады.

Конгуроо кагылды. Кеменин командири көңүлү кушубак космос картасын карады. Көңүл көтөрүлдү. «Кана, кеттик!» - командасы кубаттана, кубана коштолду. Күйөрмандар кубангандан кыйкырышты. Калпактар көкөлөдү. Көптү күттүргөн «Кыргызстан» космос кемеси көктү көздөй көтөрүлдү. Карасаң көз кубанат. Кандай керемет күндөр!

Кыргызстандык кичинекей космонавттардын кыргыз кыйырынан көккө көтөрүлгөн кабары Кытай, Казакстан, Колумбия, Канадага карай кетти. Кечки каналдан кыраатын келтире кабарлашты. Калайык-калктын калың катмарына көрсөтүштү.

Космоско кыргыздын калпагы, керемет комузу, кызыл кызгалдагы, китептерден: «Кыямат», «Көзирмемдер», «Күн кызарып кайтканда...» кошо кетти. Кулаалы кармап куш кылгандай, кичинекей космонавттардын кыялынан курулган космос кемеси күнөстүү Кыргызстандын Каракулжасынан көккө көчкөнүнө көбү күбө.

Кеч кирди. Күн конолгосуна кызарып кайтты. Каалга кыйчылдай керилгенде Кемел кирпичин көтөрдү. Кыязы, көкүрөгүнө кытай куюлган космос кумары кетирекей Кемелдин кыялынан кетпегендей. Кериле, керебеттен көтөрүлүп, космос кумарына көкүрөгү көбүргөн кебете-кешпирчен короону көздөй кадамдады. Кыйыры көрүнбөгөн көккө көзбакты. Кыялы көккө кадалды. Көздөрүн кашына кымтып, кыялынын кара-

анын канчалык кубалабасын, куржалак калганына катуу кейиди. «Көрөсүңөр, каникулда көктөмдө келген кубанычым—космос кемесин курам! Кыргыздын кадырын кылымдар кыйырына кыт куйгандай калтырам! Көбимден кайтпайм!»

Кемел күбүрөнө кайра керебетине кулады. Көктөмдө келген кубанычы, көөдөн кытыгылаган кыялы кайра керемет кыялга курчады. Көөшүлө, кирпичтери кыш койгондой кыналышкан кыргыздын кичинекей карлыгач космонавты көптөгөн күйөрмандарын колбулгала тып, космоско көтөрүлүп кетти...

2004-жылдын 28-майы.

АРСТАН

Акжайда ажарлуу ааламга ай ажатын ачты. Ачкалыктан арааны ачылган айбанаттардын айкөл ажосу атанган азоо арстан алкына арылдады. Айбаты алп айбандын аркарга аңчылыгы алабаталуу адырда аңызга айланды. Адатта, алдуунун аңчылыгы алсыз айбанга адистешкен. Андыктан, алибеттүү арстан алыстагы адырда андаалаган аркарды абайлай андыды. Артынан акмалады. Апсайып, албууттанган албарстыдай ажаалдана аңкилдеди. Амалдана алкынды. Ардемеге алагдыланбай андып атсада, алдыдагы андын алааматынан алкы араандай ачылды.

Акыры ажал апкелчү арстандын акмалаган айбатынан адашкан аркар айбыга алдастады. Айлакер аңчы арыштуу адымдап, алжактаган аңына атырылды. Атырылган арстан алайган аркарды аласалдырып, андыздуу аңгекте алкымдан алды. Алмустактан аздектелген адатынча, алдуусу азыкка алган аңына аттиштей аркайган азууларын агытты. Астейдил, ачкачылыктын ажатын ача азыктанды.

Асмандагы аземдүү ай азалуу алоолонуп, айжамалдуу ажарын айбандын айбаттуу азуусунан айбыга азгырды. Аялуу аркардын аймагынан алыстай азаланды.

Антпесе, арстандын алкымы араандай ачылып, аркайган азуусу айды апчычуудай айбаттуу аркырады.

Айлана айгайлап айкырган ачкарак аңчы - арстандын айбатынан аз-аздап аруулана арылды.

2004-жылдын 2-июну.

ЖАЙЛОО

Жазгы жамгыр жагалдана жаады. Жыбырай жааган жаандан жер жагымдуу жашылданат, жандүйнөң жашарат. Жазда желиндеген жан-жаныбарлар жашоосун жаңыртат. Жашаң жайлоо жагалдана жасанып, жашыл жакуттай жаркылдайт. Жер жайнаган жоогазындан жандүйнөң жашаргандай жоодурайсың. Жаз жарлыгындай, жер жагоосундай жалындаган жоогазын, жийденин жыпар жыты жагымдуу жыттанат. Жаздан жайды жайлата жайлоодогу жашаң жайсаң жашоонун жашыл жайнамасындай жайкалганычы! Жайлоонун жайлуу жайытында жайылган жандыктар, жылкы жаныбарлар жагалдана жаак жарыштырышат. Жапайы жаныбарлар жолоочулардан жалтандап – жазганбай жүйрө жалпандашат. Жогдор жүндөрү жылтырап, жан-жагына жалкоолоно жүзбагышат.

Жалган жашоодо жайлоонун жашыл жакасында жондо жайылган жылкыларга карап, жамбаштап жаткандан жыргал жок. Жайлоодо жамбаштап жатсаң жарпың жазылат, жаның жайлана жыргаганың жыргаган. Жамбаштап жатсаң жайлоонун желаргы жели жашаң жекенде, жийде жалбырагын жүгүнтө желбиретип, жалындаган жаш жүрөгүндү жыргата желпийт. Жакадагы жергиликтүү жетекчилер жер-жерлердеги жер-жемиштерди жетишерлик жыйнап, жайлоого жөнөтүшөт. Жайлоодон жылкынын жаясын жибершет.

Жанды жеп, жалган жебиребейин, жакадагы жакындарын, жоро-жолдошторуң жеген жер-жемишинен же-

тишерлик жөнөтүшсө жайлоодо жашоо жакшы. Жанын жыргагандан жер жаңырта жарыялайсың: «Жашасын жан жыргаткан жашыл жайлоо!».

2004-жылдын 3-июну.

КОЁН

Күндүн кабак-каш куйкалаган күчү кайтып, күрдөөлдүү коңур күздүн кезеги кубарган кезеңде кабактан коен көрүндү. Килеңдеп, карагат-кайыңдын кабыгын кажый, кериле «карк-карк» кекирди. Күүгүм кирип калган. Кашкарайганда кайгуулдагы кыялы күлүк Кумайык котур ташын койнуна катып келгенби, капыстан курсагы курулдап, кайраты качты.

Күүгүмдүү кечте коркконго кош көрүндүбү, кубаласа Кумайык күлүк куткарбасына күдөрү күдүктөнгөн кабарчы карга коркконунан кайсактай каркылдады:

- Каа-ак! Каа-ак! Каа-ач! Каа-ач!

Куугундан кулакдар карганын кесепеттүү кабарына караганда көлөкөсүнөн корккон коенек карарган калың караганга кире качты. Куугунчу карарган калың караганга кирүүдөн караманча корктубу, кыйпычыктап, кашаттын кабагына камалып калды. Качканды кезере күттү. Кашайып, коңулга кыныгып калган коенек кыска куйругун көрсөтпөдү. Кылайган көзү көрүнбөдү.

Көптөн кийин күнгө кактанган керекарыш кулактарын караганга катып, кыбыла кыядан кылайды.

Кыядан кериле кайкаңдаган кызыл кекилик кылактары кырланды.

Коен капылет келген кыямат коркунучтан коргоно, кыялы күлүк күчүккө кыр көрсөтүүгө камынды. Кайыктын калагындай калдайган как карагайды катуулай каккылады. Карч-курч, калдыр-күлдүрттөгөн кыйкуулар коштолду. Калдыр-күлдүр коркунучтан калбаат Кумайык калтырады. Куугундан көңүлү карарып, ку-

мары кайта кумсарды. Кайчылашкан кесеккулактары кылтың-кылтың калчылдады. Көөнү кырсыктап, көздөрү коюлана караңгыланды. Куугунду коюп, кабыргасына кеңешти. Кеңештен кийин көөнү кырсыктаган күчүк кылчактабай куйругун кыпчыды.

Кырчаңгысы кармаган кыраан карга куугандын көңүлүнө, качкандын көзүнө карабады. Кычуусу кана каркылдады:

- Каак! Каак! Каач! Каач!

Күчүк көмөкөйүндө күдүктөнө күбүрөдү. «Куугунга кепилге келген карганын көзү күйдү. Күйгөн көз коркунучтуу! Кой, кепилдин кепини күйгөнчө карынын кебин капка катайын. Коенго куугунду коеюн! Кардымдын кадырына, канталаган көздөрүмө карабай капталдай качайын».

Кумайык качып кетти. Кумайыктын качканын көргөн коен карагаттын кабыгына курсагын кампайтып, күлмүндөй карарган калың карагандан кылая көрүндү. Кулак какса, курсагы кайнаган, кыялы кызык, кара күчүктүн карааны көзгө көрүнбөй кеткенине кубанды. Күзгү күчүн күлүккө көргөзгөн коенек коркпой кайраттанды. Көлөкөсүн карап кумсарбай, көзү коркок, көкүрөгү кайраттуу кайбардын Кумайык күлүктөн кутулганына көңүлү курсант.

Кумайык каңкылдай караанын көрсөтпөй көздөн кайым кубулду. Качкан куугандан, кууган качкандан кутулуп, көңүлдөрү көкөлөдү.

Капырай, көлөкөсүнөн корккон коркок коенектин кууланган куйтулугу кыялы күлүк, кууганга кичинесинен куштар кара күчүктү коркутуп, кесепеттүү кырсыктан куткарганын кара! Коендун кыйтырлыгына куштарлана кейкендей кадам керген карга - кузгун кыраан - каткы күлүп калышты.

2004-жылдын 10-июну.

ПОДСНЕЖНИК

Поутру петух по привычке прокукарекал. Под пение пятнистого петуха проснулось пёстрое поле. Потом проснулась первоклассница Перизат. Погода прекрасная. Прелестная первоклассница пошла погулять по плоскогорью Пишпека. Почва плодородная. Появились первые пастушки. Парнишки пасли пород парнокопытных.

Просторы, плоскогорье, пахло полынью. Природа превосходна! Повсюду пели певчие птицы. Перепёлка пела по-перепелиному: «Пить - пирью!», «Пить - пирью!».

Под пеньком появились первые предгорные подснежники. Перизат полюбопытствовала. Подснежники поманили прелестного подростка. Приблизилась. Присела. Полюбовавшись, понемногу постояла, погладила, понюхала, поласкала. Потом потихоньку подобрала пучки. Подровняла, подсушила. Подумала. Планировала по почте посылку послать. Попробовала поговорить по проводу Питера. Приятно поговорила. Посмеялись, попрощались: «Пока, Питер!», «Пока, Пишпек!». Предложение Перизат поддержали первоклассницы. Плясала и пела прекрасная Перизат.

Потом по почте питерские подружки Перизат получили посылку – подсушенных пишпекских подснежников. Парад приятных подарков пишпекской патриотки Перизат Парманкуловой понравился питерским подружкам. Поделили по пучку. Приветливые питерцы похвалили, поблагодарили, прислали письмо. Передавали по проводу пламенный привет пишпекчанам! Прислали памятный подарок – первозданный переплет, посвященный Петру Первому, подлинное письмо признанного поэта планеты Пушкина.

Пресса посвятила передовую полосу письму пишпекчанки. Познакомила публику, приветствовала поступок пишпекской первоклассницы Перизат. Показывали по программам Питера, Пишпека.

Приятно получать подарки. Поэтому подружки пообещали почаще переписываться, поговорить по проводу. Питерцы получили перед праздником Пасхи приглашение. Перизат пригласила приехать, посмотреть, полюбоваться просторами Пишпека. Приятного приезда, питерцы!

2008-жылдын 18-ноябры

ВОЛЧОНОК

Вокруг веет весной. Весенний воздух везде великолепен! Вот вдаль, во взгорье, взбудоражено взвыла волчица. Вихри ветра валят всё в валежник. Вдали во взгорье видели всадника Вову. Винтовка всадника висела внахлест. В вещмешке визгливо визжал выводок волчицы. Всадник Вова, внучок ветерана войны Василия Воробьева, выстрелив в волка-вожака, взял волчонка. Волчица выследила, вздумала всем весом выбить всадника. Высматривала всё время винтовку Вовы. Весенний ветер веял восточку всюду. Ворона взлетела высоко, встревожила всадника. Вова вздрогнул. Выволок волчонка, выбросил в вагонетку.

Вечером, вдруг внутрь вагонетки вмиг ворвалась ворчащая волчица. Выжидала время. Визг волчонка взбесил волчицу. Выгрызла веревку вещмешка. Вытрясла вещмешок. Взъерошилась. Выкатился волчонок. Взмолился взглядом. Волчица вволю вскормила волчонка. Вместе выбежали в вольные волчьи владения. Волчица во всем величии вызывала восхищение! Волчонок, вполне вероятно, вырастет великолепным вожаком.

2008-жылдын 18-ноябры

ПОЛЕТ

Птица прилетела по привычному пути. Почиркала. Подсела покормить пищащих птенчиков. Питательная пища понравилась птенцам. Пухленькие пташки, подражая пению пожилой птицы, приятно пищали. Прожорливые птенцы проглотили пищу. Птица продолжа-

ла подлетать, подкармливая птенцов. Плотно подкрепившись, пташки по-птичьи похвалили. Преданная птица послушала похвалу приободрившихся птенцов.

Прошли повседневные прилеты. Подросли покорные птенчики. Птица подучила пёстрых птенцов полетать. Повзрослевшие птенчики полюбили птичий полёт. Полёты постоянно поощрялись. Преклонная птица пожелала питомцам приятного полёта по просторам планеты. Привлекательные птенчики полетели позади перелётных птиц. Приятного полёта, пташки!

2008-жылдын 19-ноябры

ДРУЖБА

Дедушка Дмитрий дал Даше достаточно денег. Детсадовские друзья девочки делили деньги. Деньги достались деловому Денису даром. Дружище действовал деликатно. Добыл дорогого деревянного «дельфина». Доплачивал. Доставщик демократично демонстрировал дорогого дельфина. Драчуны дети дразнили «дельфина», дерзко дёргая дощечки. Деревянный «дельфин» деформировался.

Досадно, дело дрянь! Доигрались! Досталось доброму Денису. Деяние дошкольных драчунов драматичны! Деликатного дедушку дети доконали. Докучавших детей дедушка Даши «долбил» достаточно. Драчуны дружно дулись. Додумались. Дознались, довели дедушку дурачиться. Декламировали, дорожили дружбой. Девиз доблестных детей: «Динамичная дружба дошкольных демократов!». Дружба детей длилась достаточно долго. Дедушка добился детской дружбы. Дружба детей - дорогое достижение!

2008-жылдын 12-ноябры

КУРНОСЫЙ КАДР

Курносый карикатурист Коля Казаков купил корзину коричнево-красных красок, карандашей. Красной краской красил картинки, коричневым карандашом -

клевавших куриц. Контраст красок карикатуриста контролировали коллеги. Как коснётся кисточка курного карикатуриста картинок - колорит красок крепчал. «Кончил картинки!» - круто крикнул Коленька. Конкуренты крутого крикуна критиковали корректно: «Какие красочные картинки, какое качество!».

Кстати, Коля коллекции карикатур-картинок кропотливо крепил к корешкам каталожной карточки клуба. Какой классный кадр!

2008-жылдын 12-ноябры

МАШИНИСТ

Как-то вечером тракторист Толик нечаянно толкнул бульдозером товарный поезд. Конечно, от сильного удара неуклюжего тракториста поезд опрокинулся, сошёл с рельсов и упал в овраг. Злобно кричали люди, горько плакали дети. Началась паника. Жители города были расстроены. Гудели автомобили и все рвались вперёд. По шоссе мчалась «скорая помощь».

Увидев всё это, тракторист всерьёз испугался. Собрался было убежать с места происшествия. К сожалению, тотчас он сам кувыркнулся и упал с крутого оврага. Появились шишки на голове. Кое-как поднялся. Отовсюду слышался шум и гам. Еле дыша, он едва приоткрыл глаза. Пришёл в себя и даже ущипнул за ногу: вроде живой. Обрадовался, встал, огляделся вокруг и услышал знакомый голос своего сына, который недавно пришёл из детского сада. Он сказал отцу:

- Папочка, не хорошо падать с дивана! Если ещё так будешь падать, то ты мой поезд совсем поломаешь! Приснись же, наконец! Иди, умойся! Не мешай мне. Я буду чинить свой любимый товарный поезд, потому что я хочу стать машинистом паровоза!

Отцу-засоне стало стыдно.

2008-жылдын 12-ноябры

ЖЫЛАН

Жамгыр жаады. Жазгы жаандан жаратылыш жаңырып жанданды. Жомоктогудай жашылданды. Жоогазын, жасмин жана жаз жарчысы жалаң жакага жамырап жайнады. Жайкалган жайлоодогу жан-жаныбарлардын жашоосу жаңырды. Жашыл жашаң желаргы жерге жайкалды. Жылгадагы жыпар жыттуу жалбыз жазгы желге жойпулана желпинди. Жакуттай жайкалган жашыл жайлоо жан жүрөктүн жарпын жаза жагалданды.

Жаңыланган жазарты жүрүшү жаман жылан жардын жаракасынан жылып жыгачка жармашты. Жыйрылып жылып жалбызга жакындады. Жалбыздын жакасындагы жаракада жагалмайдын жан жыргаткан жайы -- жумуртка жайгашкан. Жыландын жүрөк жыйрылткан жайын жетим жүрүп жетилген жагалмай жаманга жоруду. Жараланган жаныбардай жаалдана жойпуланды. Жыландын жанкечтелигинен жаштайынан жабырланган, жүрөгү жалккан. Жыланга жалбарып жалынган жагалмайдын жоругу жадыбалдай жат. Жыласты жалынып жолунан жазгырды.

Жортулу жондонгон жылан жазганбады. Жыйрыла жылды. Жазыгы жок жагалмайдын жумурткасы жумурун жибитээрин жактырат. Жашоо жазмышы жексур жырткычка жалынты. Жаратылыштын жүлүн жалбырттаткан жазмышында жүртө жойлоп жалаңкыч жалбызга жетти. Жети жумуртка жутту. Жуткан жумурткасы жумурун жибитти. Жумурткадан жук жугузбай жалап-жуктап, жагалмайдын жашоо жайын жайдактады. Жумуру жазыла жыйрылды. Жумуртка жутуп, жумуру жибиген жексур жашыл жашаңга жуушап жатты.

Жазмыштын жазасынан жалкпаган жылан жаман жерден жаңылды. Жуушап жатып-жатып жалама жардагы жаракага житип жоголоордо жайлоолоп, жандүйнөсүн жалындатып жүргөн жетидеги Жамалбекке жолукту. Жуткан жутады. Жашоо жазмышы Жа-

малбекти жолуктуруп, жети жумурткасын жутуп, жазарты жагалмайды жалгызсыраткан жексур жыланды жазалатты.

2005-жылдын 14-январы.

КҮЧҮК

Кыш камыктырбай келди. Каалганы каардана каккан кара күчү күчөгөндөн күчөдү. Кыламык көрүнгөн кар калындагандан калыңдады. Кыркаар керилген Кырк - Күнгөй калың карга карк көмүлдү. Кышорто койчунун кичкинтей кубаттары кыштын кызыгына кубанышты. Короону каптаган калың карды күрөгөнгө киришти. Кардан кар каракчысын комдошту. Короого койкондото коюшту. Кебете-кепшири калаты каракчынын колуна кере кулач келтек карматышты. Кумайык күчүк күлкүлүү каракчынын кебетесине карап кыткылыктады.

Кычыраган кыштын каарынан калтыраган карышкырдын кубаты кемигенден кемиди. Көгүш кылдуу кашабаң короодогу кой-козуну көзүнө карабай кырууга камынды.

Кырк - Күнгөйдө кыштаган Кадырберди койчу кечинде коюн короого киргизди. Кумайык кичинекей Кубатбектин күчүгү. Кудай колдогондой короочу. Кумайык кой кайтарганы короодо калды.

Караңгыдан коркпогон кашабаң күүгүм коюланган кезде кырандан кылак көрүндү. Койду короого киргизди койчунун колунда комузу койкондоп, көнүлү көктү карап калат. Комуз кылын кырк кайырган кожоюнунун кетирген кемчилигине күчүк катуу күйдү. Короону күзөтүү кезегинде керемет күчүн көрсөттү. Кыштын катуулугунан куйругу калчылдаган кашабаң короого килеңдей кирди. Куудүйнөгө келгенден короого кас кайбар күзөттөгү Кумайыкты көргөндө кош кулагы какайды. Күтүрөтө кепшеген кой-козуну кырууга каруусу

келбей калтырады. Көкүрөгү кайраттуу күчүк кашабандын короого кирген кылыгына кыжырланды. Кулагы көтөрүлдү. Корсулдап күчүкчө кейинди:

-Кашабан, калыстык кылып короомдон кет! Куйругунду кыс! Качпасаң, кетпесең, кекиртегинден кылтакка керилесиң! Кет! Кет! Кет!

Кантмек, карышкыр Кумайыктын кайтпас кайратынан коркту. Көп күттүрбөдү. Каары күчтүү күчүк короого кирген кокуйду кеги калгандай кууду. Короодон, күзөтчү кучуктөн көңүлү көчкөн көчкүдөй калган каапыр кылчайбай кырланды. Кудай калыс, каа-пырай, катуу келген Кашабан канкор кырдан кыр калтырбай качты. Күчүктөн качып күлкүгө калды.

Кийинки күнү күн кылайып көрүнгөндө койчу карда карышкырдын казтаманы калганын көрдү. Кардын калыңдыгына, капканга кармалбаган куулугуна карабай күчүк короону кайтарганын, кой-козу кыргындан калганын, кашабанды катуу кууганын, качканын карда калган кармаштан көрдү. Кажыбас короочулугуна кубанган койчу Кубатбектин күчүгүн күмүш каргылуу кылды.

2005-жылдын 15-январы.

БӨДӨНӨ

Береке, байлык - барик байлаган байманалуу бакта. Бак - бардарчылыктын белгиси, бардын бейиши. Бейишти багбан бөркүндөй багат, бүлдүрбөй баалайт. Бектемир бабай баккан бадам, беде, бүлдүркөн, байтеректүү бакта башынан булбул, бөдөнө байырлай баштаган. Бөтөгөй барктуулар булуттан башын бултуйткан бүркүттөн бөжүрөй бекинишет. Бачым бекинбесе, берен бүркүт бөктөрө безет.

Бектемир багбандын бештеги баласы Барчынбектин бөдөнөсү бар. Баамчыл бабай баласына бөдөнөнүн баркын билдирип, бапестеп бактырды. Балакай бөтөгөй бөдөнөсүнө беденин бүрүн, буудай, бөйөн берип бакты.

Бөдөнөнүн бөөнү бөксөрбөдү. Бабай, бала багбан бапестеп баккан бейиш багынын бактылуу булбулу башын безелене баштайт. Бакма бөдөнө «бытпылдык», «бытпылдык», «бытпылдыктап» бүтүрөт. Бөдөнө бейжай, бейдарек безилдебейт. Башынан бери бекем бекилген баркын бытпылдыктап баяндайт.

Барктаганга барк берет. Бүгүнкүнүн бүрсүгүнү бар. Барктуу болсоң багбандай бол, бейиш багын барктаган! Болсоң бөдөнө, булбулдай бол, баркын баалана барктаган!

2005-жылдын 20-январы.

БАТА

Ворборубуз Бишкектин байманалуу багында булбул безелене боздойт. Бачайы башбаккан бүлдүркөн буруксуйт. Бишкектин букаралары бульварда баарлашып баратышкан. Бадамдуу бакта божурашкан баёо балдарды башынан байкаган Балтабай бабай барбалактай башкакты:

– Баатырлар, бери баскылачы!

Батинкелеринин боолору байланбаган балакайлар батынкырабай басышты. Бабай беттери балбылдаган балдардын батинкелеринин боосун байлап, бакубат бакылдады.

- Баракелде, балдарым! Бейчеки бейбаштанбаган баёо балдардан белемсинер, бар болгула! Бутак, бадамдарды бейжай бүлүндүрбөгүлө!

Бабай бакылдай баштыгынан бадыран, боорсок берүүгө батынды. Бишкектин базарынан базарлык белем, балпайган Бермет байбиче барбалаңдай балдарга баштыгында болгон белек-бечкегин бүт берди. Балтабай бала-бакыраны бапестеп баккан балдарындай башынан бөпөлөп, бата бере божурады:

– Байыртан бабаларыбыз болор баланын бешикте булкунганын, бек болорун байкашкан. Баралыңарга барганда бакубат балдардан болгула! Баңгиликке берилбегиле, басыгыңар бараандуу, башатыңар байсалдуу болсун! Билгенге билим — бакыт. Биримдик болбой

бакыт болбойт. Билимди билбегендерге билгизгиле. Баркыңарды билип, бактылууга бөөдө бөгөт болбогула! Бактысызды бөпөлөгүлө, барктагыла! Береке байыз бабаларда, болсоңор Бакай бабанардай барктуу болгула!

Бабай бата бергенде бешик баласы бек болоорлугу билингендей кичинекей бишкектиктер бири-бирине бажырая бакырайышып:

– Бабай, бар болуңуз! Биз бабалардын баскан башатын башынан баалаган балдарданбыз! – деп бакылдашты.

Балдар бир бутактын баригиндей бакылдашты.

Батакөй Балтабай бөкчөйгөн белин бек бууду. Бермет байбиче белдемчисинин бүчүлүгүн бүчүлөй бак-бак бакылдады:

– Бактылуу балалыктын берекелүү балдарынан болгула!

Батадан баёо балдардын байчечектей бойлору балкып, бакытка бөлөнүштү.

ЧУРУЛДАБАГЫЛА, БАЙКЕМ УКТАП ЖАТАТ?

Кыш кийимин чечти. Күн жылыды. Кар алдынан кылайып байчечекей көрүндү. Жаз чакырды. Терebel күндөн-күнгө көрктөнүп баратты.

Жайлообай тентуштарын ээрчип тоого чыкты. Гүлдөн гүл тандап чуркап жүрдү. Ысыды. Кемселин чечти. Анан калпагын ыргытты. Жаздын муздак илеби тердеген боюн карыштырды. Бирок, бала аны сезбеди.

Кечинде төшөккө жатып калды. Эти ысып чыкты. Догдур чакырышты. Догдур келип укол сайып, дары берди. Анан уктап калды.

Таң кылайганда көзүн ачса, өзүн жеңил сезип калыптыр. Терезенин көзчөсүнөн угулган таранчылардын ызы-чуусунан мазеси качты окшойт, ары оодарылды. Муну байкап калган карындашы Нурай өрүк бактагы топ таранчыга кайрылды:

–Эй, таранчылар, эмнеге чурулдап жатасыңар?

–Курсагыбыз ачты, буудай чач! - дешти беймаза чурулдашып.

–Азыр жем чачам. Тооктор менен бирге жем жеп алгыла. Анан чурулдабагыла, байкем уктап жатат. Силер дагы суук тийгизип албагыла. Апаңардын айтканын уккула! – деди.

Чыгып жем чачты. Таранчылар тооктор менен талаша жем жеди. Курсактары кампайганда Нурайга ыраазычылык билдиргендей «Пырр-р!» учуп кетишти.

ЫРЫСКЫҢЫ КАТЫП КОЁМ

Бекбол жайды жайлата жайлоодо жүрдү. Муштумдай болгону менен чоң энесине көп жардам берди. ”Каймак жейм”, – деп торпокту энесине жолотпой кайтарды. Козулак тосту. Курут тоголоктоду. Отун терди. Булактан суу апкелди. Бээ саадырганда чымын-көгөндөн коруду. Сабаа бышты. Жайлата ак ичип, бети туурулду. Жайлоонун кара топурагынан колу-бутун чор басты. Эки бети мантайып, сонун бала атаңды. Бирок, сууга такыр жолободу. Суудан корккон небересине чоң энеси:

– Сенин ырыскы - күчүң ушунда. Андан түк ажыроочу болбо! – деп туурулган бетинен сүйүп, топчудай мурдунан чымчып койчу.

Жайлоонун күүсү кайтып, эл жакага кайтканда Бекболду апасы болбой жуунтуп койду. Ошондо Бекбол:

– Ырыскы - күчүмү таап бер, ырыскы - күчүмү таап бер! – деп чырланды.

– Ырыскы - күчүң кайда эле? – деди апасы жан - жагын элендей карап.

– Сууда, сууда! – деп ыйлады Бекбол.

Туурулган бети, чор баскан колу-буту сууда эзилип, ырыскы - күчү тепшиде калганына катуу кейиди. Алдыртадан небересинин чырына кулак түргөн чоң энеси:

– Берекем, ырыскы-күчүңдү тепшиден таап, катып коём! Эмки жылы дагы келесиң да. Анан жайлоого чыгабыз. Ошондо, кайра өзүңө берем, - деп араң сооротту.

КҮКҮК

Кыш кетти. Көктөм келип, көңүл көтөрдү. Кулпунган кызгалдактар келишкен келбеттерин көрсөтүшүп, кыштак-калаанын карасы калбай көгөргөн. Күн кылайганда кыйыры көрүнбөгөн карабак көйкөлө караанын көргөздү. Көпөлөк көктө көкөлөдү. Көктөмдө келген күкүк күлмүндөй карабакка келип конду. Көөдөнүн кере күкүктөдү.

Карабай карыя күүлөнгөн кежир кушун колуна кондурду. Коркконго кош көрүндүбү, карабактагы какылдаган карга коркконунан канат керди. Коён куштан коркту. Керекарыш кулактарын калдандатып, караганга кире качты. Күкүк конушунда керилген кичинекей кушту кетиргиси кычап, көзү кызарганча күттү. Капылеттен күткөн кушу кокуй күнгө кабылдыбы, кызыл кекиртегине карайлап, курт-кумурска карап кетти. Коюндан куюлса, кончко. Көкбет күкүккө кут конгонсуду. Көздөн кетсе, көөдөндөн кетпегенин кара. Көөлдөгөн күкүк кошуна куштун көңүлүнө карабады. Койкоюп кошунасынын конушуна келип конду. Көкбеттин куйту кылыгы көөдөн керип, кезере күткөн кымбатын куштун конушуна калтырды. Кымбатына кайта кайрылып келбеди. Көртиргилик кылбады. Караанын көргөзбөй кетти.

Күндөр кереге кайыктай күүлөндү. Күкүктөн күкүк, куштан куш көрүндү. Качан караба, кайнаса каны кошулбаган куштардын көңүлү караөзгөйлөнө кыйпычыктаганы күчөдү. Кашкарайганда күкүктүн күкүгү, куштун кушун кызгана конушунан келгис кылып кууду. Килейгени килеңдеп, кетирекей кушту келбес казатка кетирди. Кийимдин калыңы кир, куштун калыңы кек көтөрүмдүүбү, кичинекей куш көктөмдө көргөн карачекейин кесирдүү кууралга кетирип, кесепеттүү кокуй күкүктүн кубанычын каргышка калтырбай карады. Кантсин, кайгыга карарган куш көөдөн кытыгылап көктөмдө көрүнгөн кичинекейинен кемиди. Кууралдуу куудүйнө күкүккө кубаныч, кушка кайгы көргөздү.

Күз келди. Келгин куштар келген кыйырына канат күүлөштү. Куу дүйнөгө куубаш келген күкүк күкүктүн кыйырынан, күкүктүн кесепетинен кокуй күнгө кабылган куш коколой кетти.

ДАРХАН ДАРБЫЗЫ

Дархандык Дайыр даана дыйкан. Дайырдын дарбызы дайыма даамдуу. “Даамдуу дарбыз дартка далил дабаа”, – дейт даанышман догдур. Дасмиясы дармандуу дарбыздын дайынын дыйкандын достору дүйнөгө дамбыл даназалашты. Даназалуу дарбыздын данкы Делиде даярдалган дүйнөлүк деңгээлдеги декадада да демонстрацияланды. Дыйкандын дарегине дилдери дилгир декада делегаттары демдүү данк дешти.

Декадада дарбыздын дарылыгы далилденгенде дөбө-дөбө додолонгон Дархандын дарбыздарын дулдул дипломаттар Дания, Даллас, Дагестандын дүр - дүнүйө дүкөндөрүнө дүнүнөн даярдашты. Дарбыздын даамдуулугун, дартка дабаа дарылыгын дөөлөттүү даниялыктар, дармандуу далластыктар, дагестандык достор дилграммада дембе дем даназалашты.

КИМГЕ КЫЙЫН?

Нан сакталган кампа сыртынан тынч өңдөнгөнү менен ичи майда жандыктардан ызы-чуу түшүп турган. Чала буулган каптар иретсиз жыйылган. Айрымдарынын оозу ачык. Кампанын ар кайсы тешигинен түшкөн күндүн көзү күнүрт нур чачат. Каптан куюлган кызыл данды каалагандай майкандап, күндө той-тойлоп жүргөндөй элес калтырат чычкандар. Макулдашып алгандай кампанын төрт бурчунан төрт эне чычкан жарыша чыкты.

–Билесинерби, курбулар! – деди узун тумшук, биринчи башбакканы берки үчөөнө. – Жылда бизде токчулук. “Күндө майрам, күндө той” дегендей, жылда

көкүрөгүм сүткө толот. Балдарым жакшы торолот. Кем-карчты билбей чоңоет. Жашообуз бейиштегидей эле жыргалчылыкта турабыз, ээ?

–Балакетинди алайын, кошуна! Аны бир айтасынбы, эки айтасынбы сөз менен жеткире албайсың! Кызыл данды каалагандай кечип, оокатыбыз сен айткандай жыргалда! – деди шалпаң кулак экинчи эне чычкан, кошуна курбусун кубаттагандай. – Анткени сен экөөбүздүн кожоюнубуздай бу дүйнөдө берешен, айкөл кожоюнду жолуктура элекмин! – дегенде үчүнчү эне чычкан да ынангандай баш ийкеди.

Көрсө, кептин баары Пирим акеде экен. Ал киши быйыл да түшүмдү мол жыйнашын жыйнаптыр. Арийне, жалкоолугу, же кайдигерлиги туттубу, кызыл са-лынган каптарын түзүктөп сактай албаптыр. Эптеп көздөн далдоо кылыптыр. Кампасынын тешик-тушугун алигиче бүтөбөптүр. Үстүн жаңылабаптыр. Мээнетине күйбөптүр. Чачылган кызыл данга ырыскысы кошуларын күн мурунтан сезген сурамчы чычкан кепке кошулду:

–Кырман толсун, мээнетинерди алайын кошуналар! Менин кожоюном абдан сараң экендиги баарыңа дайын эмеспи. Сараңдыгын мындан көр, бир данын жерге таштабай жыйнап алат. Ошондуктан быйыл да бизге каралашпасаңар кыйын болгону турат. Тукумубуз бөөдө кырсыкка кабылбасын, – деди мунайым үн катып.

–И-и, байкушум десе! Жылда суранып сен жарыбадың. Алсаң ал, андан биздин бирдемебиз кемип калбайт! – дешип берки үчөө текеберлене жол бошотту.

Тилемчи чычкан: “Кудай берди, балдарымы бир кубантайын!” – деген маанайда карбаластап, оозун данга толтурду. Ырахматын айта албай, үйүнө шашты. Ийри-буйру, өөдө-ылдый казылган караңгы жолдо баратып, минтип ойлонду: “Байкуш, быйыл да тигилердин кожоюнуна кыйын болот. Жазга жетпей даны түгөнөт. Балдары ачка калат. Эх, чындап келсе, ко-

жоюнга бу да сабак болбойт! Сабак болсо, бизге окшогон майда жандыктар эбак сөөгүбүз сөпөт болбойт белек. Бя, ботом! Мээме жара чыккыр! Эмне деп жатам? Кесирленбейинчи! А көрөк, ушундайлардын айынан көбөйүп жатканыбызга шүгүр дейин, эртерээк балдарыма жетейин»...Өмүр дегениң татаал да, керемет да экен го!

УЛАР

Узунакматтык Улукбек улар уулады. Уучунун улагадагы уганаак Учары уларды укканда ууктай улуду. Улар уркуйган улама урчуктан учту. Учкан уларды узакка узатпай укуругу узун Улукбек учура урду. Улам учканын узатпады. Уунун учугу ушундай уланды.

Улгайган узунжылгалык Узакбай уудан учу уланган унаалуу Улукбекти улагадан узатпай утурлады. Улукбек улууну урматтап устуканга улардын учасын узатты. Ушинтип, улар уулаган Улукбек уюткулуу узунжылгалыктардан урмат утту.

УЯЛЫП КАЛДЫ

Жер тепкен тоокту кызыга караган бала апасына кайрылды.

– Апа, тооктор качан эс алат?

– Тигине, эс алып жатпайбы.

Бала короону карады. Астейдил байкаса эс алып жатат деген тооктор чандата жер тээп, күлдөбөдө күнөстөп жаткан экен. Ошондо да тим жатпай кай бири канат - куйругун тазаласа, кай биринин күлгө оонаганы кызык көрүндү.

– Балам, тооктун күлгө оонаганы–тазаланганы, жунганы. Алар күндө күлгө «киринип» турбаса болбойт. Анткени күлгө «киринсе» ар кандай митеден, оорудан алыс болот. Дени сак чоңоет. А сен болсо балмуздак жегенде да мурду-башынды тазалашты унутуп каласың.

Шакмар болуп жүрөсүн. Жакшы бала болуш үчүн күнүгө жуунуп-тараныш жүрүү зарыл, – деди апасы.

Ошо күндөн бала дайым таза жүрүүгө убада берди.

ТҮЛКҮ

Тоо табият тасмалындай тунжурайт. Тектири тоодак-туйгунга, түлкү - топозго толгон. Табиятта түлкүдөй тажаал такмазалар табылбайт. Түлкү түндө түш тындап, табити тып-тып тамчылап, түшкү тамагына талаа торгоюнун тукумун, табити тарткан ташбаканы тандады. Таманы тешилгенче тынбаган түкөн тирмие тостойгон ташбаканы тектирден тапты. Түк тутулгустай туураланган ташбаканы тындырбай тооруду. Тыртайган тажаалдан ташбака туш-тарапка тырбаландай туураланды. Төшүн тосту. Түкөн тоотподу. Тажаганда тырбаландап тырмышкан ташбаканы тектирден тырайта түрттү.

Ташбака тоодон топ тепкендей тоголонду. Төмөндө тоголонгон ташбакалар топтолуп, тосмодой тизилип турган. Таалайы тайкы ташбакалар тоодон тоголонгондо тапан түлкү төшүн тырмап, тырталандап турду.

Такымы такырайган түкөн туураланса тозок табын тоготпойт. Таң түрүлгөндөн түйшүк тартпай, теремелди таң калтыра тындаткан талаа торгоюнун тукумун таңдайында тарсылдата талкалаган.

Тагдырдын тамашасыбы, тоонун тектиринде топоз тосуп, тиргилигин тереңдеткен Тургунбай топозчу түлкүгө тайганын тукурду. Тургунбайдын тайкүлүктөй тапталган тайтөш тайганы тозокту тоотпогон, тозоку түлкүнү такымынан тиштеп токтотту. Таз таранганча той таркагандай түлкү туйлап, так талашпайт. Тасмалы тар. Таң түрүлгөндөн таманы тынбай тойтоктоп, торгойдун тукумун тебелеп таңдайында талкалаган, таалайсыз ташбаканы тоодон топтой тоголоткон түлкүнүн талпагын Тургунбай топозчу түлкү тебетей тиктирди.

ЖАЛКОО

Жаз жарышта жалкоо жарытпайт. Жайлоонун жайкалган жашыл жайыгында жаткандай, жазмыштын жалкоолору жөндүүнү жүдөтөт. Жакшыга жал, жаманга жалкоолук жалгангандай жарыбаган жалкоолор журтту жарыша жамандаса жамбашың жешилет. Жапакечтен жалкоо жалтанат. Жарыбаган жалкоонун жарыбаган жармасы жорого жарабайт. Жедеп жалкоолугу жеңсе, желдендеп жеке жекирет. Жетесиз жалкоону жигердүү жаш жигиттер жемегине жеткидей жетик жемелөөсү жөн. Жакшыга жаңсоо жетишкендей, жалпыңа жарыям: “Жаман жарытпайт. Жакшыга жанашкыла, жакшыдан жакшылык жугат.”

КИМ КИМДЕН ЧОЧУДУ?

Асан африкалык бала Джо менен таанышканда: “Эмне, апасы жуунтпайбы? Мен кир бала менен ойнобойм!” – деп күлдүргөн.

Экөөнүн таанышканы да кызык. Бири-бирин көрүп, “баа-а” чочушкан. Арийне, баланын оюнунан күчтүү эчтеме жок тура, бу дүйнөдө. Асандын оюнчугундай көп оюнчукту Джо өмүрүндө көрбөптүр. Ошондуктан бирде машина ойношсо, бирде паровоз болуп күшүлдөп, бирде догдур оюнун ойноп ымаласы ысык болуп кетишти. Бирге ойноп, кошуна турушат.

Ойдо жок жерден күнгөй Алатоосун таштап, негрлер өлкөсүнө туш келгенин Асан кайдан билсин? Кичине болсо, мектепке бара элек болсо чочуйт да. “Кир балдар” менен ойнобой жүргөнү да ошодон. Эми жаны дос тапты. Экөө эки тилде сүйлөшкөнү менен бат эле тил табышып кетишти. Себеби оюн алардын эң жакын тилмечи. Бир күнү:

– Менин апам жакшы! – деп калды Джо.

– Меники сеникинен жакшы! Ал балдарды дарылайт, – деди Асан да бош келбей.

- Атам тээтиги курулушта иштейт.
- Ал оорукана болот. Аны менин атам куруп жатат.
- Мен сенин атаңы тааныйм. Мистер Маликов жакшы киши. Ал биздин өлкөгө жардам бергени келген.
- Аны сага ким айтты?
- Атам айткан.
- Джо, кел андан көрө апаларыбызга белек камдайлы. Бүгүн алардын майрамы эмеспи.
- Макул, – деди Джо да кубанычтуу ырсайып.
- Мобу гүлдөрдү мобу чөйчөккө салып берсек кандай болот? – деди Асан.
- Сонун болот, – деди жаңы дос.

Аңгыча бөлмөгө Асан менен Джонун апасы кирип келди.

– Кымбаттуу апа!.. – дегенде эле Асан Джонун апасын көрүп аз жерден чөйчөктү сындырып ала жаздады. Ичинен: “Чөйчөктүн сынбай калганы жакшы болду. Болбосо Джонун апасынын алдында катуу уят болмокмун” – деп ойлоду. “Кир баланын”, “кир апасын” көрүп чочуп кеткенин билдирген жок.

Ушинтип Асан Африкага көнө баштады. Жаңы досу чоң атасы турган кыштакка мейманга чакырды. Чакыруу Асанга майдай жакты.

ЖАМГЫР

Заматтын ортосунда батыштан шамал жүрдү. Күтүлбөгөн жерден чагылган чартылдады. Чаң учурду. Күндүн көзүн калкалап асманды сур булут каптады. Тал-терек шуулдады. Куштар үнүн басты. Жүздөрү түнөргөн тапан балдар үй-үйүнө кире качты. Көп күттүрбөй жаан дыбырап, жаай баштады. Табигатты кубантып, жолун ачты. Дыбыр-дыбыр үнүнөн баланын көңүлү чөктү. Ага карабай жамгыр челектеп төктү.

– Ата, мен жамгырды жаман көрөм. Ал күрмөмдү суу кылат, үшүтөт, – деди бала тынчсыздана.

– Кой антпе, каралдым! Сага жакпаса, жерге жагып жатпайбы, уулум, – деди атасы баласынын тынчсызданганына бушайман болуп.

Анан сыртты карады. Асманга, анан балага тигилди. Олуттуу айтты:

– Чөп чыгат. Эгин мол жыйналып, жашообузга байгерчилик кирет. Сен чоң жигит болуп чоңоесун, туурабы балам? – деди маңдайынан сүйүп. – Ошондуктан сен сууктан коркпо! Жаан төгө берсин. Төгө бер, көктөм жамгыры!

Бала атасынын сөзүнө өзгөчө кудундап сүйүндү. Жамгырдын адамдарга пайдасы көп тиерин түшүндү. Кымтыланды. Көөдөнүн керип:

– Анда төгө берсин! Төгө бер, жамгыр! – деди бала.

АДАМ БОЛУУ АСТА-АСТА

Турмушта нелер болбойт. Жумуштан чарчап келатсам кошунанын баласы короонун алдындагы кумда бышактап отурат.

– Ой, баатыр, сага эмне болду? – дедим тыпыйган мурдунан чымчып.

– Машинамды таппай отурам.

– Чоң жигит да ыйлачуубу? Момпосуй жейсиңби? Ме, мен машинанды тапканча момпосуй жеп тур, – деп ээрчитип алдым.

Сураштырсам жетинчи кабатта турган Эркин деген бала машинасын «айдап» кетиштир.

– Эркинтай, ойноп бүтүңбү? Ойноп бүтсөң ээсине берели ээ. Анткени элде ээси келсе, бээсин бер деген сөз бар эмеспи, – десем чырылдап ийди. Момпосуй сундум. Албады. Момпосуйга момпосуй кошуп дагы сундум. Сооронуп калды. Ушинтип Эркинди араң көндүрүп, машинасын алып келсем, кичүү уулум менен тең өскөн Айсулуу даракта жөлөнүп, ыйламышырап атыптыр.

– Айсулуу, сени ким капалантты? Айтчы, бай болгур! – жашын аарчууга бет аарчымы алып чыктым.

– Такыямы тээтиги тентек балдар ыргытып ийишти,
– деди дарактын башын көрсөтүп.

– Мен азыр... – карасам чын эле такыясы дарактын кылда учунда илинип турат.

– Түшүндүм, сен мен келгенче мурчуйбай, мобу шоколадды жеп тур. Такыяны чымчыктар уя кылып алышпады бекен? – Даракка асылдым.

Такыяны алып түшсөм, бешинчи кабаттагы дүкөнчүнүн кызынын жашы он талаа.

– Назгүл, сага эмне болду, ким таарынтты? – деп апакай бантигин оңдоп колуна момпосуй карматтым. Жашын аарчыдым.

– Куурчагымды жоготтум. Тээтиги дөбөгө отургузуп койгом. – Сөөмөйү менен кум аянтчасын жансады. – Кийин таппай калдым.

Жөнөп бердим. Сураштырып аны да таптым. Тогузунчу кабатта турушкан Сагынай эженин Сайкал деген небереси «кыз» кылып алыштыр. Назгүлдүн куурчагын алдейлеп отурган жерден кезиктирдим. Араң көндүрдүм. Көп шоколад, момпосуй кетти. Эптеп сурап алып ээсине алып келип бердим. Ырахматын айтты. Үйгө кирсем:

– Тапанча, автоматымды бир чоң бала ойноп берейинчи деген бойдон кайрып берген жок. Эми мен согуш оюнун ойнобой каламбы? – деп өпкөлөйт уулум.

– Ырас болуптур! Өзүнө бышык болбойсунбу? Жетишет, ошого ыйлаган кайран көз.

Чөнтөгүмү аңтардым. Көп эле момпосуй, шоколад салгандай болгом. Бири да калбаптыр. Үйдүн кенжеси деп дайыма иштен келгенде таттуу алып келип берчүмүн. Кээде момпосуй, шоколад берип кежирленген эркеми сооротуп койчумун. Көзгө сүртөр бирөөсүн таппай айлаласыздан кабак чытыдым.

– Тапанча, автоматтын ордуна “Алиппе” деген сонун китеп алып келип берем. Сен көп бышактабай китеп оку, адам бол! – дедим.

ТУМАК

Кыш. Экинчи класстабыз. Төштөн жылгаяк тээп келатканбыз. Жанымда Талант деген бала. Ошо күнү такай байлоодо турган Абди акемин ити бошонуп кетиптир. Иттин аты Азамат болчу. Анын сүрүнөн кээде көчөдөн өткөндөн зыркырап турчубуз. Экөөбүз биздин үйдүн жанына келгенде бөлүндүк. Ал Абди акемин короосу аркылуу үйүмө өтүп кетем деп бурулду. Ангыча кайсы көрдөн чыкты Азамат килендеп келип Талантка асылды. Ал отура калды. Ит отура калган балага тиш салуудан уялдыбы, же тапандын тапкан акылына таң калдыбы, айланып Таланттын жанынан чыкпай койду. Куйругун чамгарактатып каккан казыктай зыңкыйган купкуу баланы айлана жүгүрдү. Акыры чыдамы чыркырап кеттиби, баланын башындагы тумакты булка тиштеп, каап-каап алды. Короодогу ызы-чуудан улам сыртка атып чыккан Абди акем итин жемеледи. Каргысынан тартты.

– Ой, жаман десе! Жаш балага да катылчу беле! Кет, ары! Бас ордуна! Ордуна бар дейм! У-у, сени десе! – деп тилдеп калды. Анан Талантты апаптап жиберди. Колунда пахтасы чубалып, тамтыгы чыккан тумак. Айласы кеткен чоң киши бирде итин, бирде баланы, бирде тумакты карайт.

– Эми тумактын айласын не кылам? Таза уят болбодумбу?

Абди акем баланы каруусунан кармап тургузду. Келекеле айрылган тумагын кийгизип, короосунан өткөзүп койду.

Эртеси «Азамат жоголду, үйгө келбей калды» деп уктук. Түнү бошотуп, эртеси байлайын деп эле, тапшай калыптыр. Эртеси дагы келбеди. Кийинки күнү таңга маал сыртка чыкса, тандырдын алдында түпкүчтөй түйүлүп ити жатат. Алдында кулпурган адырдын түлкүсү. Ити таап келген олжого кубанган акем:

– Мына тумак, мына тумак! – деп кыйкырып ийди.

ЧОРТОН БАЛЫК

Жай чилдеси. Күн кызарып батып бараткан. Теребел түркүн түстүү гүлдөрдөн аңкып турат. Күрпүлдөгөн дайрадан капчыгай ичи жаңырат.

Ушундай жайдын кечинде суу жээктеп, канча убакыттан бери алектенип, көөдөн кытыгылаган ою ишке ашпай убара чегип бир бала жүрөт. Азоо аттай туйлаган тоо дайрасы балыкчыны кичинесинтип, тоотпогондой көбүк чачат. Олжосунан кур жалак калтыргандай ичин ачыштырат. Мокотот. Сырын ачпай миң кубулат.

Кичинекей балыкчы моюн бербеди. Өзүн-өзү бүлөдү. Уунун кызыгына батып, эки көзү калкымада. Ою кызарып батып бараткан күндө. Же кайырмагына бирдеме илинсечи? Айласы куруйт. Ыргайдан жасалган солкулдак серпмейин бат-баттан серпип, көбүктөнгөн дайранын көлкүлдөгөн көк ириминен дитин албайт. Калкыма серен эте суу түбүнө тартылса көздөрү жайнап, серпмейин жээкке серпет. Кургурдун үмүт оту жанат. Караса кайырмагы калып, сөөлжаны жок чыгат. Аны карт чортон балыкчынын тажрыйбасыздыгынан пайдаланып кертип алганын билбейт. Сөөлжан илинген кайырмак кайра көк иримге чумкуйт. Балыкчынын ууга кумары артылса, балык ал таштаган жемге тартылат.

Баланын ошол күнү жолу болбой туруп алды. Күн ылдыйлап, изин жашыра берди. Шайтан шаштырып, кайырмакка тилдирип алган сөөмөйүн оозуна салат. Чыдамы чыркырап, кадактын түбүнөн сөөлжан алат. Кайра октойт. Улам октогон жемин жашабагыр чортон улам мойсоп коюп көкүтүп аткандай.

Аңгыча эт жүрөгүн элжиретип чабак илинди. Серпмей серпилди. Калкыма жээкке ыргыды. Бирок көптөн күткөн чабагы колдон жылбышты. “Чулп” этип сууга түшүп, өкүттө калды.

Калкыма кайра калкыды. Олжосун чала чарпыган ойноок чабак кайра жемге умтулду. Күтүлбөгөн жерден

чортон пайда болуп, ажал менен тоорушкан чабакты май куйрукка чапты. Ойноок аласалып барып оңолду. Үйүр башчысын жек көрө тигилди. “Бизге түшкөн ырыскыны ыраа көрбөй, ичи тарланып жатат, – деди өзү кырдууларга кайрылып. – Неге бизди ырыскы олжобузга ээ кылбайт? Калкымага жолотпойт. Эх, кандай ичи тардык! Эгер макоо чортон болбогондо эмдигиче бир тобубуздун курсагыбыз кампаят болчу! Эми ачка жатабызбы?”. – Оозун жыйганча көк ирим дайранын түпкүрүнөн чортон көрүндү. Ойноок биринчи байкай коюп: “Балдар, качкыла! Жинди чортон келатат, жиндиден оолак болгула!” – деди алдастай. Майда балыктар туш келди качты. Антпесе чортондун жаалы катуу.

Бала арыбады. Көгөргөн көк жайыкты карап отура берди. Күттү. Жолу болмоюн ордуна козголбоочудай өңдөнгөн мүнөзүндө өжөрдүк бар. Аны карт чортон небак түшүнгөн.

Ангыча ойноок чабак баштаган үйүргө чортондун көзү түштү. Үйүрдүн түрү жаман. “Ичээр суумдун бүткөнү ушубу?” – деп ойлоду. Себеби катарынан жазбай келаткан балыктардан чочулады. Кара булуттай түнөргөн өндөрүнө караганда кол салуудан кайра тартпастай сезилди. «Келме кезек келген экен, – деди ичинен күбүрөнүп. – Эми эмнесинен чочулайын. Болоор иштин бачымы жакшы». Карт балык үйүрдүн бу кылыгын күн мурунтан билгендей “былк” этпей жатты. Чабактар туштушунан каптады. Тийишти. Сынап, чымчып өтүштү. Үйүргө үйүр кошулду. Чортондун кыймылсыз жатканынан пайдаланып түз качырышты.

Арийне, алар карт чортон эмне ойлоп, кандай тобокел ишке бел байлаганын билген жок. Чабуулга өтүштү. Жанын койбой тытмалашты. Ошондо гана жаны ачылган чортон майда толкунга термелген кайырмакты ойлонбостон курт-мурту менен кошо сугунду. Илмекей кайырмак бакалоорун жырып өттү. Эти ооруду. Ач кенедей жабышкан ажалдан жанталаша бултактады. Би-

рок ажал артынан калбай ээрчиди. Калкыма чөктү. Канча ирет жемин жедирип ийип, ичи ачышып калган бала уунун ыгына көнө түшкөнбү, жээктетип келип “шап” тартты. Килтейген балык кечки күндүн нуруна чагылыша түштү. Бала кубанычы койнуна батпай кубанды. Анткени, ал баланын алгачкы олжосу эле. Олжо чакага түштү. Кайырмагын жыйды. Жолу ачылган кичинекей балыкчы кудундап үйүнө жөнөдү.

Майда чабактын үйүрү уунун кызуусу менен көздү кызарткан жемдин, аны “ап” сугунган карт балыктын кайда житип кеткенине айраң калышты. Чортон өзүн курмандыкка чалып, башкалардын өмүрүн сактап калганын эч кимиси этибар албады. Кызарган күндүн нурунда кимиси көрүнө калар экен деп күтүштү. Тилекке каршы, анысымунусу да көрүнбөдү. Күткөндүн көңүлүн жайгарбады. Түн өкүм сүрдү. Ошондо гана ойноок чабак үйүрүн түнөгүнө, эки чоң ак таштын ортосундагы коңулга баштап жөнөдү. Ар кимдин өз жолу улуу дегени ушу сыягы!

ТАРАНЧЫ

Кыш чилдесинде аксак таранчыга кыйын болду. Анткени күн суук. Айлана айран төгүп койгондой. Бир тоголок дан көздөн учат. Түшкө кирет. Ошондонбу арыктап кетти. Жүнү үрпөйүп жашоосу оорлой берди. Бир күнү тоңуп “топ” этип, тоңголокко кулаарын ойлогондо заманасы куурулат. Өзүнөн өзү чочуйт. Түнөгү уй, ат байланган бастырма. Ал ачык талаадагы бутак-шактарга караганда шамалга ыктоо. Кээде катуу суукта терезенин мандайындагы алманын шагына конуп алат. Суктана бөлмөнү карайт, себеби үй жылуу. Меш улуу жагылган. Көлдөлөндө эчтемеден капары жок таргылмышык “бырр-бырр” көшүлөт. Уйкусу канганда керилип-чоюлат. Шыйпандап чоң эненин ийик ийриген жиби менен ойнойт. Болот тырмагын көлдөлөңгө бүлөйт.

Таргылды көргөндө таранчынын жүрөгү “шуу” дей түшөт. Бутактан буту таят, себеби, балапан кезинде тырмактын уусун татып калган. Ошондон аксаган. Эми минтип сынган буту суукта сыздатып ооруса, жаны көзүнө көрүнгөндөй болот. Анан калса кечээтен наар ала элек. Канатын араң жан күүлөйт.

Бар жумушу күндө эртең менен соко тарткан чобурдун, сүт берген ала уйдун жампасын аңдыйт. Анысы да оңойлук менен колго тийбейт. Үлгүрсө бир-эки чокуйт. Тумшугуна бирдеме илинсе өзөк жалгап, үрпөйгөн жүнүн тарайт. Ошого каниет кылат. Көп учурда жампаны да ыраа көрбөй кызыл короз баштаган кызыл-тазыл тооктор жанына жолотпой кууйт. Жылуу тезектин тымтыракайын чыгарып тебишет. Бир жагынан аяз кошул-ташыл болуп эзелтен кеги бардай сай-сөөгүн сыздатат. Ушинте берсе аксактын шору бүткөнү. Танга жетпей тонот. Тукум курут болот. Эстесе жүрөгү түпөйүл.

Ошентип, сарсанаа болгон таранчы көнгөн шагына келип конду. Жок дегенде терезеден жылуу бөлмөдөгүлөрдү карап, өзүн алаксытайын деди. Алаксып, көзүнүн шоросун куюлтуп отура бермек. Бирок селейген жалгыз буту тулку боюн көтөрө албай, тайып кетти. “Топ” этип тонголокко түштү.

Көзүн ачса бөлмөдө жатат. Сенейип каткан буту жазылып, денесине кан жүгүрө баштаптыр. Өнүмбү, түшүмбү деп иштене албайт. Көзүн жуумп-ачат. Чын экен. Кемпир жип ийрип отурат. Таргыл жанында бырылдайт. Анан жүлүнгө сайгандай чочуду. Канаттары калдайды. Таканчыктады. Кожоюндун уулу Кенжени тааныды. Жаны жай ала түштү. Бала дан чачты. Сарсеп салса бейишке киргендей эле көлкүп отурду. Өзөк жалгады. Кенже кубанды. Балага ыраазычылык билдиргендей чыйпылдады.

Бала экинчи класста окучу. Анын эки-үч сайроочу кушу жана бир тоту кушу боло турган. Баары өз-өз

капасында багылчу. Таранчыны да ошондой капаска салды. Жем-чөп, суу койду.

Күндөр күндөргө кошулду. Куштар сайраса аксак да аларды туурап сайрап, баланы кубантайын деди. Бирок көөдөн жарып чыккан обону алардыкындай керемет чыкпай, чырылдап чыкты. Бала ага деле көңүл бурбады. Баарына тегиз карады. Алдейлеп бакты. Эми ал жылуу бөлмөдө туруп, чыкыроон аязды карачу болгон. Таргылга көнүп бүткөн. Баланын колунан жем жейт, суу ичет. Онолуп, жогдор жүндөрү жылтырай баштаган. Курсагы ток, көңүлү куунак.

Ошентип жаз чыкты. Жер көптү. Кенже аксагын көккө учурду. Таранчы алыска кетпей күндө көнгөн бутагында. Баланы көрсө жайдарылана канат күүлөп алат. Жалгыз жүрчү. Бир күнү экөө отурат. Качан көрбө жанында татынакай боз чымчык. Түгөйлүү болуптур. “Тукум улайын деп аткан экен”, – деп ойлоду бала. Ойлогондой эле ошо жазда аксак таранчы бастырмага уя салды. Акыбеттин кайтканы ушу эмеспи.

СУУКТӨР

Жайлоонун жайлоосу аталган Суук төргө качып барып сары бээ кулундады. Тулпар болоор кулундун жаак эти чоң болот дегендей, жан казандай башы бар, кылдан ичке мойну бар, кетик айдай кашкалуу туулду. Азан чакырып ат койбосо да Кутман карыя Сууктөр атады. Аны эбедейи эзиллип, эт жүрөгү кесилип, эрте сөзү кеч болуп, эки көзү төрт болуп, күлүк чыгар бекен деп, бөрү атар уулду бөркүнөн тааны дегендей сака бойлуу, терең ойлуу Калдар карады. Ортодон көп суулар акты.

Эзели чөп башылап көрбөгөн түгөйү Алдар жумшак көлдөлөндөн, жылуу төрдөн чыкпады. Жылкыга карап ышкырбады, алына карап иш кылбады. Аттан кийин жатпады. Мээнет даамын татпады. Бекерчинин колу бошободу. Ою казандан, көзү түндүктөн айрылбады.

Элдин уучу кур эмес экен. Карысы бардын ырысы бар тура. Өнөрүн болсо өргө чап дегендей, атпай журтка белгилүү саяпкер, атасы Кутман аксакал ай-эсебин албай, айда тынып калбай, күн эсебин албай, күндө тынып калбай Сууктөрдү тай кезинен таптады. Уулу Калдар өөдөдө өбөк, ылдыйда жөлөк болду. Тай ат болгончо ээси ит болот сынары тай кунан, кунан асыйга жеткенче ата - бала кыйналды. Бирок иши оңолгондун ити чөп жейт экен. Сууктөр акыбетин кайтарды. Тай кезинен байгеге чабылды. Мөөрөй алды.

Чоң сыноонун учуру келип, мамлекеттүүлүктүн 2200 жылдык тоюна биягы Алтайга, тиягы түпкүргө кеткен кыргыз түп көтөрүлө жыйылды. Он сегиз миң аалам кыйырынан конок чакырылды. Ак ордолуу Бишкек шанга бөлөндү. Улак тартылды, аламан байге айтылды.

Ата-бала урушат, ага-ини чырлашат болдубу: «Сууктөрдү байгеге мен чапчумун, байгени мен алчумун!» деп энесинин этегинен мурда түшкөн Алдар чырдын башы болду. Куурай башын сындырбай, мээнеттен жаа бою качкан кудаанын эркеси тизгин талашты. Тек жүрсө, ток жүрөт эле. Аны кылбай өлөр эчки ээсинин таягына сүйкөнөт болуп жаалы катуу тентек көкүл - жалы сенселип, өрдөк мойну койкоюп, табында турган күлүктүн мүнөзүн этибарга албады. Сууктөр карыя менен Калдарды гана таанып, бөтөн кишини жанына жуутчу эмес. Ошондонбу жан этин жеп, туягы ойдон кырга, кырдан ойго тыбырап жүргөн кездерде жарма достукка жарабаган Алдарды эзелтеден өчү бардай жанына жуутпады. Алдардын котур ташы койнунда жүргөнбү, сүйбөгөнгө сүйкөнбөй койбой желкеси тырышты. Бөрү арыгын билгизбей жогдор жүнүн дугдуйтат болуп күлүктүн башына камчы үйрүдү.

Өткүр бычак кынга кас. Ошо көз ирмемден күлүк Алдарга өчөштү да калды. Бөксө чайнек тез кайнагандай той болор күн жакындап калганда булкунган ат

мингенге жакшы дедиби, он сегиз миң ааламдын күлүктөрү чабылчу аламан байгеде мөөрөй алчу кишимин деп үзөнгүгө бут койду. Күлүк ойт берди. Аты күлүктүн башы айрылат дегендей көгөргөн көк муштум Алдар чынырды. Оору кайда болсо, жан ошоерде экен. Туяк чийген жерин мыкчып жыгылды. Пейилинен тапты. Атты билгенге ай керек, адамды билгенге жыл керек деген сымал, кулунунда такымга тепкен Алдар ушинтип жаңылды.

Ортодо ата түтүнсүз күйдү. Карга баласын аппагым дегендей, эгиздерин биринен-бирин өөдөсүнтпөй чоңойткон. Арийне, Калдары жүрөгүнө жакын өңдөнчү. Себеби тулпар сүйгөнгө үйүр болчу. Алдардын алты саны аман калып, болгону жеңил жаракат алды. Буюкканга жылдыз от болуп, Кутман абышка карылыктын айынан улуган иттей шоңшоюп отуруп калды. Болгон түйшүк Калдарга өттү. Өспүрүм кайгыга баткан ата-энесинин көңүлүн кантип аларын билбей башы катты. Акыры айласын тапты. Күлүктү атасы айткандай суутту. Жалгыздап отун алды. Ата-эне жетине албай сүйүндү. Тойдун болгонунан болоту жакшы дегендей, тойдун шаңы түгөл кыргызды түпөйүл кылды. Ар ким алына жараша даярданды.

Тойго аттанар күнү Кутман саяпкер жанга жакын Калдарын жанына отургузду.

- Баш айрылса бөрк ичинде, кол сынса жең ичинде, уулум. Тентек да болсо түгөйүң сага түбөлүк шерик. Ага капа болбо. Түстүүдөн түнүлбө дейт, оңолоор. “Элде балам бар деп мактанба, топто бирөө жок болсо” деген кештелүү кеп бар. Анын сыңарындай, бириң чийден чыккан тентек болсоң, сүрмө топка кошулган, атка жеңил, тайга чак, эл багар сен барсың. Ошондуктан башка келгенди көз көрөт. Жигиттик курагың келип турат. Анткени эр ачкадан өлбөйт, ардан өлөт. Андыктан кызыл от кысыр калбайт, белиңди бек буу. Эт ме-

нен челдин ортосунда болбой элдин уулу бол. Тулпарын тушунда, намыска жара! Артында калдайган калың журт турат. Жаш күчү менен, кары кеңеши менен дегендей, менин акыбалым болсо бу. Жыгылсаң нардан жыгыл, буйласын кармай жыгыл. Эл тынч, журт аман болсун, бабаң Манас колдосун! Аттан, уулум! Жолуң шыдыр, жолдошуң кыдыр болсун! Оомийин! – деп бата тилеген. Ак жол каалаган.

Жамгыр менен жер көгөрөт, бата менен эр көгөрөт дегендей, атасынын, калың журттун батасына шыктанган Калдар дүйнөнүн кыйырына данкы кеткен тойго келди. Ат майдан кылкылдап, элге толду. Калдарды кудай колдоду. Көз алдына тартылды, түшүндө тууруна куш келип конгону. Үргүлжү түркүн түстөгү колжоолук байланган бир өңчөй балдар керней - сурнай тартылганда бүйрү кызыды. Желектер желбиреп, жол ачылганда күлүктөр атырылды. Туяктан жер дүңгүрөдү. Күлүктөр жилиги үзүлгөнчө тыбырашты. Мөөрөйгө умтулган күлүктөрдүн жолдон чыкканы, зоругуп жыгылганы болду. Түмөн тулпардын катары суюлгандан суюла берди. Айлампада тандалма күлүктөр гана калды. Андай-мындай дегиче, ачып көздү жумганча Калдар чабандес чапкан Сууктөр жейренче учуп кетти. Экиүчөөнү артка калтырып, мөөрөйгө жетти. Эт жүрөгү болкулдап, дене бою солкулдап, мөрөй уткан Калдар, озуп келген Сууктөр күлүк кучакка түштү.

Сүйүнүчтүү кабар жайлоодогу атасы Кутман карыяга жетти. Боор эти толгонуп, кубанычтан жаак ылдый салаа-салаа жаш кетти. Өчкөн отун тамызып, мөөрөй алган жолдуусу карыяны катуу тиргизди. Бабасы Манас колдоп, май көл, сүт көл киргизди. Намысты колдон алдырбай, аламан байгеде баш мөөрөйдү алган өткүр чабандес, Президенттин өз колунан баш байге алды. Ошол күн түбөлүк эсинде калды.

Жеңиш менен журтуна кайтты. Алдынан Алдар тосуп чыкты. Көрүштү. Бири-бирин бооруна кысты. Ке-

чиришти. Тентеги күлүктүн көкүл-жалын тарады. Ырайым күттү. Кантсе дагы ат адамдын канаты эмеспи, түшүндү, муюду.

Эгиздер элден бата алышты. Журт көтөрүлө кубанды. Кутман карыя эгиздерин кучактап, күлүктүн маңдайында: “Күч бирдикте деген ушу, дайыма бирге, ынтымактуу болгула!” – деп, кубанычы койнуна батпай турду.

АЙЛАКЕР КАРЫШКЫР

Май айынын сонун күндөрү. Атактуу Ажике жайлоосунун Андакул конушуна Дүйшөбай чабандын жайлаганына эки аптадай болуп калган. Андан илгерээк чабан жайлаган конуштун мөңгү жаткан чокусундагы урчуктуу аскага канчык карышкыр байыр алган. Эрте жазда дөбөтү киши колдуу болуп, Чалма тараптан ооп келген. Адеп келгенде жалгыз болчу. Эми жалгыз эмес эне болду. Бөлтүрүктөрү бар. Үчөө. Уялаштар кирип чыккан ийиндин жака белиндеги кызыл топурактар басырылып кадыресе тапталган.

Энесинин уусу жүргөн күнү майрам. Шайдоот оюн курушат. Ар бири жаш малдын этин сугунуп оңуп калышат. Сүткө тоюшат. Курсактары кампайган немелер энесине эркелей башташат. Бири куйругунан тарткыласа, экинчиси кулагынан тиштегилейт, үчүнчүсү тап бере ырылдайт.

Көзөмөл чабан ушунун баарын көчүп келген күнү эле байкаган. Эртели-кеч карышкырдан көзүн албайт. Дүрбүсү колунан түшпөйт. Дүрбү салган сайын бүйрүсү кызыйт. Канчыктын терисин тескери сыйрып, бөлтүрүктөрүн ар кимге тартууга таратып ийейин деди. Бирок ага дити барбады. Себеби эне канчык бир да жолу Дүйшөбайдын короосуна тиш салбады. Урчуктуу аскага дейре жайылган ак койлорго тийбеди. Көрүңбөдү, бөөдө үркүтпөдү. Кызыгы, кашабаң чабанга атайын көрүңгөндөй желе-жортуп, үч-төрт кыр ашып барып тиш

салып, балдарын багып жүргөнүн билгизгендей сыр катат. Айтор, экөөнүн ортосундагы “сен мага тийбе, мен сага тийбейин” дегендей алаканы сезесин.

Арийне, кандай ысык алака болбосун кашабаң жүргөн жер бир күнү чуру-чууга айланарын экөө тең бөркүндөй туюп жүргөн. Ал күн бат эле келди. Жок издешкен аркы беттеги малчы-койчулар Дүйшөбайдын чатырына топтолушту. Тай-койлорун жара тарткан кашабаңдын сары изине түшмөк болуп сүйлөшүштү. Жер-жерге чабарман чаптырышты. Шектүү жерлерге капкан коюшту. Ок куюшту. Тындыра койбой куугун салышты. Тилекке каршы, кашабаң караанын караандатпай качты. Ойго келбеген ой-чуңкурларда бүлгүн салып, сайран курду. Бир туруп Алай тараптан көрүнсө, бир туруп Алайкуу тараптан улуду. Ошентип куугунду адаштырып, изин жашырган айлакер канчык кезектеги жортуулунан нык тоюп, жаз айынын жылдыздуу түнүндө көнгөн түнөгүнө айланып келди. Жашынды. Куугун канча күнгө созулса, ошончо күн жарыкка чыкпады. Балдарын да чыгарбады, өзү да үңкүрдөн башбакпады.

Дүйшөбай да кашабаңдын айлакерлигин небак туйгандай камырабай жатты. Бирөөгө шыбыт бербеди. Алакасын бузгусу келбеди. Анткени эне карышкыр сөзсүз Андакулга кайрылып келээрин жүрөгү сезген. Себеби ал жерде балдары калган. Бирок көптөн бери карышкыр дүрбүгө илинбей калганына жүрөгү дүпөйүл жүргөн. Ач карышкыр бир күнү баары бир короосуна кол салбай койбойт деп ойлогон. Ошо себептенби, ал күндө урчуктуу аскадан көзүн албайт. Мылтыгы такай жанында. Дүрбү салганы салган, андыганы андыган.

Чабан ойлогондой, андакулдук карышкыр жырткыч да болсо ысык жан эмеспи. Саар-кеч табити тим жаткырбай, ууга түрттү. Өзөгү үзө тартып, ичи курулдады. Көз алдынан маараган жаш козунун карааны кетпей, эстеген сайын шилекейи чууруп кетип атты. Анан кал-

са кактап соргон эмчегинен сүт чыкпай балдары кыңшылай баштаган. Заманасы куурулган канчык айласы эки болуп ары оодарылат, бери оодарылат. Акыры жырткычтын табитин ачкачылык менен бөлтүрүктөрүн аео сезими жеңдиби, ичи капшырыла тартылган канчык чак түштө кылаң эте ийинден суурулду. Дүйшөбай адатынча кызыл ташта дүрбү салып отурган.

Ошо кезде ууга азгырылган көк жал үңкүргө жакын жайылган көп койдун бирин жара тартты. Эзелтен боло келген кылыгын көрсөттү. Койду сөөгүнө чейин мүлжүдү. Анткени өзү, балдары ачка. Бөлтүрүктөрүн кызыл жаян канга чакырып нык тойгон канчык чокчое отурду. Чар тарапка көз салды.

Дүрбүсүн көзүнөн албаган Дүйшөбай баарын көрүп турду. Жаны ачыды, жини кайнады. Жакшылыкка жамандык кылган канчыкты балдары менен кошо тукум курут кылгысы күчөдү. Мурда эле тындым кылбай деп өкүндү. Атынын басмайылын тартты. Мылтыгын асынды. Эне карышкыр чабандын кыймыл-аракетинен жамандыкты байкады. Өзү да жаман иш кылып койгонуна жаны кашайды. Өзөк жалгаган байкуштары бөйтөндөп келип тумшук жаактарынан жаласа тагдырдын тамашасына зээни кейийт.

Ошондо жандын тынчтыгын ойлоп, алыстан агарып көрүнгөн ак элечек тоолорго жер которуп кетүүнү самап кетти. Себеби, аякта ажал бүркүчү таяк, туягы белинди сындыра чапчу күлүктөр жок. Артынан куугун түшпөйт. Өзү куугун салат. Азык болчу кайберендер көп. Бөлтүрүктөрү да торолуп, узак жолго чыгууга даяр турат.

Арийне, ак элечек тоолор канчыкты канчалык өзүнө тартпасын, жолго чыгууга шашылбады. Анткени жүрөктүн толтосунда балдары түшүнбөгөн дагы бир түпөйүл нерсе турган. Оюндагы купуя сырын ишке ашырбаса адам деген пенде аны эч качан кечирбесин боолголоду.

Ошентип жаны жай албай бирде үнкүрүнө кирип, бирде чыгып аткан мезгилде каш карайган кабактан мылтыгын асынып, атын дембе-дем теминген чабанды тааныды. Жүрөгү “шуу” дей түштү. Жогдор жүнү тик турду. Тулку боюн коркунуч бийледи. Кыншылап ийди. Эгер чабан ушундай жүрүш менен жүрүп отурса отуз, кырк мүнөттө жетип келээрин ойлогондо жер которуунун амалында кичинекей сүймөнчүгүн желкесинен атып тиштеди. Куйругун чатына кысып, экөөсүн артынан ээрчитти.

Аңгыча ажалды чакырчу жалгыз атчан узун кыядагы топ ак кайыңдын тушуна келгенде ичинен ыңырылып, атынын тизгинин тартты. Качып бараткан карышкырды көрдүбү же башка бир нерсе оюна кылт эттиби, а балким, ырайымы келдиби келген жагына бурулду. Кашабаң чабандын артка кайтып кеткенин байкап турду. Опколжуган жүрөгү ордуна келип, жаны жай ала түшкөнөсүдү. Жалгыз атчандын карааны үзүлгөнчө көз ирмебей карап турду.

Ошо күнү карышкыр тандын атышын күтпөй, түн бир оокумда ууга чыкты. Буттары жерге тийбей шаштырып, эки кыр ашканда Андакул көрүнбөй калды.

Таң агарды. Дүйшөбай адатынча койлорун арчалуу бетке жайды. Буруксуп жыт аңкыткан карт арчанын жака белиндеги урчуктуу таштагы көндүм ордуна барып отурду. Дүрбүсүн кабынан сууруп чыкты. Аңгыча үстүнкү кырдан куу канчыктын башы кылаң эте түштү. Дүйшөбай бу кайдан ооп келген карышкыр деп ойлогончо таңкы салкында чачыла жайылган беттеги койлордун алды “дуу” үрктү. Чабан кош ооз мылтыгын алганча шашты. Бүтүн ок дүрмөттөп, астейдил кароолго алса, өзүнө тааныш карышкыр. Күтүлбөгөн жолугушууга таң кала колун машадан алды. Таштын үстүнө чыкты. Ошондо мойнуна бөктөрүнө келген козуну даана байкады. Анысы тирүү өңдөндү. Айбан да болсо ка-

шабан абайлай козуну жерге таштады. Бир убакта козу эсине келдиби, төрт аяктап тура калды. Карышкыр козуну “үрккөн койлорго кошул” дегендей тумшугу менен чандырына түрттү. Чабан көкжалдын бул жоругуна таң калды. Оюна келбеген нерседен пенденин таң калганын сездиби же коштошконум ушул болсун дедиби, эне карышкыр бу сапар чабандын сүрүнөн корунуп, жазганып койбостон, ордо атым жерден желип өттү. Карышкырдын желе жортуп жөнөгөн багыты – Андакул конушундагы урчуктуу аска .

Арийне, жаныма тынч деп торолгон бөлтүрүктөрүн ээрчитип, ошол күндүн ачык асмандуу түнүндө канчык карышкырдын журт которуп кеткенин жайлоодогулар билбеди. Бирок, аркы зоодон угулган үнүнөн заарканып турушту.

БИР КӨЧӨНҮН БАЛДАРЫ

Кыштак башындагы дүпүйгөн чынар терек көп жолу бүрдөдү. Бирок, аны ким отургузганы эч кимдин жадында жок. Карыялардын айтымында чоң аталардын чоң аталары чыт курсак кезинде да жайкалып, бой керип турчу экен. Кийин чек багы дарак болуп, ошондон көчө түшкөн. Кышы-жайы айланасынан балдар үзүлбөйт. Андыктан алардын эртели-кеч ойногон жайы ушу дарактын тегереги.

Жаз бу сапар өз маалында келди. Көк-жашыл дарактын жалбырагы айдарым желге шуудурап, бир укмуш термелет. Ушул кыштактын балдары: Кеңеш, Чыңгыз, Аскар, Эрбол алтынчы күнү түштөн кийин даракты айланта арык казышып, суу бурушту. Алма, өрүк, шабдаалынын көчөтүн эге башташты. Күн ачуу тийгендиктен жаш багбанчылардын таноолору барбайып, жүздөрү түгөл алоолонгон.

- Эй Эрбол чункур казып бүттүңбү? Болсоң, алма көчөт апкел! - Кеңеш буюра кол жаңсады. Эрбол күрөгүн таштап, көчөткө жеткенче туурадан Чыңгыз коңк этти.

-Эй, сен кайда! Аны коё туруп, бери бас. Мобуну көмө гой! Мен кармап турайын. Эрбол артына бурулду. Шапашуа топурак шилеп, көчөттүн түбүн жакшылап тепти.

- Минтпесе оюкта боштук калып, көчөт куурап калат.

- Ыы-ы, муну сен кайдан билесиң?

- Атам айткан.

- Ошондой де. Атам дагы эмне деген?

- Атам дагы чоңойгондо кой бак уулум. Элдин баары чоң болуп кетсе, койду ким кайтарат? Этти, жүндү ким өндүрөт? Ошондуктан койчу эле бол, балам. Сага окшогондор да өкүмөткө керек деген,- бала тердеп кетти.

- А мен министр болом. Атам министр болсоң дайыма сый көрөсүң деген. А сенчи, Кенеш? - Чыңгыз беркилерге текеберлене бой көтөрө карады.

- Мен начальник болом.

-А мени атам чоңго окутам деди. «Чоң болсоң май жалайсың. Заманына жараша бөрү болсо бөрү, ууру болсо ууру бол» дейт.- Аскар чычая төш какты.

Ушу тапта алыстан саресеп салып турган Осу аба балдардын жанына келди.

- Иш илгери азаматтар! Ап-баракелде, түзүк иш баштапсыңар. Кудаа кааласа жакшы караса бир-эки жылда эле жетилип калат,- бак-бак унчукту.

- Бар болуң, аба! Айтканыңыз келсин! Биринчи мөмөсүн сизге үзүп беребиз! - Эрбол аржактан жайдары кыйкырды.

- Жаштын тилегин кудайым тез эле берет, айланайындар! Ылайым эле ошондой болсун! - Карыя саамга ойлоно түштү. - Деги бу саамалыкты ким баштады?

- Биз,- үчөөнүн таноосу шенейип кетти. Бозала чаң болгон Эрбол баш көтөрбөдү, унчукпады. Үндөбөй кагына берди. «Баштаган үчөө, кылган бирөө» деген күдүк ойго баткан карыя балдардын чоңураагына кайрылды.

- Сен кимдин баласы элен, кагылайын?

- Менби?! - Чыңгыз өзүн кезеди. - Канатбектин.

- Аа, тиги шаардагыбы? Билем, билем. Айылга келгениң жакшы балам. Сен булардын күзүрү окшойсуң?

- Ооба.

- А мен класскоммун...

- Мен окуу сектору...

- Дурус, дурус, а тигил... балачы?

- Тигиби? Эчтеме эмес,- үчөө жапырт жооп кайтарышты.

- Эчтемке эмес дегилечи. Ым-м... аны да эптеп бир немеге шайлап койбойсуңарбы? - Осу карыя чындап кызыкты.

- Колунан келбейт, эчтеме билбейт,- Чыңгыз ээк какты.- Балдар жүргүлө кеттик. Эртеңдеп баштап күзөткө турабыз,- деди акылдуусуна.

Карыя «Күзөтү эмнеси?» деп башы маң болуп турганда, Эрбол ага бирдеме айтмакчы кейпинде кыңырылып барып токтоду. Тигил үчөөнүн узап кеткенинен улам шашкалактай түштү. Кетмен-күрөктөрдүн бирин көтөрүп, бирин сүйрөдү. Осу аба көмөктөшөйүн дегендей умтулду. Ага ынабай кете бермекчи болду.

-Ой мунун көктүгүн кара! Келе жардамдашайын!

- Ырахмат, абаке, өзүм эле...

- Ээ, мурдунду урайын десе... - карыя кыйраң-кыйраң кетип бараткан баланы аяй карады.

Эртеси Осу аба кезүүгө мал айдап чыкты. Кечээги эгилген көчөттөрдү Чыңгыз, Кенеш, Аскар - үчөө кайтарып турганын көрүп, өзүнө ишенбеди. Балдар жайыттан качкан дейди малды жакын жолотпой ызгытып айдашат. Колдорунда таяк, өңдөрү сүрдүү, үндөрү бакубат.

- Эй-эй, сен каяка, ары айдабайсыңбы? Көчөттү көрбөй турасыңбы? - деп бири корондосо, экинчиси андан калышпайт.

- Чоң эне, эчкиңиз көчөттөрдү кажып коё электе бачым кыймылдасаныз. Болбосо менден бирди көрөт.

- Ой-ой, сиз кайда? Уюнузду мындайраак «өш» дебейсизби! Өрүктү кыйрата турган болду.

Көпкө чейин таңыркаган Осу аба балдарга кеп узатты.

- Ой силер буерде эмне кылып жатасынар?

- Бизби?!... Көчөттөрдү кайтарып жатабыз.

Ангыча ары-бери өткөндөр жабалактап алкап ийишти.

- Мээнетинерге күйсөнөр мал-салдан сак болгула! Кажып коёт.

- Ай, азаматтаа-ар! Жакшы иш баштапсыңар, өркөнүнөр өсө берсин!

- Ой, тигилерди карагылачы! Минтип отурса бир жалбырагын да желге учурбайт!

- Калетсиз, балдардын эрезеге жеткени ушу да! - деген кептерге кудундашкан кургурлар кечке суй жыгылышты. Кечиндеси Осу аба мал тоскону келгенде:

- Баш болбосо буттун шору! - деп ачык күнкүлдөдү.

- Б!я?! - дешти каңырыш угуп калган балдар.

- Тиги торпокту ким айдайт дейм.

Аябай чарчап, буттарын тарта албай калышкан балдар не кылаарын билбей бири экинчисин үмүттүү карады. А көк торпок көчөттү жыттагылап, жесемби, жебесемби деген ойдо турду. Бирок, шалдайып отурушкан байкуштарды аядыбы, же чын эле табити тартпадыбы балдарга аландай карегин тигип, атырандап ары чуркап кетти.

Дүйшөмбү күнү Эрбол турмак болгон. «Сен бизден кыйынсың» деп балдар аны жалгыз коюшкан. Ал Ороздун таргыл ую, Асандын эчкилери, Камалдин эшектери көчөттүн жанынан өтсө дагы курбуларына окшоп, таяк ала жүгүрбөдү. Саарлап атасы экөө кадаа ташышкан.

- Ата, мага биртке жардамдашып коесузбу? - деген тура элек жатып.

- Албетте, уулум! Бирдеме жасайын дегениң жакшы жөрөлгө. Камына бер! - деген жылмая ичинен кымындап. Эрбол атасы экөө түшкө чейин баш көтөрбөй иштешти. Даракты айланта кашаа кармашты. Тегерете тосулган чынар теректин айланасын жумшартып, түркүн гүлдөрдүн уругун себишти. Кишилер жандарынан өтө беришти.

Эч ким мактабады да алкабады. Иши бүтө жаздап калганда Осу аба басып келди.

Үчөө кыйлага дейре аңгемелешип отурушту. Ангыча каяктандыр шашкалакташып Чыңгыз, Кеңеш, Аскар жетип келишти. Салам айткан болушту. Чыңгыз Эрболду көз ымдап чекеге чакырды.

- Эшек арабаны тезирээк кошуп чык. Кагаз, темир сыныктарын чогултабыз. Ким көп жыйнаса Ысыккөлгө акысыз жолдомо берет экен.

- Аны, сага ким айтты? - Эрбол болоор-болбос эрдин кыбыратты.

- Класс жетекчи эжеке.

- Силердин деле арабанар бар го? Таманы жумшак. Эгер баарыбыз алып келсек дурус болот эле, көп чогултмакпыз, - азыр эле жөнөй тургандай шедирейди.

- Таманы жумшак болгону менен «Жаңы немени сындырып коесун» деп чоң энем бербей жатпайбы. Болбосо апкелет элем.

- Биздикин деле билесинер, саар сурамсам атам: «Арабасы жок эле оокат кылчы» деп койду, - Кеңеш калп эле башын шылкыйтты.

- Ийэ, эмне талашасыңар? Буларды үйдөгүлөр урушса сенин атаң эчтеме дебейт. Же сынып калат деп коркуп атасыңбы? - Сөөмөйүн чычайткан Аскар намысына тийди. Эрбол «Эмнеге айттым экен?» дегендей ичинен сызып:

- Жо, жо-ок! Анткен жокмун, азыр эле апкелем, - деди шашкалактап.

- Бая эле ошондой десең болмок. Көрөсүнөр го, эми биз биринчи болобуз. Кеңеш менен Аскар ишенимдүү төш каккан Чыңгызды кудайындай карашты. Эрбол арабага тыз койгондо, Осу аба атасына минтип шыбырады:

- Ушунун түзүк адам болот.

Темир чогултам менен Эрбол жети-сегиз күн мектепке барбай калды. Кашайып акыркы чогултканын алып келатканда сур эшеги көгөрүп, баспай койбодубу. Эрбол арабаны түртүп, тигилер, бири эшекти башы-көзүнө

койгулап, бири жибинен тарткылап жатканда жоон темир жылмышып түшүп, сол бутун басып калды. Эрбол охулап чыңырып ийгенде беркилер «Ушу сенден күйдүк, эптеп өзүнү алып жүрө албайсың!?» деп акырая карашканда «тып» басылган. «Сен акырын жыла бер. Биз тапшырып келели» деп «кы-кылап» жатышып, эшекти араң зорго жолго салышкан классташтары.

Балдар кеткенде Эрбол кадимкидей онтоп, аксаңдап атып, күүгүмдө араң үйүнө жетти. Артынан сур эшеги арабаны кыйчылдата сүйрөп артынан жете келди. Ошондо «Мен эмне алардан кем бекем? Кылсам дайым ашыкча аткарам. Эч качан алардан калышкан эмесмин. Класс жетекчи эжеке да кызык. Түшүнбөйт. Ошолорду эле мактай берет. Мени эсине алган эч ким жок. Же чынеле колундо токочу бар бала сүйкүмдүүбү?» деп ой чаргыткан. Эртелеп атасынын «Бүгүнчө кое тур балам. Эртенден барарсың» дегенине болбой мектепке сылтып келди. Классын таап катарга турду. Балдардын бүт дити борбордо болгондуктан Эрболду эч ким деле андоос албады. Мектептин мүдүрү безеленип сүйлөп аткан экен.

- Кымбаттуу окуучулар! Биздин ынтымактуу жамаатыбызда эл жерин сүйгөн, ал үчүн кам көргөн алдыңкы окуучуларыбыз бар экендигине мен абдан сыймыктанам.

Алар айылды көрктөндүрүүдө, темир сыныктарын жыйноодо, кары-картаңдарга кол кабыш кылууда башкаларга үлгү болорлук жумуштарды аткарышты.

- Кана, кана, азаматтар, ортого чыккыла! Сүрдөбөгүлө!
- Класс жетекчи эжеке балдарга дем бере артынан түрткүлөдү. Мантайып үчөө ортого чыгышты.

- Мынакей, мен айтмакчы болгон азыркы доордун жаңы тимурчулары! Чыныгы окуучулар! Эми минтип кыргыз Артеги болгон Ысык-көлгө акысыз жолдомо менен сыйланышып, эртең - бүрсүгүнү жөнөгөнү жатышат. Эмесе буларга чың денсоолук, көп жакшылыктарды жана ак жол каалап коелук. Жайкы каникулдарын мыкты өткөрүшсүн.!

Колдор шатырады. Мүдүр ар киминин колдорун кыса кармады. А буту ооруган баланы эчкимиси оюна албады. Өзү да ооруксунган бутунун көйү менен алектенип отура калганда дүркүрөгөн кол чабуулардан эчтемени андабай калды.

Көп өтпөй Чыңгыз, Кенеш, Аскар – үчөө Ысыккөлгө лагерге, а Эрбол атасы менен жайлоого кетти.

ТӨГҮНГӨ ЧЫККАН ЛАКАП

Биздин тоо канаттууларга абдан бай. Андагы не бир сонун куштар чөптүн бүрлөрүнө нык семирген мезгилде жаратылышынан жарты мүнөт жаны жай албаган ынак достор - Амир менен Кадыш Кырк күнгөйгө ууга чыгат. Алар келатканда күнгөйдүн кекиликтери шыбыт чыгарбай дымып калышат. Жатканы жаткан, турганы турган жерде бүлкүлдөп, баштарын чөпкө катышат. Байкуш өспүрүм кекиликтер кош

ооздон чыккан «ба-бах!» ты кайдан эшитишсин. Чоңураактарынын дымагына көнбөй сайрагысы кычап, какылыктап жиберешет. Ошондо «баары бир өлдүк « деп жанталпаска түшүп, төмөндөй жанын куткаруу үчүн бир үйүр кекилик «пырр-р» канат серпкиче, андып калган мергенчилер «тарс», «тарс» атып алышат. Кычашкансып бүгүн тигилерге туш келгенин карачы! Балким, жаш кекиликтер сайрап жиберешпегенде, ошо кош ооз мылтыкка кабылган бир үйүр кекилик азыркыга чейин көбөйүшүп тирүү жүрүшөт беле. Ким билсин! Ажал экен, өлүп тынды.

Кызыгы, тигилердин балдарынын өзөгүнө паранданин сүр эти биротоло сиңип калганбы, бири дөбөсүн, экинчиси сан жилигин күсөп, кышы бою чыргоолонуп чыгышат дейт. Качан гана тилине «бал» тамганда даамдуу этти чалп-чулп чайнашып, сооронушуп калышат экен. Ошентип балдарга кезек келди. Чоңоюшту. Мектеп босогосун аттаганда эле кыргыз жана орус тил сабактарын окушту. Жаман адаттан арылышты, кежир-

ленбей калышты. Табигатка байкоо жүргүзүштү. А турмак мектепте уюшулган жаратылышты коргоо коомунун активдүү мүчөлөрүнөн болушту. Бейчеки уя бузгандарды, созмо аткандарды тартипке чакырышты. Амир менен Кадыш качанкы бир өткөн иштерине уялып, балдарынын айткандарын эки кылбай: «Мындан ары колубузга мылтык кармабайбыз» деп убада беришиптир. «Жөжө атасына үйрөтпөйт» лакабынын төгүнгө чыкканы ушу эмеспи.

ОРДУҢУ ТАП

Талип бирдемеден кур калгансып мектептен үйүнө шашты. Бөлмөсүнө кирип-кирбей китепкабын ыргытты. Кийимин туш келди чачты. Шашып жүрүп нан бурдады. Чөйчөктөгү момпосуйдун бирин алып, бирин коюп төркү бөлмөгө чуркады. Түзөбөй келбет-бойду, атырандап келип телевизор койду. Ырдады. Башкага бурду. Экран чарбадагы чырга алмашты. Бу берүүнү көңүлүнө албады. Кайра ум-тулду, баскычты басканы. Заводдо эмгек кайнады. Аны каалабады. Каналдан канал, кызыктан кызык тандады. Талаадан жейрен качты, бир каналда лөлү төлгө ачты. Көңүлүнө төп келбеди, тырмады башты. Баскычты жана басты. Жарк этип мультасма көрүнүп, нурун чачты. Издегенин тапты. Жыргады. Талтайып жатты. Үй тапшырмасы унутулду. Чоңнеси күндөп-түндөп жүн тыткан. Былтыр каттырган сабоосун таппай, небереси мектептен келсе таап берет деп болжоп аткан. Бирок бала укпады же карынын сөзү жукпады. Көркөм тасманын кызыгына батты. Томолонуп-жумаланып, айкырып-кыйкырып көргөнүнө аралашып атты. Ангыча сырттан чоңнеси үн катты.

- Талип, сабоону тапчы, балам!

- Сарайда болсо керек, анан табам.

- Такентай, азырың түгөнбөдү же мультасмаң бүтпөдү.

Бачым кыймылдачы.

- Чон эне, кичине күтө турун, азыр барам. Туруп кетсем тасманын аягын көрбөй калам.

- Апта айланды го айтканыңа.

- Азеле болду, мектептен кайтканыма.

Убакыт күтпөй атын теинди. Сөөгү сыздап, колу муздап же небереси тил албай, не кыларын биле албай байкуш байбичени ой басты. Жемеге кулагы көнгөн, куру убадасына каакым өнгөн эрке, карыны көзүнө илбей диванга бутун асты. Аңгыча апасы башбакты. «Кары кишинин кадырына качан жетесиң?» дегени кулагынын сыртынан кетти.

Ансайын телевизорго ыктады. Колуна гезит кармап атасы кирди, көрсөтмөккө бирди.

- Талип, үй тапшырманы качан аткарасың?

- Азыр аткарам.

- Чоң энеңдин айтканын таптыңбы?

- Азыр табам.

- Апаң өткөндө гүлдөргө суу куюп кой дегендей болгон.

- Азыр куям.

- Анда неге турасың?

Башын жерге салды, жыласың. Көптө барып атасы «окуйм», «аткарам» деген убадасын алды. Бирок айткан убадасынан баласы ошоерде эле тайды. Анткени алиппе майрамынан кийин жалаң «эки» алып калган. Күндө айтып жалган, жанкечтиликке жетип барган. Көргөн-бакканы телевизор болуп, мульттасмага үйүр алган. Күнү бою түбүнөн кетпейт, же ата-энесинин айтканын аткарып, муратка жетпейт. Жалкоого булут жүк болуп же карыга кол кабыш этпейт. Байкуш кемпирдин жоголгон сабоосу көкүрөгүнөн кетпейт, күндө эстейт.

Ошентип, түн күнгө ооду. Бала шашып бетин жуубай, чайын ичпей, каалгадан каалга тартты. Кечээ ыргыткан китепкабын өзү таппай чоң энеси тапты. Дептерин карабады, канча сабак болоорун санабады. Мектепке келип классын ачты. Отурду. Жанындагы кызга оту жагылды. Көз карашынан апкаарыдыбы, колундагы таякчалар полго

чачылды. Ангыча конгуроо кагылды, окуучулар күтүрөп класска агылды. Эжей кирип саламдашты, баары менен амандашты. Эне тилдин бетин ачты. Өчөшкөндөй Талипти доскага чакырды. Бала желкесин кашыды.

- Кечээ жарык өчүп калып окубадым.

Эсеп сабагында «Кечээ жарык өчүп калып таякчамды таппадым», сүрөттө «Кечээ жарык өчүп калып пейзажымды тартпадым» деген шылтоо кайталанды бачым.

Мекен таануу сабагында эжейи:

- Кечээ телевизордон сонун мульттик болду. Ким көрдү? Айтып берсе «беш» коём. Кана, ким айтат? -- деди.

- Мен көрдүм. -- Талип «шып» колун көтөрдү. – Айтып берейинби?

- Кечээ силерде жарык өчкөн жокпу? – деди кыраакы эжейи.

- Жок өчкөн жок, мульттасма болду себеби.

Класс «дуу» күлдү. Күлбөй турган жорукпу? Жаман адаттын кесири ушинтип тийди. Классташ-курбуларынын шылдыңын башына үйдү. Талиптин ордуна катуу уялган кыз башын төмөн ийди. Бала аны андабай бир-бирден айтып кирди. Жакшы айтты. Эжейи өнөрүн билди. «Беш» койду. Ийгиликтен жүрөгү элеп-желеп сокту. Бу анын «эң жакшы» деген биринчи баасы болжолу. Билимди жаштайынан албаса, кийин кыйналып калаарын чоңдордун сөзүнөн түшүндү. Түшүнгөнүн курбу-курдаштары, негизгиси эжейи туйду.

Бу сапар куру убадасын бербеди. Убада бербей туруп деле опол тоодой жумушту аткарса болоорун ойлоду. Кыз баланын, бала кыздын сезимине арбалды.

Канткен менен телевизор унутта калбады. Бирок окуу менен достуктун, иш менен оюндун ортосуна бүлүк салбады. Ата-энеси ойлонгондой болду, баары өз орду менен бүткөнү, ар ким өз ордун тапканы. Ошол күндөн Талип эң жакшы окуп, чоң энесине жардам бергенден талбады.

2004- жылдын 15- декабры.

МАЗМУНУ

Досчул бала	3	Өз энем	89
Акыркы амал	23	Жалпак тумшук жөжө	90
Аары менен чымын	26	Кыз жана аары	91
Жандооч	27	Алка	93
Аяз ата каерде жашайт?	29	Сейилде	100
Чыйырчык	38	Батирдеги күчүк	101
Айдардын бөжөгү	41	Үкү	103
Кулак	44	Тарбия	104
Ким зулум?	45	Устукан	105
Коён менен кирпи	47	Ким күчтүү?	105
Ай кармаган бака	48	Уят болду	108
Элчи торпок	51	Танапис	110
Журтуңу тазалап кет	53	Эринчээк конок	112
Зоопарк	55	Каерде момпосуй көп?	113
Уялуу булак	56	Куймак.....	114
Кыш	65	Портрет	114
Унутуп калды	66	Ким болсом?	115
Бетеге	57	Баатырлыкта	
Бакыт	57	кичинелик жок	116
Мойнок кимдин буламыгын		Жайлуу конуш	118
жакшы көрөт?	69	Ийнелик	119
Чырмоок	71	Короз	120
Көзмончок	71	Адам болот деген ушу	121
Китеп кабым каякта?	75	Балаты	121
Ким кимге таарынды?	76	Кышты ким ызалайт?	122
Жалбырак	78	Көпөлөк	124
Мекен деген эмне?	80	Таскара	125
Кыз булак	82	Космонавт	127
Эки мүшөк момпосуй	85	Арстан	129
Сабырдуулук	86	Жайлоо	130
Өнөктөштүк	87	Коён	131
Гүлзар.....	88	Подснежник	133
Байкашка	88	Волчонок	134

Полет	134	Уялыш калды	146
Дружба	135	Түлкү	147
Курносый кадр	135	Жалкоо	148
Машинист	136	Ким кимден чочуду?	148
Жылан	137	Жамгыр	149
Күчүк	138	Адам болуу аста-аста	150
Бөдөнө	139	Тумак	152
Бата	140	Чортон балык	153
Чурулдабагыла, байкем уктап жатат?	141	Таранчы	155
Ырыскыңы катып коём	142	Сууктөр	156
Күкүк	143	Айлакер карышкыр	161
Дархан дарбызы	144	Бир көчөнүн балдары	163
Кимге кыйын?	144	Төгүнгө чыккан лакап	171
Улар	146	Ордуну тап	172

Көркөм-адабий китеп

ЖАПАРАЛИ ОСМОНКУЛОВ

ДОСЧУЛ БАЛА

Балдар үчүн аңгемелер

Редактору *Мырзабек Жумаев*

Сүрөтчүсү *Султанбек Макашов*

Корректору *Шербол Жапаралиев*

Компьютердик калыпка салган *Талантбек Сарыбаев*

Форматы 60x84 1/8. Көлөмү 11 Басма табак

Нускасы 500

Бишкек ш., Раззаков к., 49

ЖИ «Сарыбаев Т.Т.» басмаканасы

Тел.: 62-67-76

Белгилүү жазуучу, Кыргыз Республикасынын Жаштар жана Тоголок молдо атындагы сыйлыктардын лауреаты, Эл агартуунун отличниги **Осмонкулов Жапарали Адашканович** 1958-жылы 11-майда Ош облусуна караштуу Кара-Кулжа районундагы Сары-Камыш айылында туулган.

Ал «Күн кызарып батканда», «Өмүрдүн көз ирмемдери», «Төгө бер, жамгыр!», «Көктөмдө келген кубаныч», «Өмүр Жол» аттуу китептердин автору.

«Подкова на счастье», «Я и мой друг Солнце» деген эки китеби орус тилинде жарык көргөн.

